

ΚΑΤΑΛΟΓΟΣ ΔΗΜΟΣΙΕΥΜΑΤΩΝ

ΚΑΙ

ΑΝΑΛΥΤΙΚΟ ΥΠΟΜΝΗΜΑ

του **Σπύρου Α. Μοσχονά,**

υποψήφιου για τη θέση ΔΕΠ στη βαθμίδα του Τακτικού Καθηγητή

στο γνωστικό αντικείμενο

«Γλωσσολογία και Φιλοσοφία της Γλώσσας»

-

Εθνικό και Καποδιστριακό Πανεπιστήμιο Αθηνών

Τμήμα Επικοινωνίας και Μέσων Μαζικής Ενημέρωσης

Τομέας Πολιτισμού, Περιβάλλοντος, Επικοινωνιακών Εφαρμογών και Τεχνολογίας

Αθήνα, Δεκέμβριος 2019

Περιεχόμενα

ΚΑΤΑΛΟΓΟΣ ΔΗΜΟΣΙΕΥΜΑΤΩΝ.....	3
ΥΠΟ ΠΡΟΕΤΟΙΜΑΣΙΑ.....	3
ΔΙΔΑΚΤΟΡΙΚΗ ΔΙΑΤΡΙΒΗ	3
ΒΙΒΛΙΟ	3
ΕΠΙΣΤΗΜΟΝΙΚΑ ΑΡΘΡΑ ΣΕ ΠΕΡΙΟΔΙΚΑ / ΣΥΛΛΟΓΙΚΟΥΣ ΤΟΜΟΥΣ	3
ΕΚΛΑΪΚΕΥΤΙΚΑ ΑΡΘΡΑ ΣΕ ΒΙΒΛΙΑ / ΠΕΡΙΟΔΙΚΑ (ΕΠΙΛΟΓΗ)	6
ΕΚΛΑΪΚΕΥΤΙΚΑ ΑΡΘΡΑ ΣΤΟΝ ΤΥΠΟ (ΕΠΙΛΟΓΗ)	7
ΕΠΙΣΤΗΜΟΝΙΚΗ ΕΠΙΜΕΛΕΙΑ ΒΙΒΛΙΩΝ ΚΑΙ ΑΦΙΕΡΩΜΑΤΩΝ	7
<i>Αφιερώματα σε εφημερίδες.....</i>	<i>8</i>
<i>Εισαγωγές/Προλογίσματα.....</i>	<i>8</i>
ΒΙΒΛΙΟΚΡΙΣΙΕΣ (ΕΠΙΛΟΓΗ).....	9
ΕΚΠΑΙΔΕΥΤΙΚΟ ΕΡΓΟ ΣΤΟ ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ «ΟΔΥΣΣΕΑΣ», Ι.ΝΕ.ΔΙ.ΒΙ.Μ. (ΕΠΙΣΤΗΜΟΝΙΚΗ ΕΠΙΜΕΛΕΙΑ, ΣΕ ΣΥΝΕΡΓΑΣΙΑ ΜΕ ΤΗ Λ. ΤΡΙΑΝΤΑΦΥΛΛΙΔΟΥ ΚΑΙ ΤΟΝ Κ. ΜΑΓΟ).....	10
ΕΚΠΑΙΔΕΥΤΙΚΟ ΚΑΙ ΕΡΕΥΝΗΤΙΚΟ ΕΡΓΟ ΣΤΟ ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗΣ ΜΟΥΣΟΥΛΜΑΝΟΠΑΙΔΩΝ (ΕΠΙΣΤΗΜΟΝΙΚΗ ΕΠΙΜΕΛΕΙΑ)	10
<i>Βιβλία για τη διδασκαλία της ελληνικής στα μειονοτικά Δημοτικά Σχολεία (σε συνεργασία με την Α. Ιορδανίδου)</i>	<i>10</i>
<i>Εκπαιδευτικό υλικό για τη διδασκαλία της ελληνικής στο Γυμνάσιο.....</i>	<i>12</i>
<i>Θέματα Γραμματικής.....</i>	<i>12</i>
<i>Μελέτες και έργα υποδομής (ανάθεση και επιστημονική επιμέλεια)</i>	<i>12</i>
<i>Σειρά «Ελληνική γλώσσα: Θεωρία και πρακτική» (Αθήνα: Εκδόσεις Πατάκη)</i>	<i>13</i>
ΕΡΕΥΝΗΤΙΚΕΣ ΕΚΘΕΣΕΙΣ ΣΤΟ ΠΛΑΙΣΙΟ ΤΟΥ ΠΡΟΓΡΑΜΜΑΤΟΣ EUROTRA (ΕΠΙΛΟΓΗ)	14
ΆΛΛΕΣ ΕΡΕΥΝΗΤΙΚΕΣ ΕΚΘΕΣΕΙΣ.....	14
ΜΕΤΑΦΡΑΣΕΙΣ (ΕΠΙΛΟΓΗ)	15
ΑΝΑΛΥΤΙΚΟ ΥΠΟΜΝΗΜΑ.....	16
ΓΕΝΙΚΕΣ ΕΡΕΥΝΗΤΙΚΕΣ ΚΑΤΕΥΘΥΝΣΕΙΣ.....	16
ΠΕΡΙΛΗΨΕΙΣ ΕΠΙΛΕΓΜΕΝΩΝ ΕΡΓΩΝ	22
<i>Ελληνικά, Α'-Γ'.....</i>	<i>73</i>
<i>Εκπαιδευτικό υλικό για το Πρόγραμμα «Οδυσσέας»</i>	<i>74</i>
<i>Εκπαιδευτικό και ερευνητικό έργο στο πλαίσιο του Προγράμματος Εκπαίδευσης Μουσουλμανοπαίδων</i>	<i>76</i>
<i>Ερευνητικές εκθέσεις στο πλαίσιο του Προγράμματος EUROTRA</i>	<i>82</i>
ΕΤΕΡΟΑΝΑΦΟΡΕΣ.....	86

Κατάλογος δημοσιευμάτων

Υπό προετοιμασία

- [1] “Corpus-driven approaches to detecting prescriptivism’s effects on language change”. Στο Kiki Nikiforidou και Nikolaos Lavidas (επιμ.), Πρακτικά του συνεδρίου “Language Change in English and Beyond: Linguistic Theory and Historical Corpora” (LC 2019).
- [2] Επιστολές ξένων λογίων στον Εμμ. Κριαρά. Με μεταφράσεις και σχόλια. <https://kriaras.eu/> (password: kriaras13579).
- [3] Μετάφραση με σχόλια και επίμετρο του *Language, Thought, and Reality: Selected Writings of Benjamin Lee Whorf* (επιμ. John B. Carroll, Cambridge, Mass.: The MIT Press, 1956). Αθήνα: Μορφωτικό Ίδρυμα Εθνικής Τραπέζης.

Διδακτορική διατριβή

1. *Τρόποι του λέγειν: Σημασιολογία των αισθητικών εκφράσεων*. Τομέας Γλωσσολογίας, Φιλοσοφική Σχολή, Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης. Νοέμβριος 1994. xii + 397 σελς.
[<http://thesis.ekt.gr/content/index.jsp?id=3345&lang=el>]

Βιβλίο

2. *Ιδεολογίες και γλώσσα*. Αθήνα: Πατάκης, 2005. 338 σελς.

Κριτικές για το βιβλίο *Ιδεολογία και γλώσσα*

1. N. Toufexis, *Byzantine and Modern Greek Studies* 34.1 (2010), σσ. 117-118.
2. D. Goutsos, *Journal of Modern Greek Studies* 25.2 (2007), σσ. 344-346.
3. Ν. Δεμερτζής, «Μια πρωτοποριακή μελέτη: Ένα ζηλευτό κείμενο του Σπύρου Μοσχονά για την ιδεολογία και τη γλώσσα». *Η Καθημερινή* 4/6/2006.

Επιστημονικά άρθρα σε περιοδικά / συλλογικούς τόμους

3. “Popularizing Linguistic Relativity”. Υπό κρίση στο: *Diacronia*, 2020.
4. «Correctives and language change». Υπό δημοσίευση στο: *Linguistic Correction/Correctness*, επιμ. M. Sekali, S. Raineri, A. Leroux. Paris: Presses de Paris Nanterre, 2020.
5. «Κοινή ή πρότυπη; Η ‘νέα κοινή’ στο έργο του Μανόλη Τριανταφυλλίδη». Υπό δημοσίευση στο Γ. Παπαναστασίου και Χρ. Τζιτζιλής (επιμ.), Πρακτικά του «1^{ου} Διεθνούς Συνεδρίου για την Κοινή, τις κοινές και τη διαμόρφωση της κοινής νεοελληνικής». Θεσσαλονίκη: ΙΝΣ, 2020 (≈50.000 λέξεις).

6. α. “From language standards to a Standard Language: The case of Modern Greek”. *Diacronia* 10, 2019, σσ. 1-44
[<http://www.diacronia.ro/en/journal/issue/10/A142/en>] (≈26.000 λέξεις).
6. β. “De la norme lingvistice la o Limbă Standard: Cazul limbii grecești moderne”. *Diacronia* 10, 2019, σσ. 1-45
[<http://www.diacronia.ro/en/journal/issue/10/A142/ro>].
7. “Prescriptive acts: A performative theory of language standardization”. Στο *Handbuch Sprache im Urteil der Öffentlichkeit*, επιμ. Gerd Antos, Thomas Niehr, Jürgen Spitzmüller. Berlin/Boston: de Gruyter, 2019, σσ. 31-53.
8. “Parallel monolingualisms in Western Thrace”. Στο *And Thus You Are Everywhere Honored: Studies Dedicated to Brian D. Joseph*, επιμ. James J. Pennington, Victor A. Friedman & Lenore A. Grenoble. Bloomington, Indiana: Slavica, 2019, σσ. 209-230.
9. “Linguistics without metaphysics: On the classification of ‘verb types’”. *Philosophical Inquiry* 43.1/2, 2019 [In honor of Alexander P. D. Mourelatos], σσ. 178-210.
10. “The discovery of Modern Greek as a second language”. Στο *Selected Papers of ISTAL* 22, 2017, σσ. 27-50
[ejournals.lib.auth.gr/thal/article/view/5970] / Επίσης στο *Gelebte Mehrsprachigkeit – Living Multilingualism*, επιμ. Bettina Bock, Sadriye Güneş & Teodora Kiryakova-Dineva. Hamburg: Verlag Dr. Kovač, 2015, σσ. 55-71.
11. «Επιμορφώσεις». *Φιλολόγος* 167, 2017, σσ. 110-115.
12. “The media on media-induced language change”. Στο *Mediatization and Sociolinguistic change*, επιμ. Jannis Androutsopoulos, Berlin: de Gruyter, 2014, σσ. 395-426.
13. «Η λόγια μορφολογία στον ελληνικό Τύπο: Δείκτης ιδεολογικής ή υφολογικής διαφοροποίησης;» (σε συνεργασία με τις Μ. Κόλλια, Α. Σοφίου, Τ. Φούρλαρη). *Ζητήματα Επικοινωνίας* 16-17, 2013, σσ. 139-151.
14. «Το λεξικογραφικό έργο του Εμμανουήλ Κριαρά». Στο *Λεξικογραφικό Χαρμόσυνο για τα εκατοπεντάχρονα του καθηγητή Εμμανουήλ Κριαρά*. Θεσσαλονίκη: Διεθνές Πανεπιστήμιο της Ελλάδος, 2013, σσ. 10-15.
15. «Η λογοκλοπή ως προϋπόθεση της δημοσιογραφίας». (δε)κατα 29, 2012, σσ. 54-58 / Επίσης στο *Λογοκρισία και λογοκλοπή*, επιμ. Η. Γκρης. Αθήνα: ΕΣΗΕΑ, 2012, σσ. 125-140.
16. «Παραφασίες: Λάθη ή τακτικές επικοινωνίας;». Στο *Λόγος και μνήμη: Συζητήσεις για τον Λόγο στο Αιγινήτειο*, επιμ. Κ. Πόταγας, Ι. Ευδοκιμίδης και Ομάδα Νευροψυχολογίας. Αθήνα, 2011, σσ. 60-63.
17. «Εξόριστοι στη γλώσσα: Γλωσσικός αποκλεισμός και η κρατική πιστοποίηση της γλωσσομάθειας», περ. *ελελεύ*, 2010, σσ. 54-58.
18. «Prescriptivism in and about the media: A comparative analysis of corrective practices in Greece and Germany» (σε συνεργασία με τον Jürgen Spitzmüller). Στο *Language Ideologies and Media Discourse: Texts, Practices, Politics*, επιμ. Sally Johnson και Tommaso M. Milani. London: Continuum Press (σειρά «Advances in Sociolinguistics»), 2010, σσ. 17-40.
19. «Αφηγηματικά σχήματα στο έργο του Μανόλη Τριανταφυλλίδη». *Μελέτες για την ελληνική γλώσσα* 30 (Πρακτικά της 30^{ης} ετήσιας συνάντησης του

- Τομέα Γλωσσολογίας του Τμήματος Φιλολογίας του Α.Π.Θ.: *Μνήμη Μανόλη Τριανταφυλλίδη*). Θεσσαλονίκη: Ινστιτούτο Νεοελληνικών Σπουδών, 2010, σσ. 398-410.
20. [«Λουκάς Τσιτσιπής»]. Στο *Ευρωπαϊκό έτος διαπολιτισμικού διαλόγου: Συνομιλώντας με τις γλώσσες-πολιτισμούς (Πρακτικά, Διεθνές συνέδριο, Θεσσαλονίκη 12-14/12/2008)*, επιμ. Α.-Ν. Συμεωνίδου-Χριστίδου. Θεσσαλονίκη: University Studio Press, [2010], σσ. 41-44.
 21. «Παράλληλες μονογλωσσίες: Η περίπτωση της μειονοτικής εκπαίδευσης στη Θράκη». Στο *Μειονοτικές και μεταναστευτικές εμπειρίες: Βιώνοντας την “κουλτούρα του κράτους”*, επιμ. Φωτεινή Τσιμπιρίδου. Αθήνα: ΚΕΜΟ / Κριτική, 2009, σσ. 121-149.
 22. «“Language issues” after the “Language Question”: On the modern standards of Standard Modern Greek». Στο *Standard Languages and Language Standards: Greek, Past and Present*, επιμ. Alexandra Georgakopoulou και Michael Silk. London: King’s College – Centre for Hellenic Studies / Ashgate, 2009, σσ. 293-320.
 23. «Παραστάσεις της γλώσσας στον Τύπο: Ιδεολογία της γλωσσικής μας μεταπολίτευσης». Στο *Ο λόγος της μαζικής επικοινωνίας: Το ελληνικό παράδειγμα*, επιμ. Περικλής Πολίτης. Θεσσαλονίκη: Ινστιτούτο Νεοελληνικών Σπουδών – Ίδρυμα Μανόλη Τριανταφυλλίδη, 2008, σσ. 541-585.
 24. «Vers une théorie performative du purisme». *Le français moderne* 76.1, 2008, σσ. 38-50.
 25. «Εμμανουήλ Κριαράς: Ο αρχειοθέτης». Εθνικό και Καποδιστριακό Πανεπιστήμιο Αθηνών – *Επίσημοι Λόγοι*, τ. 34, Μέρος Γ΄. Αθήνα, 2007, σσ. 419-427 / Επίσης στο: *Φιλολόγος* 123 (2006), σσ. 65-73.
 26. «Τα ελληνικά ως ξένη γλώσσα: Γραμματική οργάνωση της μάθησης και της διδασκαλίας». *Εφαρμοσμένη γλωσσολογία* 22, 2006, σσ. 37-88.
 27. «Διορθωτικές πρακτικές». Στο *Χρήσεις της γλώσσας: Επιστημονικό Συμπόσιο (3-5 Δεκεμβρίου 2004)*. Αθήνα: Εταιρεία Σπουδών Νεοελληνικού Πολιτισμού και Γενικής Παιδείας, 2005, σσ. 151-174.
 28. «Relativism in language ideology: On Greece’s latest language issue[s]». *Journal of Modern Greek Studies* 22.2, 2004, σσ. 173-206.
 29. «Γλωσσική ιδεολογία και πολιτική: Η διδασκαλία της ελληνικής στα μειονοτικά σχολεία της Θράκης». *Μελέτες για την ελληνική γλώσσα* 23 (Πρακτικά της 23^{ης} ετήσιας συνάντησης του Τομέα Γλωσσολογίας του Τμήματος Φιλολογίας του Α.Π.Θ.), 2003, σσ. 277-288.
 30. «Πριν από τη διδασκαλία της ελληνικής ως ξένης γλώσσας». Στο *Σύγχρονες τάσεις στην ελληνική γλωσσολογία*, Μελέτες αφιερωμένες στην Ειρήνη Φυλιππάκη-Warburton, επιμ. Δ. Θεοφανοπούλου-Κοντού κ.ά. Αθήνα: Πατάκης, 2003, σσ. 87-107.
 31. «Le purisme de la langue et la langue du purisme», *PhiN [Philologie im Netz]* 24 (2003), σσ. 1-26 [<http://www.fu-berlin.de/phn/phn24/p24i.htm>].
 32. «Δύο αρχές της γλωσσικής ιδεολογίας». *Δευκαλίων* 20/1, 2002, σσ. 5-19.
 33. «Une philosophie pré-scientifique du langage». Στο *Recherches en linguistique grecque: Actes de 5e Colloque International de Linguistique Grecque*, Sorbonne (13-15 septembre 2001), επιμ. Ch. Clairis. Παρίσι: L’Harmattan, 2002, τ. 2, σσ. 107-110.
 34. «Κοινή γλώσσα και διάλεκτος: Το ζήτημα της “γλωσσικής διμορφίας” στην Κύπρο». *Νέα Εστία* 1745 (Μάιος 2002), σσ. 898-928· επίσης στο

- Διαλέξεις Λαϊκού Πανεπιστημίου 1997*, τ. 16, Λευκωσία: Έκδοση Δήμου Λευκωσίας, 2004, σσ. 89-115.
35. «Η διδασκαλία της ελληνικής στα μειονοτικά σχολεία της Θράκης». Στο *Επίπεδα και κριτήρια διαπίστωσης/πιστοποίησης της ελληνομάθειας: Αποτελέσματα και προβληματισμοί ερευνητικών προγραμμάτων*, επιμ. Μ. Δαμανάκης. Ρέθυμνο: Ε.ΔΙΑ.Μ.ΜΕ., 2001, σσ. 176-179 (σε συνεργασία με τις Άννα Φραγκουδάκη και Άννα Ιορδανίδου).
 36. «Οι διορθωτικές στήλες στον ελληνικό Τύπο». *Εφαρμοσμένη γλωσσολογία* 17 (2001), σσ. 49-68.
 37. «Δημοσιεύματα του Τύπου για τη γλώσσα». Στο *Δημοσιογραφία και γλώσσα*, Πρακτικά συνεδρίου (15-16 Απριλίου 2000), επιμ. Π. Μπουκάλας και Σ. Α. Μοσχονάς. Αθήνα: Μορφωτικό Ίδρυμα της ΕΣΗΕΑ, 2001, σσ. 85-116.
 38. «Ο καθαρισμός της γλώσσας και η γλώσσα του καθαρισμού». *Σύγχρονα Θέματα* 62, 1997, σσ. 79-91 (σε συνεργασία με τη Ρέα Δελβερούδη).
 39. «Γλωσσικό ζήτημα και γλωσσικά ζητήματα στην *Επιθεώρηση Τέχνης*». Στο *Επιθεώρηση Τέχνης: Μια κρίσιμη δωδεκαετία*, Επιστημονικό συμπόσιο (29 και 30 Μαρτίου 1996). Αθήνα: Εταιρεία Σπουδών Νεοελληνικού Πολιτισμού και Γενικής Παιδείας, 1997, σσ. 69-86.
 40. «Η γλωσσική διμορφία στην Κύπρο». Στο *«Ισχυρές»-«ασθενείς» γλώσσες στην Ευρωπαϊκή Ένωση: Όψεις του γλωσσικού ηγεμονισμού*, Πρακτικά ημερίδας (25 Απριλίου 1996). Θεσσαλονίκη: Κέντρο Ελληνικής Γλώσσας, 1996, 121-128.
 41. «Ακροαματικοί ρόλοι και ακροατήρια». *Μελέτες για την ελληνική γλώσσα* 15 (Πρακτικά της 15^{ης} ετήσιας συνάντησης του Τομέα Γλωσσολογίας της Φιλοσοφικής Σχολής του Α.Π.Θ. – Τιμητική προσφορά στον καθηγητή Μ. Σετάτο). Θεσσαλονίκη, 1995, σσ. 698-709.
 42. «βλέπω», λήμμα για το Μεγάλο Ηλεκτρονικό Λεξικό Νεοελληνικής Γλώσσας των εκδ. Πατάκη, 1995.
 43. «Η τελετουργία της στρατιωτικής αναφοράς». *Μελέτες για την Ελληνική Γλώσσα* 14 (Πρακτικά της 14^{ης} ετήσιας συνάντησης του Τομέα Γλωσσολογίας της Φιλοσοφικής Σχολής του Α.Π.Θ.). Θεσσαλονίκη, 1993, σσ. 30-46.
 44. «Τα ενεστώτα, Α': Ο άχρονος χρόνος». *Γλωσσολογία* 9-10, 1990-1991, σσ. 123-154.
 45. «Συμπληρωματικές προτάσεις και ρήματα “αισθήσεως σημαντικά”». *Μελέτες για την Ελληνική Γλώσσα* 9 (Πρακτικά της 9^{ης} ετήσιας συνάντησης του Τομέα Γλωσσολογίας της Φιλοσοφικής Σχολής του Α.Π.Θ.). Θεσσαλονίκη: Κυριακίδης, 1989, σσ. 315-336.

Εκλαϊκευτικά άρθρα σε βιβλία / περιοδικά (επιλογή)

46. «Προκαταλήψεις για τη γραφή και την ορθογραφία». Τμήμα Επικοινωνίας και Μέσων Μαζικής Ενημέρωσης, *20 χρόνια και κάτι...*, Αθήνα: Εκδόσεις Gutenberg, 2013, σσ. 116-132.
47. «Η παράσταση μιας αναπαράστασης / Presenting a representation». Στο *John Adams, Ο Νίξον στην Κίνα / John Adams, Nixon in China*. Αθήνα: Εθνική Λυρική Σκηνή, 2007, σσ. 111-125.
48. «Γλώσσα και σχετικότητα». *Cogito* 7, 2007, σσ. 90-92.

49. «Μια προ-επιστημονική φιλοσοφία της γλώσσας». *Cogito* 6, 2007, σσ. 52-54.
50. «Νέα “γλωσσικά ζητήματα”». *Cogito* 5, 2006, σσ. 74-75.
51. «Ο δείκτης και το στίγμα». *Cogito* 4, 2006, σσ. 74-75.
52. «Η πρότυπη γλώσσα». *Cogito* 3, 2005, σσ. 56-57.
53. «Γλωσσική τυποποίηση». *Cogito* 2, 2005, σσ. 57-58.
54. «Η γλώσσα». *Cogito* 1, 2004, σσ. 70-71.
55. «Η προτεραιότητα του προφορικού λόγου». Στο *Δέκα μύθοι για την ελληνική γλώσσα*, επιμ. Γ. Η. Χάρης. Αθήνα: Πατάκης, 2001, 93-101.
56. «Ακροατήρια και επικοινωνία». *Διαβάζω* 348, Ιανουάριος 1995, σσ. 182-188.

Εκλαϊκευτικά άρθρα στον Τύπο (επιλογή)

57. «Ο τίτλος». Γλώσσα και ΜΜΕ – 10. *Η Καθημερινή / Τέχνες και Γράμματα* 1.6.2008, σ. 10.
58. «Ποδοσφαιρικά». Γλώσσα και ΜΜΕ – 9. *Η Καθημερινή / Τέχνες και Γράμματα* 25.5.2008, σ. 10.
59. «Δημοσιογραφικός λόγος;». Γλώσσα και ΜΜΕ – 8. *Η Καθημερινή / Τέχνες και Γράμματα* 18.5.2008, σ. 10.
60. «Αν τα ΜΜΕ ήταν πολύγλωσσα». Γλώσσα και ΜΜΕ – 7. *Η Καθημερινή / Τέχνες και Γράμματα* 11.5.2008, σ. 10.
61. «Ακουστικές μάσκες». Γλώσσα και ΜΜΕ – 6. *Η Καθημερινή / Τέχνες και Γράμματα* 4.5.2008, σ. 10.
62. «Μια καθαρεύουσα για την εποχή μας». Γλώσσα και ΜΜΕ – 5. *Η Καθημερινή / Τέχνες και Γράμματα* 27.4.2008, σ. 10.
63. «Πόση επιρροή έχουν τα ΜΜΕ;». Γλώσσα και ΜΜΕ – 4. *Η Καθημερινή / Τέχνες και Γράμματα* 20.4.2008, σ. 10.
64. «Μια σειρά μαργαριτάρια». Γλώσσα και ΜΜΕ – 3. *Η Καθημερινή / Τέχνες και Γράμματα* 13.4.2008, σ. 10.
65. «Προσφορά εργασίας. Γλώσσα και ΜΜΕ – 2. *Η Καθημερινή / Τέχνες και Γράμματα* 6.4.2008, σ. 10.
66. «Η ποινικοποίηση του λάθους». Γλώσσα και ΜΜΕ – 1. *Η Καθημερινή / Τέχνες και Γράμματα* 30.3.2008, σ. 10.

Επιστημονική επιμέλεια βιβλίων και αφιερωμάτων

67. *Ελληνικά*, Γ'. Υπό δημοσίευση, Αθήνα: Πατάκης, 2020 (συντονισμός και επιστημονική επιμέλεια: συντακτική ομάδα: Γ. Σιμόπουλος, Ει. Παθιάκη, Ευ. Παντελόγλου, Α. Αμπάτη).
68. *Ελληνικά*, Β'. Αθήνα: Πατάκης, 2012 (συντονισμός και επιστημονική επιμέλεια: συντακτική ομάδα: Ει. Παθιάκη, Γ. Σιμόπουλος, Γ. Τουρλής).
69. *Ελληνικά*, Α'. Αθήνα: Πατάκης, 2010 (συντονισμός και επιστημονική επιμέλεια: συντακτική ομάδα: Γ. Σιμόπουλος, Ει. Παθιάκη, Ρ. Κανελλοπούλου, Α. Παυλοπούλου).

-

70. «Οι γλώσσες των Μέσων Μαζικής Επικοινωνίας». Αφιέρωμα στο περ. *Ζητήματα Επικοινωνίας* 9, 2009 (ανάθεση μελετών και επιστημονική επιμέλεια).
71. «Όψεις της γλώσσας στον Τύπο». *Γλώσσα* 59, Φθινόπωρο 2004, σσ. 45-93 (Α' μέρος), και *Γλώσσα* 60, Άνοιξη 2005, σσ. 32-88 (Β' μέρος).
72. *Δημοσιογραφία και γλώσσα*, Πρακτικά συνεδρίου (15-16 Απριλίου 2000). Αθήνα: Μορφωτικό Ίδρυμα της Ε.Σ.Η.Ε.Α., 2001. 362 σελς (σε συνεργασία με τον Π. Μπουκάλα).

Κριτικές για το βιβλίο *Δημοσιογραφία και γλώσσα*

Εμμ. Κριαράς, «Παρουσίαση του τόμου “Δημοσιογραφία και Γλώσσα”», στο *Ανιχνεύσεις*, Θεσσαλονίκη: Ινστιτούτο Νεοελληνικών Σπουδών, 2004, σσ. 81-84· βλ. επίσης Εμμ. Κριαράς, «Η στάση κράτους και ιδίως Τύπου απέναντι στο γλωσσικό θέμα πριν από και μετά τη μεταρρύθμιση του 1976», στο *Ερευνητικά*, Θεσσαλονίκη: Ινστιτούτο Νεοελληνικών Σπουδών, 2005, σσ. 29-41.

Αφιέρωματα σε εφημερίδες

73. «Ο άγνωστος πόλεμος των σχολικών βιβλίων». *Η Καθημερινή / Τέχνες και Γράμματα* 8/6/2010, σ. 14 και *Η Καθημερινή / Τέχνες και Γράμματα* 15/6/2010, σ. 14.
74. «Των Ελλήνων οι νέες ψηφιακές κοινότητες», *Η Καθημερινή / Τέχνες και Γράμματα* 14/10/2001, σσ. 1-2 (αφιέρωμα: «Η ελληνική γλώσσα στο διαδίκτυο»).
75. «Ο τελευταίος μεγάλος δημοτικιστής», *Η Καθημερινή* 14/3/2001, σσ. 56-57 (αφιέρωμα: «Το επιστημονικό έργο του Εμμ. Κριαρά»).
76. «Λεξικά για τα ελληνικά του 21^{ου} αιώνα», *Η Καθημερινή* 5/11/2000, σσ. 49, 56-57 (αφιέρωμα: «Συγκριτική αξιολόγηση των λεξικών της κοινής νέας ελληνικής»).

Εισαγωγές/Προλογίσματα

77. «Οι γλώσσες των Μέσων Μαζικής Επικοινωνίας». Εισαγωγή στο «Οι γλώσσες των Μέσων Μαζικής Επικοινωνίας», επιμ. Σ. Α. Μοσχονάς. *Ζητήματα Επικοινωνίας* 9 (2009), σσ. 5-12.
78. «Πρόλογος». Στο *Η ελληνική ως ξένη γλώσσα: Από τις λέξεις στα κείμενα*, επιμ. Σ. Α. Μοσχονάς. Αθήνα: Πατάκης (σειρά «Ελληνική Γλώσσα: Θεωρία και Διδακτική»), 2006, σσ. 9-11.
79. «Πρόλογος». Στο *Η σύνταξη στη μάθηση και στη διδασκαλία της ελληνικής ως ξένης γλώσσας*, επιμ. Σ. Α. Μοσχονάς. Αθήνα: Πατάκης (σειρά «Ελληνική Γλώσσα: Θεωρία και Διδακτική»), 2006, σσ. 9-10.
80. «Πρόλογος». Στο *Σχολιασμένη Βιβλιογραφία της ελληνικής ως δεύτερης/ξένης γλώσσας*, επιμ. Σ. Α. Μοσχονάς. Αθήνα: Πατάκης (σειρά «Ελληνική Γλώσσα: Θεωρία και Διδακτική»), 2006, σσ. 11-12.
81. «Πρόλογος». Στο *Η γραμματική στη διδασκαλία: Σύγκριση εγχειριδίων για τη διδασκαλία της ελληνικής ως ξένης γλώσσας*, επιμ. Σ. Α. Μοσχονάς. Αθήνα: Πατάκης (σειρά «Ελληνική Γλώσσα: Θεωρία και Διδακτική»), 2005, σσ. 9-11.
82. «Εισαγωγή». Στο «Όψεις της γλώσσας στον Τύπο», επιμ. Σ. Α. Μοσχονάς. *Γλώσσα* 59 (Φθινόπωρο 2004), σσ. 46-52.

83. «Πρόλογος» (σε συνεργασία με τον Π. Μπουκάλα). Στο *Δημοσιογραφία και γλώσσα*, Πρακτικά συνεδρίου (15-16 Απριλίου 2000), επιμ. Π. Μπουκάλας και Σ. Α. Μοσχονάς. Αθήνα: Μορφωτικό Ίδρυμα της Ε.Σ.Η.Ε.Α., 2001, σσ. 11-14.

Βιβλιοκρισίες (επιλογή)

84. Κριτική στο: Anna D. Havinga, *Invisibilising Austrian German. On the Effect of Linguistic Prescriptions and Educational Reforms on Writing Practices in 18th-Century Austria*, Berlin/Boston: de Gruyter, 2018. Υπό δημοσίευση στο: *Journal of Historical Sociolinguistics* 6.1, 2020.
85. «Για τη γλώσσα των δημοτικών τραγουδιών». *The Athens Review of Books* 82, 2017, σσ. 10-11 (κριτική στο: Παντελής Μπουκάλας, *Όταν το ρήμα γίνεται όνομα: Η «αγαπώ» και το σφρίγος της ποιητικής γλώσσας των δημοτικών*, Πιάνω γραφή να γράψω...: Δοκίμια για το δημοτικό τραγούδι – 1, Αθήνα: Άγρα, 2016)
86. «Η αγάπη των νεκρών». *The Athens Review of Books* 80, 2017, σσ. 60-62 (κριτική στα: Ted Chiang, «Story of your life», στο *Stories of Your Life and Others*. Easthampton, MA: Small Beer Press, 2010· Arrival/«Η άφιξη» (2016), σκηνοθεσία: Denis Villeneuve, σενάριο: Eric Heisserer).
87. «Συναδελφικότητα και αλληλεγγύη». *The Athens Review of Books* 44, 2013, σσ. 13-14 (κριτική στο: Έφη Γκαρέλη κ.ά., *Ταξίδι στην Ελλάδα*, Αθήνα: Γρηγόρης, 2012).
88. «Το γλωσσικό ζήτημα ως ιστορία ιδεών». *The Athens Review of Books* 40, 2013, σσ. 61-62 (κριτική στο: Peter Mackridge, *Γλώσσα και εθνική ταυτότητα στην Ελλάδα, 1766-1976*, μτφρ. Γρ. Κονδύλης, επιμ. Peter Mackridge και Κ. Σίμος. Αθήνα: Πατάκης, 2013).
89. Κριτική στο: Vally Lytra, *Play Frames and Social Identities: Contact Encounters in a Greek Primary School*, Amsterdam/Philadelphia: John Benjamins, 2007. *Byzantine and Modern Greek Studies* 33.1, 2009, σσ. 112-113.
90. «Η επιτομή ενός ανολοκλήρωτου λεξικού». *Φιλολόγος* 130, 2007, σσ. 597-612 (κριτική στο: *Επιτομή του Λεξικού της Μεσαιωνικής Ελληνικής Δημόδους Γραμματείας 1100-1669*, επιμ. Ι. Ν. Καζάζης, Τ. Α. Καραναστάσης, τ. Α': Α-Κ, Θεσσαλονίκη: Κέντρο Ελληνικής Γλώσσας, 2001).
91. «Τα νέα βιβλία της γλώσσας για το δημοτικό: Το φάντασμα της ύλης». *Γονικά Νέα*, Δεκέμβριος 2006, σσ. 13-14.
92. [«Οι φανατικοί του πολυτονικού»]. *Η Καθημερινή* 7/2/2006, σ. 14 (κριτική στο: Ι. Κ. Τσέγκος κ.ά., *Η εκδίκηση των τόνων*, Αθήνα: Εναλλακτικές Εκδόσεις, 2005).
93. «Η γλωσσολογική ιδεολογία του Μανόλη Τριανταφυλλίδη. Η Αλληλογραφία του Τριανταφυλλίδη πολυφωνική μαρτυρία της εποχής του». *Ελευθεροτυπία / Βιβλιοθήκη* 22/8/2003, σσ. 12-13 (κριτική στο: Μανόλης Τριανταφυλλίδης, *Αλληλογραφία 1895-1959*, επιμ. Π. Μουλλάς, Μ. Βερτσώνη-Κοκόλη και Έ. Πέτκου, Θεσσαλονίκη: Ινστιτούτο Νεοελληνικών Σπουδών, 2001).
94. «Το κίνημα του δημοτικισμού και ο Εμμανουήλ Κριαράς». *Φιλολόγος* 104, Καλοκαίρι 2001, σσ. 245-248 (κριτική στα: Εμμ. Κριαράς, *Επιλογή*

- από το έργο του, Θεσσαλονίκη: Ζήτρος, 2000· του ίδιου, *Πραγματώσεις και όνειρα: Σταθμοί μιας πορείας*, Θεσσαλονίκη: Ιανός, 2001.)
95. «Μια επιστημονική γραμματική της ελληνικής γλώσσας». *Φιλολόγος* 98, Χειμώνας 1999, σσ. 506-519 (κριτική στο: D. Holton, P. Mackridge και I. Philippaki-Warbuton, *Greek: A Comprehensive Grammar of the Modern Language*, London: Routledge, 1997)· περίληψη της κριτικής αυτής δημοσιεύτηκε με τον τίτλο «Μία εξαιρετική γραμματική» στην εφ. *Η Καθημερινή*, 24/10/1999, σ. 57.
 96. «Σύγχρονες μυθολογίες για τη γλώσσα». *Ο Πολίτης* 70, Νοέμβριος 1999, σσ. 57-61 (κριτική στο: R. Wardhaugh, *Proper English: Myths and Misunderstandings about Language*, Oxford: Blackwell, 1999).
 97. «Εισαγωγή στις Σκέψεις του Πασκάλ». *Η Καθημερινή* 28/4/1998, σ. 10 (κριτική στο: Γ. Βώκος, *Η γραφομηχανή: Εισαγωγή στις Σκέψεις του Πασκάλ*, Αθήνα: Νήσος, 1997· αρχικός τίτλος: «Φιλοσοφικές μεσολαβήσεις»).
 98. «Τα ελληνικά της Κύπρου». *Το Βήμα/Βιβλία* 31/8/1997, σ. 7 (κριτική στο: *A Question of Identity: Language Use in Cyprus*, της Lydia Sciriha, Λευκωσία: Intercollege Press, 1996).
 99. «Το φιλοσοφικό έργο του Παναγιώτη Κονδύλη». *Η Καθημερινή* 31/1/1995, σ. 14, κριτική στο: *Λεβιάθαν* 15, 1994· αρχικός τίτλος: «Σκηνοθεσία διαλόγου για το φιλοσοφικό έργο του Παναγιώτη Κονδύλη».
 100. «Μελέτες για την ελληνική γλώσσα. Ένδεκα τόμοι του Τομέα Γλωσσολογίας της Φιλοσοφικής του Αριστοτελείου Πανεπιστημίου». *Η Καθημερινή* 13/9/1991, σ. 6.

**Εκπαιδευτικό έργο στο Πρόγραμμα «Οδυσσέας», Ι.ΝΕ.ΔΙ.ΒΙ.Μ.
(επιστημονική επιμέλεια, σε συνεργασία με τη Λ. Τριανταφυλλίδου και τον Κ. Μάγο)**

101. Εκπαιδευτικό υλικό για τη διδασκαλία της ελληνικής ως δεύτερης/ξένης γλώσσας, επίπεδο B1 (2015).
102. Πλαίσιο σπουδών και μεθοδολογίας (B1, B1 ειδικό), Αναλυτικά προγράμματα (B1, B1 ειδικό), Σχέδια μαθημάτων (B1, B1 ειδικό) (2015).
103. Εργαλεία προόδου και δείγμα για ειδικό τεστ κατάταξης με βάση τις γλωσσικές δεξιότητες για A1, A2, B1, B1 ειδικό (2015).

Εκπαιδευτικό και ερευνητικό έργο στο Πρόγραμμα Εκπαίδευσης Μουσουλμανοπαίδων (επιστημονική επιμέλεια)

Βιβλία για τη διδασκαλία της ελληνικής στα μειονοτικά Δημοτικά Σχολεία
(σε συνεργασία με την Α. Ιορδανίδου)¹

104. «Εισαγωγή». Στο *Οδηγίες για τη διδασκαλία των βιβλίων της Α' [- ΣΤ'] τάξης – Βιβλίο δασκάλου*, επιμ. Α. Ιορδανίδου και Σ. Α. Μοσχονάς. Αθήνα: ΟΕΔΒ / Υπουργείο Εθνικής Παιδείας και Θρησκευμάτων –

¹ Από το 2001 τα βιβλία αυτά τυπώνονται και διατίθενται από τον ΟΕΔΒ. Διαθέσιμα στον ιστότοπο: <https://museduc.gr/el/εκπαιδευτικα-υλικά/σχολικά-βιβλία/βιβλία-για-το-δημοτικό/βιβλία-γλώσσας/υλικά>.

Πρόγραμμα Εκπαίδευσης Μουσουλμανοπαίδων, 2000, σσ. 5-19 (σε συνεργασία με την Άννα Ιορδανίδου).

A' Τάξη

- 105. «Πατημασιές» (1ο βιβλίο) + συμπληρωματικό υλικό (καρτέλες, τόμπολα)
- 106. «Πού είναι ο Φασαριάς;» (2ο βιβλίο) + συμπληρωματικό υλικό (καρτέλες, κασέτα)
- 107. «Πάμε στην αγορά» (3ο βιβλίο) + συμπληρωματικό υλικό (καρτέλες, κασέτα)
- 108. «Καλό ταξίδι» (4ο βιβλίο)
- 109. «Οδηγίες για το δάσκαλο (α' τάξη)»

B' Τάξη

- 110. «Μια μέρα στο δάσος» (1ο βιβλίο)
- 111. 1ο Τετράδιο ασκήσεων
- 112. «Ο Θωμάς φεύγει» (2ο βιβλίο)
- 113. «Μια μέρα στη θάλασσα» (3ο βιβλίο)
- 114. 2ο Τετράδιο ασκήσεων
- 115. Συμπληρωματικό υλικό (κασέτα, επιτραπέζιο παιχνίδι)
- 116. «Οδηγίες για το δάσκαλο (β' τάξη)»

Γ' Τάξη

- 117. «Ο κρυμμένος θησαυρός» (βιβλίο 1α)
- 118. «Τζεσούρ και Τζαρτζούρ» (βιβλίο 1β)
- 119. 1ο Τετράδιο ασκήσεων
- 120. «Μια φορά κι έναν καιρό» (βιβλία 2α, 2β, 2γ) [Κείμενα: Μαριανίνα Κριεζή]
- 121. 2ο Τετράδιο ασκήσεων
- 122. «Οδηγίες για το δάσκαλο (γ' τάξη)»

Δ' Τάξη

- 123. «Συννεφο-ιστορίες» (1ο βιβλίο)
- 124. 1ο Τετράδιο ασκήσεων
- 125. «Χιονο-ιστορίες» (2ο βιβλίο)
- 126. 2ο Τετράδιο ασκήσεων
- 127. «Ηλιο-ιστορίες» (3ο βιβλίο)
- 128. 3ο Τετράδιο ασκήσεων
- 129. «Γλωσσικές δραστηριότητες, προφορικές και γραπτές, για Β' έως ΣΤ'»
- 130. «Οδηγίες για το δάσκαλο (δ' τάξη)»

Ε' Τάξη

- 131. «Περίπατοι με τις λέξεις» (1ο βιβλίο)
- 132. 1ο Τετράδιο ασκήσεων
- 133. «Περίπατοι με τις λέξεις» (2ο βιβλίο)
- 134. 2ο Τετράδιο ασκήσεων
- 135. «Περίπατοι με τις λέξεις» (3ο βιβλίο)
- 136. 3ο Τετράδιο ασκήσεων
- 137. «Οδηγίες για το δάσκαλο (ε' τάξη)»

ΣΤ' Τάξη

- 138. «Ταξίδια... με λόγια» (1ο βιβλίο)
- 139. 1ο Τετράδιο ασκήσεων

140. « Ταξίδια... με λόγια » (2ο βιβλίο)
141. 2ο Τετράδιο ασκήσεων
142. « Ταξίδια... με λόγια » (3ο βιβλίο)
143. 3ο Τετράδιο ασκήσεων
144. «Οδηγίες για το δάσκαλο (στ' τάξη)»

Εκπαιδευτικό υλικό για τη διδασκαλία της ελληνικής στο Γυμνάσιο²

145. *Γλωσσικές ασκήσεις*, Α' μέρος. Αθήνα: Πρόγραμμα Εκπαίδευσης Μουσουλμανοπαίδων 2002-2004 / Ελληνικά Γράμματα, 2004.
146. *Γλωσσικές ασκήσεις*, Β' μέρος. Αθήνα: Πρόγραμμα Εκπαίδευσης Μουσουλμανοπαίδων 2002-2004 / Ελληνικά Γράμματα, 2004.
147. *Γλωσσικές ασκήσεις*, Γ' μέρος. Αθήνα: Πρόγραμμα Εκπαίδευσης Μουσουλμανοπαίδων, 2007.
148. *Οδηγίες για τις Γλωσσικές ασκήσεις*. Αθήνα: Πρόγραμμα Εκπαίδευσης Μουσουλμανοπαίδων 2002-2004 / Ελληνικά Γράμματα, 2004.

Θέματα Γραμματικής

149. Α. Τσαγγαλίδης κ.ά., *Θέματα Γραμματικής*.

Μελέτες και έργα υποδομής (ανάθεση και επιστημονική επιμέλεια)

Αμπάτη Αναστασία, Μιχαλακοπούλου Πηνελόπη και Πουλοπούλου Μαρία, *Γραμματική οργάνωση του γλωσσικού μαθήματος και διδασκαλία των ασκήσεων γραμματικής*

Αμπάτη Αναστασία, *Διαγνωστικές ασκήσεις γραμματικής: Τελική έκθεση* (με τη συνεργασία της Ειρήνης Κανελλοπούλου· στατιστική επεξεργασία: Αντώνης Αρμενάκης)

Αναστασιάδη-Συμεωνίδη Άννα, *Το γένος της νέας ελληνικής και η διδασκαλία του*

Αναστασιάδη-Συμεωνίδη Άννα και Ευθυμίου Αγγελική, *Οι στερεότυπες εκφράσεις και η διδακτική της νέας ελληνικής ως δεύτερης γλώσσας*

Αντωνοπούλου Νιόβη κ.ά., *Βιβλιογραφία της ελληνικής ως δεύτερης/ξένης γλώσσας*

Αρχάκης Αργύρης, *Γλωσσική διδασκαλία και σύσταση των κειμένων*

Βελούδης Γιάννης, *Η άρνηση*

Γαλανόπουλος Γιάννης και Τσαγγαλίδης Αναστάσιος, *Θέματα γραμματικής*

Γεωργακοπούλου Αλεξάνδρα, *Κειμενική και επικοινωνιακή πολυτροπικότητα: Οι νέες τεχνολογίες στη διδακτική πράξη*

Γιαννουλοπούλου Γιάννα, *Ζητήματα κλιτικής μορφολογίας*

Γούτσος Διονύσης, *Ανάπτυξη λεξιλογίου: Από το βασικό στο προχωρημένο επίπεδο*

Drachman Gaberell, *Παραγωγική μορφολογία*

Ιορδανίδου Άννα, *Η μορφολογική ποικιλία στη διδασκαλία της ελληνικής ως ξένης γλώσσας*

Κανελλοπούλου Ειρήνη, Κοκκινίδου Λιμιάνα, Παπαγεωργάκη Βασιλική και Φραγκιαδάκης Γιάννης, *Τελική έκθεση για την παρακολούθηση του εκπαιδευτικού υλικού*

² Οι Γλωσσικές Ασκήσεις, τα Θέματα Γραμματικής, όλες οι Μελέτες και η Βιβλιογραφία της ελληνικής ως δεύτερης/ξένης γλώσσας είναι διαθέσιμα στους ιστότοπους: <https://language.ntlab.gr/> και <http://www2.media.uoa.gr/language/grammar/> (password για τις Μελέτες: Λυκούδης).

Λασκαράτου Χρυσούλα και Γεωργιαφέντης Μιχάλης, *Βασικά χαρακτηριστικά της σειράς των προτασιακών όρων στην ελληνική και στην τουρκική*

Ράλλη Αγγελική, *Η σύνθεση στη νέα ελληνική*

Ρεβυθιάδου Ανθή, *Εκμάθηση υπερτεμαχιακής φωνολογίας από αλλόγλωσσους ομιλητές της ελληνικής: Τονισμός, επιτονισμός και φραστική φωνολογία*

Ρούσσου Άννα, *Συμπληρωματικοί δείκτες*

Σελλά-Μάζη Ελένη, *Διγλωσσία και γραμματική ανάλυση*

Σηφianού Μαίρη, *Ανάλυση λόγου και διδασκαλία της ελληνικής ως ξένης γλώσσας*

Σπυρόπουλος Βασίλης και Τσαγγαλίδης Αναστάσιος, *Συγκριτική αξιολόγηση εγχειριδίων για τη διδασκαλία της ελληνικής ως δεύτερης / ξένης γλώσσας*

Τζακώστα Μαρίνα, *Εκμάθηση και διδασκαλία της συλλαβικής δομής και των φωνοτακτικών περιορισμών της ελληνικής ως δεύτερης/ξένης γλώσσας: Μια αντιπαραβολική μελέτη*

Τζεβελέκου Μαρία, *Η ανάπτυξη των αφηγηματικών χρονικών δομών στον παιδικό λόγο: Μελέτη αφηγήσεων παιδιών που μαθαίνουν ελληνικά ως δεύτερη γλώσσα*

Τσαγγαλίδης Αναστάσιος, *Υποθετικοί λόγοι στη νέα ελληνική*

Τσαμαδού-Jacobberger Ειρήνη και Χειλά-Μαρκοπούλου Δέσποινα, *Τα προσδιοριστικά του ονόματος της νέας ελληνικής: Περιγραφική-συγκριτική και διδακτική προσέγγιση*

Τσιμπλή Ιάνθη Μαρία, *Η φωνή στην ελληνική: Περιγραφή του συστήματος και μελέτη της ανάπτυξής του στην ελληνική ως μητρική και ως δεύτερη/ξένη γλώσσα*

Φιλιππάκη-Warburton Ειρήνη και Σπυρόπουλος Βασίλης, *Το εγκλιτικό σύστημα της ελληνικής: Συγκριτική θεώρηση με την τουρκική και διδακτικές προτάσεις*

Φραγκιαδάκης Γιάννης, *Μουσουλμανική μειονότητα και τοπικός Τύπος: Θεματολογία και στάσεις*

Ψάλτου-Joycey Αγγελική, *Οι συντελικοί χρόνοι της νέας ελληνικής*

Σειρά «Ελληνική γλώσσα: Θεωρία και πρακτική» (Αθήνα: Εκδόσεις Πατάκη)

Δ. Γούτσος και Α. Γεωργακοπούλου, *Κείμενο και επικοινωνία*, 2011.

Σ. Μπέλλα, *Η δεύτερη γλώσσα: Κατάκτηση και διδασκαλία*, 2011.

Α. Τσαγγαλίδης, Μ. Τζεβελέκου και Α. Ψάλτου-Joycey, *Μελέτες για το χρονικό σύστημα της νέας ελληνικής (από τη σκοπιά της ελληνικής ως ξένης γλώσσας)*, 2010.

Α. Αρχάκης και Β. Τσάκωνα, *Ταυτότητες, αφηγήσεις και γλωσσική εκπαίδευση*. Αθήνα: Πατάκης, 2010.

Α. Ράλλη, *Η σύνθεση λέξεων: Διαγλωσσική μορφολογική προσέγγιση*. Αθήνα: Πατάκης, 2007.

Α. Ρεβυθιάδου και Μ. Τζακώστα, *Η Φωνολογία στη διδασκαλία της ελληνικής ως ξένης γλώσσας*, 2007.

Δ. Γούτσος, Μ. Σηφianού και Α. Γεωργακοπούλου, *Η ελληνική ως ξένη γλώσσα: Από τις λέξεις στα κείμενα*, 2006.

Μ. Γεωργιαφέντης, Χ. Λασκαράτου, Β. Σπυρόπουλος, Ει. Τσαμαδού-Jacobberger, Ι. Μ. Τσιμπλή, Ει. Φιλιππάκη-Warburton και Δ. Χειλά-Μαρκοπούλου, *Η σύνταξη στη μάθηση και στη διδασκαλία της ελληνικής ως ξένης γλώσσας*, 2006.

Ν. Αντωνοπούλου (συντονισμός), Μ. Καρακώργιου, Β. Παναγιωτίδου και Μ. Τσιλιμίγκα, *Σχολιασμένη Βιβλιογραφία της ελληνικής ως δεύτερης/ξένης γλώσσας*, 2006.

Α. Ρούσσου, *Συμπληρωματικοί δείκτες*, 2006.

Α. Αναστασιάδη-Συμεωνίδη και Α. Ευθυμίου, *Οι στερεότυπες εκφράσεις και η διδακτική της νέας ελληνικής ως δεύτερης γλώσσας*, 2006.

Β. Σπυρόπουλος και Α. Τσαγγαλίδης, *Η γραμματική στη διδασκαλία: Σύγκριση εγχειριδίων για τη διδασκαλία της ελληνικής ως ξένης γλώσσας*, 2005.

Γ. Βελούδης, *Άρνηση*, 2005.

Α. Αρχάκης, *Γλωσσική διδασκαλία και η σύσταση των κειμένων*, 2005.

Ερευνητικές εκθέσεις στο πλαίσιο του προγράμματος EUROTRA (επιλογή)

150. «Report on ECS» (σε συνεργασία με: Ε. Ευθυμίου, Ε. Γαλιώτου, Γ. Μαΐστρο, Α. Ράλλη, Μ. Τζεβελέκου-Πούλου). Οκτώβριος 1986. 64 σελς.
151. «Revised ERS Definition and ECS → ERS Translator» Δεκέμβριος 1986. 116 σελς
152. «Implementation Report: IS and ERS → IS» (σε συνεργασία με την Η. Τζεβελέκου). Ιανουάριος 1987. 24 σελς
153. «Implementation Report: Generation, first cycle» (σε συνεργασία με: Ε. Ευθυμίου, Ε. Γαλιώτου, Α. Ράλλη, Μ. Τζεβελέκου-Πούλου, Η. Τζεβελέκου). Απρίλιος 1987. 76 σελς
154. «Final Implementation Report on Greek → English and English → Greek transfer» (σε συνεργασία με την Έ. Ανανιάδου). Ιούνιος 1987. 154 σελς
155. «Sentential Complements. Final Report» (σε συνεργασία με: Μ. Español, Μ. Τζεβελέκου-Πούλου, Μ. Σταύρου, Η. Τζεβελέκου). Απρίλιος 1989. 22 σελς.
156. «Time Experiment, I» (σε συνεργασία με τη Μ. Τζεβελέκου-Πούλου). Οκτώβριος 1986. 23 σελς.
157. «Time Experiment, II». Ιανουάριος 1987. 42 σελς.
158. «Tense and Aspect in French and Greek: A comparative approach» (σε συνεργασία με τη Μ. Τζεβελέκου-Πούλου). Ιούνιος 1982. 27 σελς.
159. «Contrastive Research on Tense and Aspect. The Notion of Futurity: ‘tha’ + V-Constructions and their Translation Equivalents in French» (σε συνεργασία με: Μ. Τζεβελέκου-Πούλου, P. Bernard, Ch. Jadelot). Φεβρουάριος 1992. 12 σελς.
160. «Presuppositional Adverbs in Greek, Italian, and Portuguese. Paradigms for Comparison» (Contrastive Research on Tense/Aspect Adverbs. 2nd Interim Report, Part II.) Δεκέμβριος 1991. 45 σελς.
161. «Tense and Aspect. Contrastive Research: EL-IT-PT Cluster. 2nd Interim Report» (σε συνεργασία με: Α. Branco, P. Marrafa, Ch. Mota, R. Benamor, R. Rosini, Μ. Τζεβελέκου-Πούλου). Φεβρουάριος 1992. 70 σελς.
162. «The Greek LSGRAM+ Corpus: Definition and Preliminary Investigation». Απρίλιος 1995. 52 σελς.

Άλλες ερευνητικές εκθέσεις

163. «Πρόταση για την ίδρυση στο Πανεπιστήμιο Κύπρου Κέντρου Διδασκαλίας και Μελέτης της Νέας Ελληνικής Γλώσσας». Πανεπιστήμιο Κύπρου – Τμήμα Βυζαντινών και Νεοελληνικών Σπουδών, 16 Δεκεμβρίου 1996. 29 σελς.

Μεταφράσεις (επιλογή)

164. Αλέξανδρος-Φοίβος Δ. Μουρελάτος, *Οδοί της γνώσης και της πλάνης: Λόγος και εικόνα στα αποσπάσματα του Παρμενίδη*. Ηράκλειο: Πανεπιστημιακές Εκδόσεις Κρήτης, 2002. xx + 354 σελς (μετάφραση του *The Route of Parmenides: A Study of Word, Image and Argument in the Fragments*, New Haven: Yale University Press, 1970.)
165. Richard Wollheim, «Περί σχεδιάσεως ενός αντικειμένου». Στο *Περί κατασκευής*, επιμ. Π. Πούλος. Αθήνα: Νήσος / Εταιρεία Μελέτης των Επιστημών του Ανθρώπου, 1996, σσ. 33-53 [μετάφραση του «On Drawing an Object» (1965), στο R. Wollheim, *On Art and the Mind*, Cambridge, Mass.: Harvard University Press, 1974, σσ. 3-30].

Αναλυτικό Υπόμνημα

Γενικές ερευνητικές κατευθύνσεις

0. Στη διάρκεια των σπουδών μου, το ενδιαφέρον μου στράφηκε στους τομείς της μαθηματικής-υπολογιστικής γλωσσολογίας και, ειδικότερα, της τυπικής σημασιολογίας (formal semantics). Μετά ένα χρόνο σπουδών στο Georgetown University (Washington, D.C.) κι ένα εντατικό, καλοκαιρινό τρίμηνο σπουδών στο University of Maryland (καθηγητές: Frederick Newmeyer, Jerrold M. Sadock κ.ά.), μεταγράφηκα στο Τμήμα Γλωσσολογίας του Πανεπιστημίου του Τέξας στο Austin, όπου, στις αρχές της δεκαετίας του 1980, κυριαρχούσε η τυπική (φορμαλιστική) προσέγγιση σε ζητήματα γραμματικής ανάλυσης. Εκεί είχα την ευκαιρία να παρακολουθήσω πτυχιακά και μεταπτυχιακά μαθήματα από ειδικούς στους τομείς που μ' ενδιέφεραν: Lauri Karttunen, Stanley Peters, Robert Wall, Carlota Smith, Irene Heim, Nicholas Asher κ.ά. Με τη φιλοσοφία της γλώσσας ασχολήθηκα υπό την καθοδήγηση του καθηγητή A. P. D. Mourelatos, του οποίου υπήρξα βοηθός.

1. Από το 1986 έως το 1992 εργάστηκα ως ερευνητής στην ελληνική ομάδα του προγράμματος EUROTRA, όπου είχα την ευκαιρία να ασκηθώ σε ορισμένες τεχνικές της υπολογιστικής γλωσσολογίας. Το πρόγραμμα EUROTRA αποσκοπούσε στη δημιουργία λογισμικού για τη μηχανική μετάφραση από και προς όλες τις γλώσσες της (τότε) Ε.Ο.Κ. και έφερε σε συνεργασία αξιόλογα ερευνητικά κέντρα της Ευρώπης. Ολοκληρώθηκε το 1992 – ανεπιτυχώς, κατά τη γνώμη μου.

2. Στις εργασίες μου για το χρόνο, την όψη (aspect) και το ποιόν ενεργείας (Aktionsart) –πεδία της γλωσσολογίας και της φιλοσοφικής λογικής που γνωρίζουν ευρεία τυποποίηση (formalization)– θέλησα να υποδείξω ορισμένες από τις αδυναμίες της τυπικής προσέγγισης. Το πρόβλημα των σχετικών αναλύσεων, κατά την άποψή μου, δεν έγκειται τόσο στη λογική άλγεβρα που χρησιμοποιούν όσο στο ίδιο το πρότυπο κατανόησης που προβάλλουν. Οι σχετικές σημασιο-λογικές περιγραφές αντικειμενοποιούν τις έννοιες του «χρόνου», του «συμβάντος», της «χρονικής σύστασης» (όψης). Ωστόσο, ο «χρόνος» και οι συγγενείς γραμματικές κατηγορίες είναι *γλωσσολογικές μεταφορές*, θεωρητικές κατασκευές της γραμματικής. Οι μεταφορές αυτές ανήκουν στην επιστημονική *μεταγλώσσα* μάλλον παρά στις ίδιες τις γλώσσες· στις τελευταίες δεν ανήκουν παρά διαφορετικοί *λεκτικοί τρόποι* (ή *τρόποι του λέγειν*) με τους οποίους επιτελούνται διαφορετικές *διαλεκτικές* (ή *επικοινωνιακές*) πράξεις.

Η ιδέα αυτή ενσωματώθηκε αρχικά σε αναλύσεις τη όψης (aspect) και του ποιού ενεργείας (Aktionsart) που παρουσιάστηκαν στα συνέδρια 54 (1990), 55 (1991) και 49, 50 (1995) (πβ. Βιογραφικό σημείωμα, σσ. 9-10). Τα αριστοτελικά κριτήρια που υιοθέτησα στις παρουσιάσεις αυτές ενσωματώθηκαν στη σημασιολογική ανάλυση των αισθητικών ρημάτων στη διδακτορική μου διατριβή (1994, σσ. 55-105). Σ' αυτό το «πρόγραμμα» μελέτης του συστήματος χρόνων-όψης ανήκει επίσης η εργασία για

τον ενεστώτα (44, παραπάνω). Αναλύω τον ενεστώτα όχι ως «χρόνο» που δηλώνει το παρόν, αλλά σαν *περιγραφική πράξη*: με την «ενεστωτική πράξη» λέγεται απλώς ότι «κάτι είναι έτσι» (πβ. το αριστοτελικό «τιθέναι τα φαινόμενα»). Η εννοιολογικά και λογικά απλούστατη αυτή πράξη εξηγεί την «αχρονικότητα» και την περίφημη «πολυσημία» του ενεστώτα. Αντιπαραβάλλω δεδομένα από τα ελληνικά, τα αγγλικά και τα γαλλικά για να δείξω ότι η ποικιλία σημασιών που αποδίδεται στον ενεστώτα οργανώνεται γύρω από την περιγραφική-αχρονική του σημασία.

Στην πιο πρόσφατη μελέτη «Linguistics without metaphysics» (2019· μελέτη 9, παραπάνω), εξετάζω τα κριτήρια διάκρισης του ποιού ενεργείας και δείχνω ότι αυτά στην πραγματικότητα ταξινομούν διαφορετικούς «τρόπους του λέγειν» (*fashions of speaking*, σύμφωνα με την ορολογία του B. L. Whorf) μάλλον παρά διαφορετικά είδη «περιστάσεων».

3. Η ανάλυση των γραμματικών κατηγοριών ως *διαλεκτικών πράξεων* προϋποθέτει μια γενική θεωρία των εκφραστικών «επιλογών» που είναι διαθέσιμες για την εκτέλεση τέτοιων πράξεων. Το περίγραμμα αυτής της θεωρίας επιχειρώ να παρουσιάσω στη διδακτορική μου διατριβή (εργασία αρ. 1). Εξετάζω εκεί το λεξιλογικό πεδίο των αισθητικών (ή «αισθήσεως σημαντικών») ρημάτων. Απομονώνω τρεις λεκτικούς τρόπους με τους οποίους λέγονται τα αισθητικά ρήματα: τον αντικειμενικό, τον εμπειρικό και τον πρακτικό. Κάθε τρόπος ορίζεται ως διακριτός συνδυασμός ποικίλων γραμματικών κατηγοριών και ιδιοτήτων (του ποιού ενεργείας, της μεταβατικότητας, της μεταβιβαστικότητας-αιτιότητας, των προτασιακών συμπληρωμάτων). Τέλος, αναλύω τις λογικές και εννοιολογικές σχέσεις μεταξύ των λεκτικών αυτών τρόπων. Στο δεύτερο κεφάλαιο της διατριβής, προτείνω την επανερμηνεία μιας τυπικής θεωρίας (της λεγόμενης «σημασιολογίας περιστάσεων», *situation semantics*) υπό το πρίσμα της περιγραφικής θεωρίας των λεκτικών τρόπων.

Για την περιγραφή των λεκτικών τρόπων, απαραίτητη δεν είναι μόνο η καταγραφή των γραμματικών, εννοιολογικών και λογικών τους χαρακτηριστικών, αλλά και η αναγνώριση του εκάστοτε «γλωσσικού παιχνιδιού» (L. Wittgenstein) για το οποίο προορίζονται. Θέση της διδακτορικής διατριβής είναι ότι οι αισθητικές εκφράσεις χρησιμοποιούνται στο πλαίσιο ενός *περιγραφικού γλωσσικού παιχνιδιού*, του οποίου η *διαλεκτική αρχή* βασίζεται στη διάκριση μεταξύ «πράγματος» και «αισθητού». Κάθε λεκτικός τρόπος εστιάζεται σ' ένα *φραστικό σχήμα*, το οποίο χαρακτηρίζεται από μια σχετικά αυτόνομη εννοιολογία, έχει ξεχωριστά λογικά χαρακτηριστικά, τουλάχιστον με την έννοια ότι συνάπτει ιδιαίτερες λογικές σχέσεις με άλλα φραστικά σχήματα, και, τέλος, εντάσσεται σε μια σχέση *διαλεκτική*, χρησιμοποιείται δηλ. για την επίτευξη ενός επικοινωνιακού στόχου. Ένας λεκτικός τρόπος μπορεί, συνεπώς, να νοηθεί σαν *διαλεκτική αρχή οργάνωσης* διαφορετικών επιπέδων ανάλυσης (μορφολογίας, σύνταξης, σημασιολογίας). Μια γλώσσα μπορεί να επιλέξει να κωδικοποιήσει διαφορετικές περιοχές αυτού του γραμματικού πλέγματος, καμία όμως δεν στερείται τη δυνατότητα να εκφράσει και τους τρεις λεκτικούς τρόπους.

Η έμφαση ορισμένων φιλοσοφικών θεωριών στον ένα ή τον άλλο λεκτικό τρόπο, τον οποίο προκρίνουν ως «βασικότερο» ή μη περαιτέρω αναγώγιμο (λ.χ. της θεωρίας των αισθητηριακών δεδομένων στον αντικειμενικό τρόπο, της φαινομενολογίας στον πρακτικό κλπ.), θεωρείται πλανημένη, κατά το ότι όλοι οι τρόποι συμμετέχουν στον

ίδιο εννοιολογικό κύκλο (τον «πρακτικό-αισθητικό κύκλο»), κανένα σημείο του οποίου δεν είναι προνομιακό.

4. Οι συμπληρωματικές εργασίες 41 (1995, «Ακροαματικοί ρόλοι και ακροατήρια») και 56 (1995, «Ακροατήρια και επικοινωνία») επιχειρηματολογούν υπέρ μίας λιγότερο ομιλιοκεντρικής προσέγγισης στην ανάλυση των συνομιλιακών συμβάντων, αναδεικνύουν τη σημασία των ακροατηρίων, ιδιαίτερα στο πεδίο της μαζικής επικοινωνίας, και συσχετίζουν την παρουσία ακροατηρίου με στερεοτυπικά – «θεατρικά»– χαρακτηριστικά του λόγου. Οι δύο αυτές εργασίες έχουν προγραμματικό χαρακτήρα. Όμως, οι ιδέες που αναπτύσσονται σ' αυτές πηγάζουν από την εθνογραφική μελέτη 43 (1993, «Η τελετουργία της στρατιωτικής αναφοράς»), η οποία εξετάζει μια τελετουργική κατάσταση επικοινωνίας, τη στρατιωτική αναφορά, υπό το διπλό πρίσμα της παρουσίας ακροατηρίου και της θεατρικότητας του λόγου. Πρόκειται για πρώτη Corpus-Based Ανάλυση Λόγου (βασισμένη σε απομαγνητοφωνήσεις αναφορών στις οποίες συμμετείχα κατά τη διάρκεια της στρατιωτικής μου θητείας).

5. Η συσχέτιση γλωσσικών πρακτικών και μεταγλωσσικών αντιλήψεων πουθενά δεν είναι περισσότερο εμφανής από το πεδίο των γλωσσ(ολογ)ικών ιδεολογιών. Αφετηρία της μακρόχρονης ενασχόλησής μου με το πεδίο είναι το άρθρο 38 (1997, «Ο καθαρισμός της γλώσσας και η γλώσσα του καθαρισμού», σε συνεργασία με τη Ρέα Δελβερούδη· ανακοινώθηκε το 1995: βλ. ανακοίνωση 51, σ. 9 του Βιβλιογραφικού σημειώματος· γαλλική μετάφραση με αναθεωρήσεις: εργασία 31). Στο άρθρο αυτό αναλύεται μια μεταγλωσσική «στάση» ιδιαίτερα διαδεδομένη στην ελληνική γλωσσική κοινότητα (λόγω του «γλωσσικού ζητήματος»): η στάση του *καθαρισμού*. Ο καθαρισμός ορίζεται ως συνδυασμός μιας κοινωνικής και μιας γλωσσικής πρακτικής· η πρώτη βασίζεται στην αντίθεση εγώ-άλλος, η δεύτερη, στην αντίθεση σωστό-λάθος. Ο καθαρισμός εκδηλώνεται κυρίως ως πρακτική *στιγματισμού*.

Για την περιγραφή και την κατανόηση του σύνθετου κοινωνιογλωσσικού φαινομένου του καθαρισμού απαιτείται ανάλυση τόσο των ίδιων των γλωσσικών πρακτικών όσο και των μεταγλωσσικών τους εκδηλώσεων. Σε μεταγενέστερη εργασία μου (24, παραπάνω: «Vers une théorie performative du purisme», 2008), παρουσιάζω μια επεξεργασμένη θεωρία, σύμφωνα με την οποία ο καθαρισμός αποτελεί μεταγλωσσική (ή μεταλεκτική) πράξη (metalinguistic speech act) με φορά εφαρμογής από τη μεταγλώσσα στη γλώσσα. Ονομάζω τη θεωρία αυτή «επιτελεστική θεωρία του καθαρισμού».

Μια γενικευμένη εκδοχή της θεωρίας ανακοίνωσα πρώτη φορά το 2005 στο συνέδριο 36 (βλ. Βιογραφικό σημείωμα, σ. 8). Η θεωρία αυτή δεν αφορά πλέον μόνο τον καθαρισμό, αλλά κάθε είδος *διορθωτικής πρακτικής* (βλ. εργασία 27: «Διορθωτικές πρακτικές», 2005)· προσφέρεται, συνεπώς, για μια *περιγραφική ανάλυση των ρυθμιστικών πρακτικών* και της ρυθμιστικής ιδεολογίας. Οι ρυθμιστικές πρακτικές συνήθως καταδικάζονται από τους γλωσσολόγους, καθώς παρακινούνται από ιδεολογία που αντιβαίνει στις αρχές της νεότερης περιγραφικής γλωσσολογίας. Θεωρώ, ωστόσο, ότι μπορούν να μελετηθούν επαρκώς στο πλαίσιο μιας *περιγραφικής* θεωρίας. Η θεωρία αυτή βασίζεται στην έννοια της γλωσσικής μεταβλητής. Μπορεί κανείς να μελετήσει σε μεταγλωσσικά κείμενα (ρυθμιστικές γραμματικές, λεξικά, οδηγούς σωστής χρήσης) τις *διορθωτικές* οδηγίες μέσω των οποίων ρυθμίζεται η χρήση μιας μεταβλητής. Οι διορθωτικές οδηγίες συνιστούν μεταγλωσσικές πράξεις

με φορά προσαρμογής από τη μεταγλώσσα στη γλώσσα. Διακρίνω δύο είδη διορθωτικών οδηγιών: τις αποτρεπτικές (correctives) και τις επιτρεπτικές (permissives). Κάθε διορθωτική οδηγία αναγνωρίζει τουλάχιστον δύο τιμές μιας γλωσσικής μεταβλητής και είτε αποτρέπει τη χρήση της μίας από τις δύο είτε επιβάλλει κάποια συνθήκη στη χρήση της μεταβλητής. Η θεωρία παρουσιάζεται στην υπό δημοσίευση εργασία 2 («Correctives and language change»), όπου εξηγείται επίσης πώς αρκετές από τις νεότερες κοινωνιογλωσσικές μελέτες της ρύθμισης μπορούν να εξεταστούν υπό το πρίσμα μιας ενιαίας θεωρίας.

Η επιτελεστική αυτή θεωρία επιτρέπει λεπτομερή *συγκριτική* ανάλυση των ρυθμιστικών πρακτικών. Στο άρθρο 18 («Prescriptivism in and about the media», 2010, σε συνεργασία με τον Jürgen Spitzmüller) παρουσιάζονται σε συγκριτική προοπτική οι ρυθμιστικές πρακτικές που κυριαρχούσαν στην Ελλάδα και στη Γερμανία την περίοδο συγγραφής του άρθρου. Αναδεικνύονται δύο διαφορετικές ρυθμιστικές πρακτικές: μία πρακτική βασισμένη στην έννοια του απαρέγκλιτου «κανόνα» (ελληνική περίπτωση) και μία προσανατολισμένη στην έννοια του «ύφους», της «σαφήνειας» ή της «λογικής» (γερμανική περίπτωση).

Η επιτελεστική θεωρία των ρυθμιστικών πρακτικών επιτρέπει επίσης τη μελέτη των διαδικασιών τυποποίησης (standardization) και καθιέρωσης γλώσσας. Η ελληνική περίπτωση καθιέρωσης πρότυπης γλώσσας παρουσιάζεται εκτενώς στη μονογραφία (≈26.000 λέξεις) 6 («From language standards to a Standard Language», 2019). Επίσης, στην υπό δημοσίευση μονογραφία (≈50.000 λέξεις) 5 («Κοινή ή πρότυπη;», 2020) παρουσιάζεται αναλυτικά ένα παράδειγμα εφαρμογής της επιτελεστικής θεωρίας στο σώμα της *Νεοελληνικής Γραμματικής (της Δημοτικής)* (1941) του Μανόλη Τριανταφυλλίδη και των συνεργατών του.

Στο ίδιο πλαίσιο της μελέτης της τυποποίησης ανήκουν επίσης οι παλαιότερες εργασίες για τη διμορφία (diglossia) στην Κύπρο (εργασίες 40: «Η γλωσσική διμορφία στην Κύπρο», 1996, και 34: «Κοινή γλώσσα και διάλεκτος», 2002) καθώς και οι εργασίες για το γλωσσικό ζήτημα: 39 («Γλωσσικό ζήτημα και γλωσσικά ζητήματα στην *Επιθεώρηση Τέχνης*», 1996), 25 («Εμμανουήλ Κριαράς», 2006/7), 19 («Αφηγηματικά σχήματα στο έργο του Μανόλη Τριανταφυλλίδη», 2010) κ.ά.

Από το 1999 κ.ε. ασχολούμαι συστηματικά με τη συγκέντρωση και ανάλυση «μεταγλωσσικού υλικού» όπου, ρητά ή υπόρρητα, εκφράζονται τα γλωσσικά πρότυπα που κυριαρχούν στην ελληνική κοινότητα, κυρίως μετά τη «γλωσσική μεταπολίτευση» (ο όρος είναι του Μανόλη Τριανταφυλλίδη) του 1976. Τα δημοσιεύματα του Τύπου για τη γλώσσα αποδεικνύονται υλικό ιδιαίτερα αποκαλυπτικό για πολλούς λόγους: α) ορίζουν τα ίδια τα «μεταγλωσσικά πλαίσια» των γλωσσικών πρακτικών που προτείνουν· β) παρέχουν πολλαπλές ενδείξεις για την κοινωνική οργάνωση και διάδοση αυτών των «πλαίσιαων»· γ) επιτρέπουν στον ερευνητή να παρακολουθήσει την εξέλιξη των γλωσσικών προτύπων στο χρόνο. Η εργασία 37 («Δημοσιεύματα του Τύπου για τη γλώσσα», 2001) είναι η πρώτη προσπάθεια συνθετικής παρουσίασης των δημοσιευμάτων του Τύπου για τη γλώσσα. Ακολούθησαν οι εργασίες 36 («Οι διορθωτικές στήλες στον ελληνικό Τύπο», 2001), 23 («Παραστάσεις της γλώσσας στον Τύπο», 2008) και 12 («The media on media-induced language change», 2014). Ακόμη όμως και οι πιο θεωρητικές εργασίες (28: «Relativism in language ideology», 2004· 32: «Δύο αρχές της γλωσσικής ιδεολογίας», 2002· 33: «Une philosophie pré-scientifique du langage», 2002)

αξιοποιούν αναλύσεις «μεταγλωσσικού υλικού», βασίζονται δηλ. σε σώματα κειμένων (corpus-based).

Οι ρυθμιστικές πρακτικές δεν νοούνται εν κενώ. Επιτελούνται πάντα στο πλαίσιο μιας *ιδεολογίας* για τη γλώσσα. Μια συνολική θεωρία των γλωσσικών ιδεολογιών παρουσιάζεται στο βιβλίο *Ιδεολογία και γλώσσα* (2005): βλ. εκτενή περίληψη παρακάτω. Η ερευνητική πορεία που οδήγησε στο βιβλίο αυτό μπορεί ίσως να συνοψιστεί ως πορεία από τη γλώσσα στη μεταγλώσσα –από τη σημασιολογική-πραγματολογική ανάλυση των γλωσσών στη εννοιολογική-μεταπραγματολογική ανάλυση των «μεταγλωσσών» και της αλληλεπίδρασης γλώσσας-μεταγλώσσας.

Απώτερος στόχος μου είναι να ολοκληρώσω μια συνδυασμένη μελέτη της δείξης (indexicality), γλωσσικής και μεταγλωσσικής, επιστρέφοντας στην ανάλυση του συστήματος χρόνων-όψεων-ποιού ενεργείας. Αλλά η συνδυασμένη αυτή μελέτη της δείξης οφείλει να σταθεί πρώτα στο ερευνητικό έργο του Benjamin Lee Whorf και στην έννοια των «λεκτικών τρόπων» (fashions of speaking) που διατύπωσε ο πρωτοπόρος αυτός ερευνητής. Αυτό ήταν και το κίνητρο για τη μετάφραση του έργου του στα ελληνικά ([3]). Η υπό κρίση μελέτη 3 («Popularizing linguistic relativity») διερευνά την εξάπλωση των ιδεών της γλωσσικής σχετικότητας σ' ένα σώμα αγγλόφωνων δημοσιογραφικών κειμένων της τελευταίας δεκαετίας. Αποδεικνύεται ότι η γλωσσική σχετικότητα συγκροτεί έναν καμβά εννοιών που απλώνεται πέρα από τα πεδία της γλωσσολογίας και της ανθρωπολογίας της γλώσσας. Η γλωσσική σχετικότητα έχει διεισδύσει στην κοινή συνείδηση, έχει αναδειχθεί σε κυρίαρχο τρόπο παρατήρησης των γλωσσών, σε μία «αρχή που γεννά γλωσσικές ιδεολογίες» (32: «Δύο αρχές της γλωσσικής ιδεολογίας», 2002), καθιστώντας έτσι προβληματική τη διάκριση μεταξύ «γλωσσικών» και «γλωσσολογικών» ιδεών (2: *Ιδεολογία και γλώσσα*, 2005)

6. Από το 1997 κ.ε. ασχολούμαι με τη «μάθηση και τη διδασκαλία της ελληνικής ως δεύτερης/ξένης γλώσσας». Η πρώτη ενασχόλησή μου με το πεδίο αυτό έγινε στο Πανεπιστήμιο Κύπρου, όπου το 1997 εισηγήθηκα τη δημιουργία ενός Κέντρου Διδασκαλίας και Μελέτης της Νέας Ελληνικής (εργασία 163), το οποίο και ιδρύθηκε ένα χρόνο αργότερα με την επωνυμία Σχολείο Ελληνικής Γλώσσας του Πανεπιστημίου Κύπρου (<https://www.ucy.ac.cy/mogr/el/general-information>). Στο πεδίο της Διδακτικής της Ελληνικής ως Ξένης (σχετικά με την ορολογία, βλ. εργασία 30, σημ. 1), ένα πεδίο ακόμη αδιαμόρφωτο (βλ. εργασία 10), συνεισέφερα πρωτότυπο εκπαιδευτικό υλικό (εργασίες 67-69, 101-103, 104-149) και εκτενείς μαθησιοκεντρικές έρευνες (26). Συνεργάστηκα με ειδικούς στα πεδία της κατάκτησης δεύτερης γλώσσας (SLA) και της θεωρητικής γλωσσολογίας (βλ. Ερευνητικό έργο στο πλαίσιο του προγράμματος Εκπαίδευσης Μουσουλμανοπαίδων). Την ελληνική ως ξένη γλώσσα τη μελέτησα επίσης ως «πεδίο» (P. Bourdieu), ως μια αγορά, όπου παρέχονται υπηρεσίες και διακινούνται προϊόντα (βλ., λ.χ., εργασίες 10 και 11).

Η συμμετοχή μου στο Πρόγραμμα Εκπαίδευσης Μουσουλμανοπαίδων μού επέτρεψε να εξερευνήσω τη μειονοτική εκπαίδευση στη Θράκη: βλ. εργασίες 29 («Γλωσσική ιδεολογία και πολιτική», 2003), 21 («Παράλληλες μονογλωσσίες», 2009) και 8 («Parallel monolingualisms in Western Thrace», 2019). Μπόρεσα έτσι να διαγνώσω την επίδραση που ασκούν οι μεταγλωσσικές πεποιθήσεις στη γλωσσική πολιτική και να εκλεπτύνω αναλύσεις που θα μπορούσαν να εισφέρουν στη διαμόρφωση μιας

θεωρίας της γλωσσικής ιδεολογίας ως υποκείμενου σώματος προϋποθέσεων το οποίο είναι κοινό σε όλες τις μεταγλωσσικές πεποιθήσεις.

6. Ο ειδικότερος προσανατολισμός των ερευνών μου υπαγορεύτηκε εν μέρει και από τα πανεπιστημιακά ιδρύματα στα οποία έχω διδάξει. Η έρευνα για τη διμορφία στην Κύπρο έγινε κατά τη διάρκεια της θητείας μου στο Πανεπιστήμιο Κύπρου (1995-1997). Σε πολλές από τις εργασίες μου εξετάζω περιπτώσεις μαζικής/διαμεσολαβημένης επικοινωνίας, καθώς από το 1997 κ.ε. υπηρετώ στο Τμήμα Επικοινωνίας και ΜΜΕ του Πανεπιστημίου Αθηνών. Στην έρευνά μου έχουν συνεισφέρει αρκετές φοιτήτριες και φοιτητές· αναγνωρίζω και από εδώ την οφειλή μου (βλ. αφιέρωμα 71, «Όψεις της γλώσσας στον Τύπο», 2004/5· εργασία 34, «Κοινή γλώσσα και διάλεκτος», 2004· εργασία 6, «From language standards to a Standard Language», 2019). Κάποια επικάλυψη στις εργασίες μου ήταν αναπόφευκτη, καθώς καθώς επόμενες εργασίες μου έκτιζαν πάνω σε, αλλά και διόρθωναν, προηγούμενες, ενώ άλλες απευθύνονται σε εθνικά και άλλες σε διεθνή ακροατήρια.

Περιλήψεις επιλεγμένων έργων

- [1] Υπό προετοιμασία. “Corpus-driven approaches to detecting prescriptivism’s effects on language change”. Στο Kiki Nikiforidou και Nikolaos Lavidas (επιμ.), Πρακτικά του συνεδρίου “Language Change in English and Beyond: Linguistic Theory and Historical Corpora” (LC 2019).

Στην εργασία αυτή αξιοποιείται η θεωρία των ρυθμιστικών μεταγλωσσικών πράξεων η οποία επιτρέπει, αφενός, την ενοποίηση της βιβλιογραφίας για τις επιδράσεις των ρυθμιστικών πρακτικών στη γλώσσα και, αφετέρου, τη συγκριτική αξιολόγηση των σχετικών ερευνών. Η εργασία εστιάζει σε προσεγγίσεις που βασίζονται σε σώματα κειμένων και αποπειρώνται να συσχετίσουν μεταγλωσσικά κείμενα (‘precept’ corpora) με κείμενα γλωσσικής χρήσης (‘usage’ corpora), δηλ. με ιστορικά σώματα κειμένων της γλώσσας (Langer 2001· Auer 2006, 2009· Poplack & Dion 2009· Poplack 2015· Poplack *et al.* 2015· Anderwald 2014, 2016· Hinrichs, Szmrecsanyi & Bohmann 2015· Havinga 2018).

Για τη σύγκριση των διαθέσιμων ερευνών δίνονται απαντήσεις στα ακόλουθα μεθοδολογικά ερωτήματα: α) διακρίνουν οι σχετικές έρευνες τις αποτρεπτικές (correctives) από τις επιτρεπτικές (permissives) λεκτικές πράξεις; β) διακρίνουν τις επιτρεπτικές από τις περιγραφικές αναφορές; γ) λαμβάνουν υπόψη τους τα ρεπερτόρια εντός των οποίων διατυπώνονται οι επιμέρους διορθωτικές οδηγίες; δ) λαμβάνουν υπόψη τους τη μεταβλητότητα στη μεταγλώσσα (δηλ. διαφορετικές, ενίοτε αντικρουόμενες οδηγίες για το ίδιο γλωσσικό φαινόμενο); ε) εξετάζουν αλλαγές στον καθημερινή προφορική γλώσσα ή μόνο στις γραπτές, τυποποιημένες ποικιλίες; στ) συσχετίζουν την αλλαγή με κάποια γενικότερη τάση, όπως είναι η χρήση καθομιλουμένης (colloquialization), μια γλωσσική μεταρρύθμιση ή μια διαδικασία ανα-τυποποίησης (re-standardization); ζ) παρέχουν στατιστική συσχέτιση των δύο σωμάτων κειμένων ή απλώς εξηγούν την αλλαγή διά του αποκλεισμού άλλων παραγόντων;

Η συγκριτική μελέτη των σχετικών ερευνών επιβεβαιώνει ότι η επίδραση ρυθμιστικών πρακτικών στη γλώσσα είναι μάλλον περιορισμένη.

-
- [2] Υπό προετοιμασία. Επιστολές ξένων λογίων στον Εμμ. Κριαρά. Με μεταφράσεις και σχόλια. <https://kriaras.eu/> (password: kriaras13579).

Στην αυτοβιογραφία του *Μακράς ζωής αγωνίσματα* (Αθήνα, 2009, σ. 264), ο Εμμ. Κριαράς αναφέρει: «παραχώρησα στον καλό μου φίλο και ξεχωριστό συνάδελφο Σπύρο Μοσχονά μεγάλο αριθμό επιστολών ξένων επιστημόνων σ’ εμένα με την ευχή και την παράκληση κάποτε να έρθουν στη δημοσιότητα».

Το έργο αυτό είναι η ανταπόκρισή μου στην ευχή και την παράκληση ενός φίλου. Πρόκειται για συνολικά 532 επιστολές σταλμένες στον Εμμ. Κριαρά από 173 μεσαιωνολόγους, ελληνιστές, λογίους του εξωτερικού. Οι επιστολές είναι γραμμένες στα αγγλικά, γαλλικά, ιταλικά, γερμανικά. Βρίσκονται σκαναρισμένες σε ειδικά διαμορφωμένο για τον σκοπό αυτό ιστότοπο. Πρόκειται να μεταγραφούν και να μεταφραστούν στα ελληνικά. Όπου είναι απαραίτητο, θα προστεθούν

πραγματολογικά σχόλια στο πρότυπο των τόμων της αλληλογραφίας του που έχει εκδώσει ο ίδιος ο Κριαράς.

1. *Τρόποι του λέγειν: Σημασιολογία των αισθητικών εκφράσεων*. Διδακτορική διατριβή. Τομέας Γλωσσολογίας, Φιλοσοφική Σχολή, Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης. Νοέμβριος 1994. xii + 397 σελς.
[<http://thesis.ekt.gr/content/index.jsp?id=3345&lang=el>]. Βαθμός: Άριστα (ομόφωνα)

Σκοπός της διδακτορικής διατριβής είναι να διερευνήσει τις περιγραφικές δυνατότητες μιας μεταγλωσσικής κατηγορίας που, ακολουθώντας τον B. L. Whorf, ονόμασα «τρόπο του λέγειν» ή, τεχνικότερα, «λεκτικό τρόπο». Ένας λεκτικός τρόπος αποτελείται από α) ένα φραστικό σχήμα, το οποίο χαρακτηρίζεται από μια β) σχετικά αυτόνομη εννοιολογία, γ) έχει ξεχωριστά λογικά χαρακτηριστικά, τουλάχιστον με την έννοια ότι συνάπτει ιδιαίτερες λογικές σχέσεις με άλλα φραστικά σχήματα και δ) εντάσσεται σε μια σχέση διαλεκτική. Η γραμμική οργάνωση της διατριβής αντιστοιχεί στα συστατικά που με τη σειρά απαρτίζουν έναν λεκτικό τρόπο. Η Εισαγωγή ξεκινά με τα φραστικά σχήματα και παρουσιάζει λεκτικές διακρίσεις που μπορούν άμεσα να καταδειχθούν μέσω παραδειγμάτων. Στο πρώτο κεφάλαιο παρουσιάζεται η εννοιολογική ανάλυση αυτών των σχημάτων και στο δεύτερο, οι λογικές τους σχέσεις. Ο Επίλογος συστηματοποιεί τα ξεχωριστά στοιχεία που απαρτίζουν έναν «τρόπο του λέγειν» και παρουσιάζει τη διαλεκτική αρχή που συνδυάζει τα στοιχεία αυτά σε μια ενιαία μεταγλωσσική κατηγορία.

Η μεταγλωσσική αυτή κατηγορία προκύπτει από την ανάλυση των αισθητικών εκφράσεων, δηλ. των εκφράσεων που δηλώνουν «αίσθηση» ή «αντίληψη» κάποιου πράγματος ή γεγονότος (αναφέρονται επίσης ως «αισθήσεως σημαντικές» εκφράσεις), δηλ. κυρίως ρημάτων όπως τα *βλέπω*, *ακούω*, *μυρίζω* κλπ. Παρά τη φαινομενικά χαοτική ποικιλία των γλωσσικών χρήσεων, καταδεικνύεται ότι υπάρχουν διαφορετικοί, πλην όμως συγκρίσιμοι, λεκτικοί τρόποι με τους οποίους γίνεται λόγος για τα διάφορα φαινόμενα της αισθητηριακής πρόσληψης ή για τις αντιληπτικές «ιδιότητες» των πραγμάτων και των περιστάσεων. Για να κατανοήσουμε τους τρόπους αυτούς πρέπει να λάβουμε υπόψη μας ταυτόχρονα τα λεξιλογικά, συντακτικά, σημασιολογικά και πραγματολογικά στοιχεία της χρήσης τους. Όλα αυτά τα στοιχεία ενοποιούνται στο πλαίσιο μιας κοινής εννοιολογίας, που μας επιτρέπει να επεξεργαστούμε φιλοσοφικά τα πορίσματα της γλωσσολογικής ανάλυσης.

Εισαγωγή. Ήδη στην Εισαγωγή παρουσιάζονται με διαισθητικό τρόπο, μέσω παραδειγμάτων, οι βασικοί λεκτικοί τρόποι των αισθητικών εκφράσεων. Τους τρόπους αυτούς πληρέστερα κωδικοποιεί (και συμβολίζει) στα νέα ελληνικά το τρίπτυχο *βλέπω-κοιτάζω-φαίνεται*, με το οποίο δηλώνεται μια αισθητηριακή εμπειρία (*βλέπω*), που μπορεί να προκληθεί από μια πράξη του υποκειμένου (*κοιτάζω*), και η οποία εμπειρία κωδικοποιεί ή καταγράφει ένα αισθητό χαρακτηριστικό του πράγματος ή της κατάστασης που είναι αντικείμενό της (*φαίνεται*). Ακολουθώντας, οι τρεις κύριοι τρόποι δηλώνονται ως «εμπειρικός», «πρακτικός» και «αντικειμενικός», αντιστοίχως. Η Εισαγωγή συζητά επίσης πλήθος ειδικών αισθητικών εκφράσεων, δηλ. εκφράσεων με στενότερη σημασία, οι οποίες λέγονται με τους τρόπους που προαναφέραμε (για παράδειγμα, τα *γυαλίζει*, *ασπρίζει*, *σκοτεινιάζει*, *ησυχάζει*, *αντηχεί*, *βουίζει*, *ζυνίζει*, *γλυκαίνει*, *ευωδιάζει* κ.ο.κ. είναι όλα παραδείγματα του αντικειμενικού τρόπου). Επίσης, σκιαγραφούνται εδώ οι συντακτικές, σημασιολογικές και πραγματολογικές ιδιότητες των τριών λεκτικών τρόπων, οι οποίες θα απασχολήσουν διεξοδικά τα επόμενα δύο κεφάλαια. Τέλος, δείχνω ότι η ταξινόμηση των αισθητικών εκφράσεων δεν είναι δυνατόν να νοηθεί τυπολογικά, δεν αφορά δηλ. στον ένα ή στον άλλο ρηματικό τύπο, σε λεξιλογικό επίπεδο, αλλά μάλλον τον εκάστοτε

λεκτικό του τρόπο, και τούτο διότι ο ίδιος τύπος μπορεί να χρησιμοποιείται με διαφορετικούς τρόπους, οι οποίοι και μόνον μπορούν να απομονωθούν περιγραφικά· αυτό συμβαίνει, λ.χ., με το ρήμα *μυρίζω*: *κάτι μου μύρισε* (εμπειρικός τρόπος), *μύρισέ το να μου πεις* (πρακτικός τρόπος), *μυρίζει απαίσια* (αντικειμενικός τρόπος).

Κεφάλαιο Α'. Το σημαντικότερο πλεονέκτημα της συνθετικής κατηγορίας που ονομάζω «τρόπος του λέγειν» είναι ότι μας επιτρέπει να προσεγγίσουμε το σύνολο των αισθητικών εκφράσεων στο πλαίσιο μιας κοινής εννοιολογίας. Η εννοιολογία αυτή είναι το αντικείμενο του πρώτου κεφαλαίου. Θεωρώ ότι θεμελιώνεται στη διάκριση πράγματος-αισθητού, η οποία μπορεί, όπως είπαμε, να δηλωθεί ως εμπειρική, πρακτική ή αντικειμενική. Ανάλογα με τον λεκτικό τρόπο της σχέσης, προκύπτουν διαφορετικές «γραμματικές» ιδιότητες της κατηγορήσεως οι οποίες αφορούν α) το ποιόν ενεργείας (Aktionsart), β) τη μεταβατικότητα και γ) τη μεταβιβαστικότητα των όρων της (με τον όρο «μεταβιβαστικότητα» εννοώ κυρίως τη σχέση αιτίου-αιτιατού που συνδέει πράγματα και αισθητά). Οι τρεις αυτοί «τομείς» (ποιόν ενεργείας, μεταβατικότητα, μεταβιβαστικότητα) ορίζουν το εννοιολογικό πλέγμα των αισθητικών εκφράσεων.

Το πρώτο κεφάλαιο χωρίζεται σε δύο κύριες ενότητες. Η πρώτη εξετάζει το ποιόν ενεργείας (Aktionsart) των αισθητικών κατηγορήσεων, η δεύτερη το πρότυπο της μεταβατικότητας στο οποίο υπακούουν.

Ποιόν ενεργείας. Το σημαντικότερο πρόβλημα στην ταξινόμηση των αισθητικών εκφράσεων σε ξεχωριστές κατηγορίες ποιού ενεργείας (καταστάσεις, δραστηριότητες, επιτεύξεις) φαίνεται να είναι ότι το ίδιο ρήμα συχνά χρησιμοποιείται με τα χαρακτηριστικά και των τριών κατηγοριών. Αφού καταγράψω τα γλωσσικά κριτήρια με τα οποία γίνεται η ταξινόμηση και προτείνω ορισμένες ρυθμίσεις στα κριτήρια αυτά –ρυθμίσεις που επιβάλλει η ανάγκη αυστηρής εννοιολόγησής τους–, εφαρμόζω τα σχετικά κριτήρια στα αισθητικά ρήματα. Διαπιστώνω ότι καταστάσεις δηλώνονται κυρίως με τον αντικειμενικό τρόπο, δραστηριότητες με τον πρακτικό και επιτεύξεις με τον εμπειρικό. Συνεπώς, οι κατηγορίες του ποιού ενεργείας δεν ταξινομούν συγκεκριμένα ρήματα, δεν είναι δηλ. τυπολογικές, με την έννοια που προαναφέραμε· ταξινομούν μάλλον τους λεκτικούς τρόπους αυτών των ρημάτων. Η ανάλυση συμβάλλει ίσως στη λύση ενός σημαντικού θεωρητικού προβλήματος, της πολύπλοκης σχέσης συνωνυμίας-πολυσημίας. Παρ' όλο που είναι δυνατές ποικίλες μετατροπές από τη μία κατηγορία στην άλλη, ο εκάστοτε λεκτικός τρόπος δεν είναι πολύσημος· εντάσσεται ομαλά στη μία ή την άλλη κατηγορία ποιού ενεργείας.

Μεταβατικότητα. Η δεύτερη ενότητα του πρώτου κεφαλαίου εξετάζει τα πρότυπα της μεταβατικότητας που προτείνονται στη θεωρητική γλωσσολογία για την περιγραφή των ρημάτων. Διαπιστώνεται ότι η έννοια της μετάβασης αποτελεί μια γλωσσολογική μεταφορά, δηλ. μια θεωρητική κατασκευή. Απομονώνω τα στοιχεία αυτής της μεταφοράς προκειμένου να διαπιστώσω αν έχει νόημα για τα αισθητικά ρήματα. Και τα τρία γενικά αισθητικά ρήματα (*κοιτάζω-βλέπω-φαίνεται*) παρουσιάζουν σημαντικές αποκλίσεις από το πρότυπο της μεταβατικότητας, παρ' όλο που σαφώς το *κοιτάζω* είναι «μεταβατικότερο» από το *βλέπω*, το οποίο με τη σειρά του είναι «μεταβατικότερο» από το *φαίνεται*. Το συμπέρασμα της ανάλυσης είναι ότι οι διαφορές μεταξύ των ρημάτων δεν έχουν να κάνουν αυστηρά με την έννοια της «μετάβασης» αλλά μάλλον με τις διαφορετικές «προοπτικές» της σχέση πράγματος-αισθητού, οι οποίες εκφράζονται από κάθε ρήμα διαφορετικά. Η προοπτική ρημάτων όπως το *κοιτάζω*, λ.χ., έχει φορά από το υποκείμενο στο αντικείμενο: το υποκείμενο προκαλεί το ίδιο την αισθητηριακή του εμπειρία. Με τα εμπειρικά (*βλέπω*) και τα αντικειμενικά (*φαίνεται*) ρήματα, η προοπτική είναι αμοιβαία: από το υποκείμενο στο αντικείμενο και αντιστρόφως.

Αιτιότητα. Την ύπαρξη αυτών των προοπτικών φανερώνει η ανάλυση της αιτιακής σχέσης που συνδέει πράγματα και αισθητά. Διακρίνω δύο ειδών αιτιακές σχέσεις: μια σχέση πρώτου βαθμού, από το πράγμα στο υποκείμενο (το πράγμα προκαλεί την αισθητηριακή εντύπωση) και μια αιτιακή σχέση δεύτερου βαθμού, που περιλαμβάνει την πρώτη: το υποκείμενο ενεργεί έτσι ώστε το πράγμα να του προκαλέσει μια εμπειρία ή εντύπωση. Η δεύτερη αυτή σύνθετη αιτιακή σχέση περιγράφει ακριβέστερα την προοπτική των πρακτικών εκφράσεων· η πρώτη, την προοπτική των εμπειρικών και αντικειμενικών. Η μεταγλωσσική κατηγορία των «τρόπων του λέγειν» μάς επιτρέπει να διατυπώσουμε μια γενική αρχή, με βάση την οποία όλες οι αισθητικές εκφράσεις συνδέονται στο πλαίσιο ενός ενιαίου εννοιολογικού πλέγματος. Η αρχή αυτή ονομάζεται «Αρχή του πρακτικού-αισθητικού κύκλου» και συνδέει τους τρεις κύριους τρόπους των αισθητικών εκφράσεων (πρακτικό, εμπειρικό, αντικειμενικό) με αντίστοιχους λεκτικούς τρόπους του ποιού ενεργείας (δραστηριότητες, επιτεύξεις, καταστάσεις) και με αντίστοιχα «μεταβατικά» (προοπτικά) λεκτικά πρότυπα (των πράξεων, των εμπειριών και των

φαινομένων). Με άλλα λόγια, το σύνολο των αισθητικών εκφράσεων περιγράφεται σαν ένα κλειστό κύκλωμα σημασιών με κοινή εννοιολογία.

Κεφάλαιο Β'. Στο δεύτερο κεφάλαιο εισηγούμαι ένα παρόμοιο κλειστό κύκλωμα σημασιών, το οποίο ονομάζω «Συνεπαγωγική κλίμακα» (σ. 252). Αυτή τη φορά, με τη Συνεπαγωγική κλίμακα διατυπώνονται οι λογικές σχέσεις μεταξύ διαφορετικών φραστικών σχημάτων – κυρίως των εμπειρικών ρημάτων. Στο κεφάλαιο αυτό η ανάλυση επεκτείνεται από την απλή μεταβατική ή αμετάβατη σύνταξη των αισθητικών εκφράσεων σε σύνθετες δομές που περιέχουν προτασιακά συμπληρώματα.

Η λογική θεωρία. Η λογική ανάλυση βασίζεται στη θεωρία της σημασιολογίας των περιστάσεων (situation semantics). Σύμφωνα με τη θεωρία αυτή, καθοριστική για τη λογική ανάλυση μιας πρότασης δεν είναι η «τιμή αληθείας» της (A ή Ψ) αλλά μάλλον το είδος της περιστάσης που η πρόταση δηλώνει καθώς και ο τρόπος αναφοράς στην κατάσταση αυτή. Με βάση τη λογική αυτή θεωρία ορίζεται μια «ουδέτερη» έννοια της συνεπαγωγής, η οποία βρίσκεται πλησιέστερα στην «κοινή λογική» – στον διαισθητικό τρόπο με τον οποίο οι ομιλητές οδηγούνται σε συμπεράσματα από ρητές ή άρρητες προκειμένες της (συν)ομιλίας. Σύμφωνα με τον ορισμό αυτό, μια πρόταση φ συνεπάγεται την πρόταση ψ αν το σύνολο των περιστάσεων που δηλώνει η φ είναι υποσύνολο του συνόλου των περιστάσεων που δηλώνει η ψ . Μπορούν έτσι να οριστούν «διαλεκτικοί» τρόποι συνεπαγωγής, όπως είναι η προϋπόθεση (presupposition) και η υπονόηση (implicature).

Η αισθητική λογική. Για να διατυπώσουμε τις ειδικές αρχές της αισθητικής λογικής θεωρούμε ως όρισμα του αισθητικού κατηγορήματος ένα προτασιακό αντικείμενο φ . Το αισθητικό κατηγορήμα δηλώνει την αντιληπτική σχέση ενός υποκειμένου u προς την κατάσταση που δηλώνει το φ : $A(u, \varphi)$. Το συμπλήρωμα μπορεί στα νέα ελληνικά να εισάγεται με τους δείκτες *να*, *ότι/πως*, και *που* (*είδα να φεύγει*, *είδα ότι/πως έφευγε*, *είδα που έφευγε*). Με τον δείκτη *να* ο ομιλητής δηλώνει ότι η κατάσταση στην οποία αναφέρεται το συμπλήρωμα – ένα συμβάν – έχει γίνει άμεσα αντιληπτή. Με τους δείκτες *ότι* και *πως* προϋποτίθεται ότι το συμπλήρωμα είναι αληθές· η αντιληπτική σχέση είναι έμμεση (έτσι, λ.χ., η πρόταση *Είδα ότι έχουμε αργήσει* δεν εκφράζει άμεση αισθητηριακή πρόσληψη αλλά μάλλον το συμπέρασμα που προκύπτει από κάποια αισθητηριακή εμπειρία). Με τον δείκτη *που*, τέλος, ο ομιλητής αναφέρεται αναδρομικά σε μια «διαθεσιμότητα» παραδοχής της ομιλίας, κάτι στο οποίο ομιλητής και ακροατής έχουν ήδη συμφωνήσει (βλ. επίσης εργασία 30).

Λογική ανάλυση. Οι τρεις αυτοί λεκτικοί τρόποι (κυρίως των εμπειρικών και αντικειμενικών ρημάτων) τα πρακτικά ρήματα δεν επιδέχονται προτασιακά συμπληρώματα με την ίδια ευκολία) τοποθετούνται σε μια Συνεπαγωγική κλίμακα, στη βάση της οποίας βρίσκεται το φραστικό σχήμα με το *να*, στην ενδιάμεση βαθμίδα το σχήμα με τα *ότι/πως* και στην τελευταία, το φραστικό σχήμα με το *που*. Κάθε βαθμίδα αποτελεί υπερσύνολο της προηγούμενης ως προς το είδος των περιστάσεων που περιλαμβάνει, δηλ. ο λεκτικός τρόπος που ορίζεται σε κάθε βαθμίδα συνεπάγεται τον επόμενο του. Σε κάθε βαθμίδα επίσης ορίζεται ένας διαφορετικός τρόπος συνεπαγωγής: «σημασιολογική συνεπαγωγή» στην περίπτωση των εκφράσεων με το *να*, «προϋπόθεση» στην περίπτωση των *ότι/πως* και «διαθεσιμότητα» στην περίπτωση του *που* (με τον όρο «διαθεσιμότητα» δηλώνεται η αφηγηματική σχέση ενός ομιλητή προς προηγούμενες παραδοχές της ομιλίας του).

Τονίζεται και πάλι ότι οι συνεπαγωγικές σχέσεις που εξετάζονται στο Β' κεφάλαιο δεν ισχύουν μεταξύ διαφορετικών αισθητικών ρημάτων αλλά μάλλον μεταξύ διαφορετικών τρόπων με τους οποίους λέγονται τα αισθητικά ρήματα, δηλ. μεταξύ διαφορετικών «τρόπων του λέγειν». Έτσι, η μεταγλωσσική κατηγορία που προτείνω εξηγεί πώς τα αισθητικά ρήματα μπορούν να «διέρχονται» τις βαθμίδες της Συνεπαγωγικής κλίμακας. Για παράδειγμα, με αποφατική σύνταξη το *βλέπω να...* τοποθετείται στη βαθμίδα όπου κανονικά ανήκει το *βλέπω ότι...*: προτάσεις όπως *Δεν είδε να έφυγε* δεν δηλώνουν πλέον άμεση αισθητηριακή πρόσληψη αλλά, όπως έχει παρατηρηθεί (Γ. Βελούδης), τη γνωστική στάση του υποκειμένου απέναντι σ' αυτό που δηλώνει το συμπλήρωμα. Η άρνηση λοιπόν προκαλεί μετακίνηση στη Συνεπαγωγική κλίμακα, μετακίνηση που είναι δυνατή μόνο αν θεωρήσουμε ότι στην κλίμακα αυτή δεν τοποθετούνται συγκεκριμένοι ρηματικοί τύποι αλλά μάλλον οι εκάστοτε λεκτικοί τους τρόποι.

Η λογική ανάλυση ολοκληρώνεται με τη μελέτη της εκτατικότητας (extensionality) του συμπληρώματος και του είδους των ποσοδεικτών των οποίων επιτρέπεται η γενίκευση εκτός συμπληρώματος. Για τη μελέτη αυτών των δύο ζητημάτων διατυπώνω την αρχή της αληθοέπειας, η οποία εξετάζει αν από το κατηγορήμα $A(u, \varphi)$ έπεται ότι φ . Τις ποσοτικές/ποσοδεικτικές σχέσεις μεταξύ πραγμάτων και αισθητών τις εξετάζω στα πλαίσια της λογικής θεωρίας των γενικευμένων

ποσοδεικτών (generalized quantifiers). Η θεωρία αυτή μου επιτρέπει να δείξω ότι η αρχική διάκριση μεταξύ πράγματος και αισθητού αποτυπώνεται στη γλώσσα σαν μια αφηρημένη λογική θεωρία, μια «θεωρία της γλώσσας για τη γλώσσα».

Επίλογος: Κάθε τρόπος του λέγειν υπακούει σε μια διαλεκτική αρχή, δηλ. μια αρχή που ρυθμίζει τη σχέση του ομιλητή προς την γλωσσική εκφορά και προς τον συνομιλητή του. Ο Επίλογος της διατριβής αναλαμβάνει να εξηγήσει την αρχή αυτή: Η εννοιολογία των αισθητικών εκφράσεων ορίζεται σ' ένα μεταίχμιο, στο μεταίχμιο ανάμεσα στο πώς έχουν τα πράγματα και στο πώς γίνονται αντιληπτά. Από το μεταίχμιο αυτό μπορεί κανείς να ατενίσει έναν παρόμοιο διχασμό, ένα σχίσμα, όπως λέγεται στον Επίλογο, ανάμεσα στο πώς έχουν τα πράγματα και στο πώς λέγονται. Αυτό το σχίσμα είναι οι τρόποι του λέγειν.

2. *Ιδεολογία και γλώσσα.* Αθήνα: Πατάκης, 2005.

Οι στόχοι του βιβλίου και η προσέγγιση που ακολουθώ ορίζονται στον Πρόλογο ως εξής:

Η μελέτη αυτή επιχειρεί να προσδιορίσει τις *γλωσσικές ιδεολογίες* μέσω ενός ορισμού των *ιδεολογιών εν γένει*: επιχειρεί δηλαδή να ορίσει τα επιμέρους μέσω του γενικού.

Σκοπός της είναι η παρουσίαση εκείνων των πολύ *γενικών αρχών* που θα επέτρεπαν στον καθένα να διεξέλθει τη σχετική με τις ιδεολογίες και τη γλώσσα φιλολογία επιχειρώντας τη σύνθεση που ταιριάζει στα επιστημονικά ενδιαφέροντα και στην κλίση του.

Οι αρχές αυτές είναι μόλις δύο, και διεκδικώ μόνο την πρωτοτυπία της αναγνώρισης και του συνδυασμού τους. Και οι δύο φέρουν τα ονόματα των εισηγητών τους.

Η πρώτη ονομάζεται «αρχή του [Ρολάν] Μπαρτ» και ορίζει στη γενικότητά της τη σημειωτική φύση των ιδεολογιών. Σύμφωνα με την αρχή αυτή, οι ιδεολογίες είναι σημειωτικά συστήματα *δεύτερου βαθμού*, τα οποία δεν σημαίνουν όπως οι γλώσσες, αλλά *υπό-* ή *επί-* σημαίνουν *μέσω* της γλώσσας (ή και μέσω άλλων σημειωτικών κωδίκων). Δεν σημαίνουν, υποσημαίνουν· δεν εννοούν, υπονοούν.

Η δεύτερη αρχή ονομάζεται «αρχή του [Μάικλ] Σίλβερστιν» και ορίζει με πολύ γενικό τρόπο μια πολύ ειδική εφαρμογή της αρχής του Μπαρτ. Όπως κάθε ιδεολογία, οι γλωσσικές ιδεολογίες είναι σημειωτικά συστήματα δεύτερου βαθμού· επιπλέον, σύμφωνα με την αρχή του Σίλβερστιν, είναι συστήματα *μεταγλωσσικά*, δηλαδή συστήματα των οποίων η αναφορά ή το ενδιαφέρον στρέφεται κυρίως προς τα σημειωτικά συστήματα πρώτου βαθμού, δηλαδή προς τις γλώσσες.

Οι δύο αρχές επιβάλλουν την ακόλουθη διάταξη: Το δεύτερο κεφάλαιο, το οποίο μπορεί να διαβαστεί πρώτο, παρουσιάζει την αρχή του Μπαρτ, ορισμένα πορίσματά της, καθώς και πιθανούς περιορισμούς στην πολύ γενική αυτή αρχή. Μεγάλο μέρος του δεύτερου κεφαλαίου αφιερώνεται στην προσπάθεια να περιγραφούν οι *λειτουργίες* που επιτελεί η σημείωση σε δεύτερο βαθμό και οι *τρόποι* της· δεν γίνεται πάντως προσπάθεια να χαρτογραφηθούν οι *μη γλωσσικές* ιδεολογίες (πολιτικές, ρατσιστικές, σεξιστικές κ.ά.) και τα μη γλωσσικά *θέματα* γύρω από τα οποία επιχειρείται η σημείωση σε δεύτερο βαθμό.

Το τρίτο κεφάλαιο παρουσιάζει την αρχή του Σίλβερστιν ως περιορισμό στην αρχή του Μπαρτ. Μέσω του περιορισμού αυτού ορίζονται οι γλωσσικές ιδεολογίες. Αν οι ιδεολογίες είναι σημειωτικά συστήματα δεύτερου βαθμού και αν η σημαντικότερη λειτουργία σε δεύτερο βαθμό είναι η μεταγλωσσική λειτουργία, τότε οι γλωσσικές ιδεολογίες, ως μεταγλωσσικά συστήματα, είναι ιδεολογίες *par excellence*. Αυτό είναι το συμπέρασμα του κεφαλαίου, σε ένα βαθμό και του βιβλίου.

Το πρώτο κεφάλαιο παρέχει τα απαραίτητα *ιστορικά προλεγόμενα* στα επόμενα δύο, και μπορεί να διαβαστεί τελευταίο ή αυτόνομα. Εξηγείται εκεί πώς η ίδια η μελέτη ζυγίζει τον εαυτό της και διακινδυνεύει τον αυτοπροσδιορισμό της. Η μελέτη τοποθετείται στο διάμεσο δύο επιβλητικών και ανταγωνιστικών θεωρήσεων της ιδεολογίας. Η μία: το αρχικό, περιγραφικό, συνθετικό υπόδειγμα που επεξεργάστηκαν οι Γάλλοι *idéologues* από τους οποίους και γεννήθηκε η έννοια της ιδεολογίας· και η άλλη: το μεταγενέστερο, κριτικό και αναλυτικό υπόδειγμα που συγκροτείται ταυτόχρονα με την αποδόμηση ή και τη μερική

καταστροφή της *ιδεολογίας*. Εναρκτήρια στιγμή αυτού του δεύτερου υποδείγματος είναι, κατά τη γνώμη μου, η *Κριτική της γερμανικής ιδεολογίας* των Μαρξ-Ενγκελς.

Η μελέτη αυτών των δύο «πρώτων στιγμών» αποκαλύπτει πώς η έννοια της ιδεολογίας αλλάζει παράλληλα με την κριτική που ασκεί και της ασκείται. Από υποκείμενο της κριτικής η ιδεολογία γίνεται αντικείμενό της. Δεν μπορούμε πια να εγκατασταθούμε στη βολική θέση που θα εξασφάλιζε η περιγραφική θεώρηση. Δεν πιστεύουμε σε μια Γενική Επιστήμη των Ιδεών, σε μια Γενική Ιδεολογία ικανή να περιγράφει και να ταξινομεί κάθε ιδέα και κάθε ιδεολογία. Η επιθυμία του Ντεστύτ ντε Τρασί και των ομοϊδεατών του να θεμελιώσουν τη Γενική Επιστήμη των Ιδεών δεν πραγματοποιήθηκε. Ούτε όμως μπορούμε σήμερα να υιοθετούμε κριτική στάση προσποιούμενοι ιδεολογική ουδετερότητα και επιστημονική αντικειμενικότητα — *σαν να υπήρχε* μια επιστήμη της ιδεολογίας, στην οποία θα εδραιώνονταν οι κριτικές μας δυνάμεις. Αυτό που χρειάζεται είναι η σύνθεση των δύο υποδειγμάτων, η οποία θα επέτρεπε την κριτική τοποθέτηση απέναντι στα ιδεολογικά φαινόμενα χωρίς ν' αποκλείει τη δυνατότητα αναλυτικότερης και επαγωγικότερης περιγραφής τους. Ισχυρίζομαι ότι, στην κατεύθυνση αυτή, είναι απαραίτητο να διαμορφωθεί μια *εννοιολογική και διευκρινιστική προσέγγιση* στα ιδεολογικά φαινόμενα, σαν αυτή που έχει ήδη επιχειρηθεί στο χώρο των πολιτικών επιστημών. Μια τέτοια προσέγγιση μόνο όφελος θα κλάδους της σημασιολογίας και της πραγματολογίας. Η εννοιολογική-διευκρινιστική προσέγγιση επιτρέπει ν' αξιοποιήσουμε στοιχεία και του περιγραφικού-επιστημονικού και του κριτικού-αποδομητικού υποδείγματος, αποφεύγοντας τα διαπιστωμένα αδιέξόδά τους.

Η μελέτη αυτών των δύο «στιγμών» της ιδεολογίας αποκαλύπτει επίσης τον τρόπο με τον οποίο οι εισηγητές των δύο υποδειγμάτων αντιλαμβάνονταν τη *σχέση της γλώσσας με την ιδεολογία*. Και στα δύο υποδείγματα διαπιστώνουμε μερική ή και συνολική ταύτιση της γλώσσας με τις ιδέες (τις έννοιες, την αντίληψη, τη σκέψη). Η ταύτιση αυτή, η οποία, ανάλογα με το ενδιαφέρον του καθενός, ονομάζεται είτε *γλωσσικός* είτε *εννοιολογικός σχετικισμός*, υποστηρίζω ότι μπορεί ν' αποδοθεί στην αδυναμία και των δύο θεωρητικών υποδειγμάτων να διακρίνουν ανάμεσα σε σημείωση πρώτου και σημείωση δεύτερου βαθμού, αφενός, και σε γλώσσα και μεταγλώσσα, αφετέρου· οφείλεται δηλαδή στην εγγενή αδυναμία τους να ενεργοποιήσουν αρχές σαν αυτές του Μπαρτ και του Σίλβερστιν. Η απουσία της διπλής αυτής διάκρισης εκδηλώνεται μ' ένα παράδοξο σύμπτωμα: ο γλωσσικός ή εννοιολογικός σχετικισμός χρησιμοποιείται ως εργαλείο για την άσκηση κριτικής στην ιδεολογία, ενώ, όπως τεκμηριώνεται στο τρίτο κεφάλαιο, ο γλωσσικός σχετικισμός είναι στην πραγματικότητα ένα από τα σημαντικότερα εργαλεία της ιδεολογίας. Ιδιαίτερα στο πεδίο των γλωσσικών ιδεολογιών, ο σχετικισμός μοιάζει με μηχανή η οποία, γεννώντας ιδεολογίες, καταφέρνει ταυτόχρονα να μην μπορούν οι ιδεολογίες αυτές εύκολα να διακριθούν από την περιγραφή ή από την κριτική στην οποία υποβάλλονται. Ο σχετικισμός είναι μεταγλωσσική αρχή, όχι γλωσσική. Οι ιδεολογίες που γεννάει είναι *γλωσσικές* ιδεολογίες.

Τα τρία κεφάλαια του βιβλίου είναι λοιπόν τα τρία βήματα ενός επιχειρήματος. Το πρώτο ορίζει το ιστορικό πλαίσιο στο οποίο τοποθετείται η μελέτη. Το δεύτερο ορίζει το ευρύτατο πεδίο διερεύνησης που ανοίγεται με την αρχή του Μπαρτ. Και το τρίτο περιορίζει το πεδίο αυτό με την πολύ ειδικότερη αρχή του Σίλβερστιν, περιορίζει δηλαδή την αρχή του Μπαρτ στο πεδίο των γλωσσικών ιδεολογιών. Στόχος του επιχειρήματος είναι ο ακριβέστερος δυνατόν εννοιολογικός ορισμός των γλωσσικών ιδεολογιών, που θα επέτρεπε την καλύτερη και επαγωγικότερη ταξινόμησή τους.

Στόχος του βιβλίου δεν είναι απλώς η σύνθεση της διαθέσιμης βιβλιογραφίας. Από την κοινωνιογλωσσολογία, την εθνογραφία και την ανθρωπολογία της γλώσσας, στο πλαίσιο των οποίων κυρίως έχουν μελετηθεί οι γλωσσικές ιδεολογίες, δανείζομαι όσα στοιχεία θεωρώ απαραίτητα για τη συγκρότηση ενός *φιλοσοφικού* επιχειρήματος. Στη φιλοσοφία της γλώσσας, άλλωστε, αναδείχτηκαν και εξακολουθούν να συζητούνται οι περισσότερες από τις έννοιες μέσω των οποίων επιχειρώ την ανάλυση των γλωσσικών ιδεολογιών: *μεταγλώσσα, υπονόηση, προϋπόθεση, επιτέλεση*.

Το επιχείρημα του βιβλίου έχει κυρίως *διευκρινιστική* αξία. Ως «γλωσσικές ιδεολογίες» περιγράφονται στη βιβλιογραφία πολλές και ανόμοιες αντιλήψεις «γύρω από» τη γλώσσα και τη χρήση της. Απαραίτητη για τη συγκρότηση ενός σχετικά

αυτόνομου πεδίου μελέτης των γλωσσικών ιδεολογιών κρίνεται η διάκριση ανάμεσα σε τρεις κατηγορίες ζητημάτων:

- A) ζητήματα γλώσσας της ιδεολογίας,
- B) ζητήματα ιδεολογίας της γλώσσας και
- Γ) ζητήματα ιδεολογίας στη γλώσσα.

A) Στην πρώτη κατηγορία ανήκουν θεωρητικά ζητήματα που αφορούν τη συγκρότηση των ιδεολογιών ως *σημειωτικών* (ή «συμβολικών») συστημάτων. Τα σημαντικότερα ζητήματα σ' αυτή την κατηγορία είναι:

- 1) η ανάλυση των ιδεολογιών ως σημειωτικών συστημάτων *β' βαθμού* (αρχή του Μπαρτ).
- 2) η ανάλυση της σημείωσης σε β' βαθμό μέσω της *υπονόησης* (implicature).
- 3) η *προϋποθετική* ανάλυση των ιδεολογικών στερεοτύπων και
- 4) η ανάλυση των ιδεολογικών εκφορών ως *ρυθμιστικών* και *επιτελεστικών*.

Τα ζητήματα αυτά συνδυάζονται στο δεύτερο κεφάλαιο του βιβλίου, το οποίο επιχειρεί, με γενικό τρόπο, να ορίσει τις ιδεολογίες μέσω των σημειωτικών λειτουργιών που επιτελούν.

B) Στη δεύτερη κατηγορία (ζητήματα *ιδεολογίας της γλώσσας*) ανήκουν εκείνα τα ζητήματα για τα οποία συνήθως αναπτύσσεται εντός μιας γλωσσικής κοινότητας μια στερεότυπη, συλλογική *μεταγλώσσα* (λ.χ. «γλωσσικό ζήτημα»). Ως *γλωσσικές* ορίζω λοιπόν τις ιδεολογίες σχετικά με ζητήματα στη δεύτερη αυτή κατηγορία. Ένα από τα σημαντικότερα ζητήματα με το οποίο ασχολούνται οι γλωσσικές ιδεολογίες είναι το ζήτημα της *τυποποίησης*. Αφετηρία μιας γλωσσικής ιδεολογίας μπορεί να θεωρηθεί η αντίληψη μιας γλωσσικής ποικιλίας σύμφωνα με ένα μεταγλωσσικό πρότυπο. Η αντίληψη αυτή καταλήγει συνήθως στην προσπάθεια «συμμόρφωσης» της γλωσσικής ποικιλίας στο πρότυπο με το οποίο γίνεται αντιληπτή. Για το λόγο αυτό, γλωσσική ιδεολογία υπάρχει πάντα εκεί όπου υπάρχει τυποποίηση. Οι γλωσσικές ιδεολογίες είναι το αντικείμενο του τρίτου κεφαλαίου.

Γ) Στην τρίτη κατηγορία (ζητήματα *ιδεολογίας στη γλώσσα*) ανήκουν όσα ζητήματα μπορούν να γίνουν αντικείμενο *κοινωνιογλωσσικής συσχέτισης* (λ.χ. η προσφώνηση «ρε» τοποθετείται χαμηλά στη βαθμίδα του κύρους, ο τύπος «πιανόσαντε» είναι λαϊκός κλπ.· σ' αυτές τις περιπτώσεις λέμε ότι μια «γλωσσική μεταβλητή» συσχετίζεται με μια «ανεξάρτητη κοινωνική μεταβλητή»). Όμως οι συσχετίσεις των γλωσσικών μεταβλητών με ανεξάρτητες μεταβλητές δεν διαμεσολαβούνται απαραίτητως από γλωσσικές ιδεολογίες· αντιθέτως, διαμεσολαβούνται απαραίτητως από *μη* γλωσσικές ιδεολογίες (λ.χ. ιδεολογίες του κύρους, της κοινωνικής τάξης κλπ.). Αυτές οι μη γλωσσικές ιδεολογίες ενδέχεται να έχουν και γλωσσικές εκδηλώσεις, αλλά αυτό δεν είναι αναγκαίο.

Στο Παράρτημα παρουσιάζονται οι έννοιες της *υπονόησης*, της *προϋπόθεσης* και της *λεκτικής πράξης*, έννοιες αλληλένδετες και εντελώς απαραίτητες για την κατανόηση της σημείωσης σε δεύτερο βαθμό καθώς και των μεταγλωσσικών τρόπων χειρισμού της γλώσσας. (Το Παράρτημα βασίζεται στις σημειώσεις μου για τα μαθήματα *Στοιχεία Σημασιολογίας-Πραγματολογίας*, http://www.media.uoa.gr/lectures/linguistic_archives/semantics0304/index.html, και *Ανάλυση Δημοσιογραφικού Λόγου*, http://www.media.uoa.gr/lectures/linguistic_archives/semantics0304/index.html,

3. «Popularizing Linguistic Relativity». Υπό κρίση στο *Diacronia* 11, 2020.

Το άρθρο αυτό διακρίνει τρεις φάσεις στην εκλαΐκευση της γλωσσικής σχετικότητας. Η αρχική φάση περιλαμβάνει το έργο του ίδιου του Benjamin Lee Whorf, το οποίο είναι σε μεγάλο βαθμό εκλαϊκευτικό. Σε μια δεύτερη φάση, η γλωσσική σχετικότητα διατυπώνεται πλέον και ελέγχεται ως ερευνητική υπόθεση, αρχίζει δε να διαδίδεται ως εναλλακτική θεώρηση των γλωσσών σε σύγκριση με την «αντικειμενική» (objectivist) προσέγγιση (ο όρος είναι του R. Brown). Στην τρίτη φάση εκλαΐκευσης της γλωσσικής σχετικότητας, αυτήν που διανύουμε τώρα, διαπιστώνεται ότι οι ιδέες της γλωσσικής σχετικότητας έχουν διεισδύσει στα Μέσα Μαζικής Επικοινωνίας και αποτελούν τον κυρίαρχο τρόπο κατανόησης των γλωσσών και των μεταξύ τους διαφορών.

Προκειμένου να διαγνώσω τη διάδοση των σχετικιστικών αντιλήψεων, εξέτασα 560 άρθρα από τον έντυπο και ηλεκτρονικό, αγγλικό και ελληνικό, Τύπο της τελευταίας δεκαετίας (2010-2019). Τα άρθρα αυτά εντάσσονται σε δεκαοχτώ κατηγορίες, οι οποίες αφορούν τα ακόλουθα θέματα:

1.	Γενικές παρουσιάσεις της γλ. σχετικότητας
2.	Παρουσιάσεις μελετών περίπτωσης
3.	Δι-/Πολυ-γλωσσία
4.	Απειλούμενες γλώσσες
5.	Μετάφραση
6.	«Αμετάφραστες» λέξεις
7.	Πολιτική ορθότητα/ευπρέπεια
8.	Διαχειριστικός λόγος (Managerial discourse)
9.	Αντίστροφος ντετερμινισμός: από τις λέξεις στη σκέψη
10.	Ιδεολογικός λόγος
11.	Εννοιακές μεταφορές
12.	Σχετικισμός ως προς το μέσο/είδος λόγου
13.	Ετυμολογικός σχετικισμός
14.	Πολιτισμικός σχετικισμός
15.	Εθνικισμός
16.	Ρυθμιστική αντιμετώπιση της γλώσσας
17.	Γλώσσες των εξωγήινων
18.	Περιστασιακές αναφορές

Ενώ ορισμένα από τα άρθρα αναφέρονται ρητά στη γλωσσική σχετικότητα, άλλα –τα περισσότερα– απλώς προϋποθέτουν την έννοια της γλωσσικής σχετικότητας προκειμένου να παρουσιάσουν ζητήματα τόσο διαφορετικά όσο η εταιρική επικοινωνία (διαχειριστικός λόγος), η χρήση πολιτικώς ορθού λόγου ή η δυνατότητα επικοινωνίας με εξωγήινους. Ο μεγάλος αριθμός κατηγοριών αλλά και το γεγονός ότι η γλωσσική σχετικότητα προϋποτίθεται σ' ένα μεγάλο αριθμό ετερόκλητων δημοσιευμάτων αποτελούν δείκτες της διάδοσής της ως γλωσσικής ιδεολογίας. Η γλωσσική σχετικότητα παρουσιάζεται ως μία χαρακτηριστική περίπτωση όπου τα

όρια μεταξύ γλωσσικών και γλωσσολογικών ιδεολογιών, μεταξύ folk-linguistic και linguistic ideologies, παραμένουν δυσδιάκριτα.

4. «Correctives and language change». Υπό δημοσίευση στο: *Linguistic Correction/Correctness*, επιμ. M. Sekali, S. Raineri, A. Leroux. Paris: Presses de Paris Nanterre, 2020.

Στη μελέτη αυτή παρουσιάζεται η έννοια των correctives, δηλ. των αποτρεπτικών μεταγλωσσικών πράξεων οι οποίες έχουν «φορά προσαρμογής» (direction of fit, σύμφωνα με την ορολογία του J. Searle) από τη μεταγλώσσα στη γλώσσα. Οι αποτρεπτικές πράξεις έχουν συνήθως τη μορφή: «δεν πρέπει να λέμε ή να γράφουμε X· πρέπει μάλλον να λέμε ή να γράφουμε Ψ, διότι Ω». Παρουσιάζεται επίσης η έννοια των permissives, δηλ. των επιτρεπτικών μεταγλωσσικών πράξεων οι οποίες έχουν τη μορφή «μπορούμε να λέμε ή να γράφουμε είτε Ψ είτε X, υπό τη συνθήκη Ω».

Οι επιτρεπτικές και οι αποτρεπτικές οδηγίες εξετάζονται ως οι ελάχιστες «μονάδες» που επιτρέπουν μια ποσοτική μελέτη των ρυθμιστικών πρακτικών στο πλαίσιο του κλασικού παραδείγματος μεταβλητότητας (variationist paradigm). Οι διορθωτικές και αποτρεπτικές οδηγίες εμφανίζονται πάντα εντός ρυθμιστικών ρεπερτορίων, τα οποία αλλάζουν με το χρόνο, σηματοδοτώντας έτσι αντίστοιχες αλλαγές στη γλώσσα, ιδιαίτερα στην πρότυπη, τυποποιημένη ποικιλία της.

Η εργασία σχολιάζει επίσης ορισμένες από τις νεότερες μελέτες που προσπαθούν να καταδείξουν την επίδραση των μεταγλωσσικών ρυθμιστικών πρακτικών στην γλώσσα, με στόχο την ενοποίησή τους υπό μία ενιαία επιτελεστική θεωρία των μεταγλωσσικών πρακτικών.

Η εργασία αυτή αποτελεί εισαγωγή στην υπό προετοιμασία εργασία [1], παραπάνω.

5. «Κοινή ή πρότυπη; Η 'νέα κοινή' στο έργο του Μανόλη Τριανταφυλλίδη». Υπό δημοσίευση στο Γ. Παπαναστασίου και Χρ. Τζιτζιλής (επιμ.), Πρακτικά του «1^{ου} Διεθνούς Συνεδρίου για την Κοινή, τις κοινές και τη διαμόρφωση της κοινής νεοελληνικής». Θεσσαλονίκη: ΙΝΣ, 2020 (≈50.000 λέξεις).

Η μονογραφία αυτή προϋποθέτει τη διάκριση μεταξύ επιτρεπτικών και αποτρεπτικών οδηγιών που παρουσιάζεται στην εργασία 4, παραπάνω. Επιπλέον, αντλεί από τη σύγχρονη κοινωνιογλωσσολογία προκειμένου να διακρίνει τους όρους «κοινή» (koine) και «πρότυπη» (standard) καθώς και τις αντίστοιχες διαδικασίες «δημιουργίας μιας κοινής διαλέκτου» (koineization / new dialect formation) και «τυποποίησης» (standardization)· ιδιαίτερα για τις συνθήκες ανάδυσης κοινής διαλέκτου, λαμβάνονται υπόψη οι μελέτες των J. Siegel, P. Trudgill, D. Tuten, P. Kerswill, N. Παντελίδη, Χρ. Τζιτζιλής.

Στο έργο του Μανόλη Τριανταφυλλίδη, η «νέα κοινή» εντάσσεται σ' ένα ευρύ λεξιλογικό πεδίο που περιλαμβάνει όρους όπως: «εθνική κοινή», «γλώσσα εθνική», «κοινή γραφομένη», «γραπτή κοινή», «προφορική/ές κοινή/ές», «κοινή λαλιά», «λαϊκή γλώσσα», «δημοτική», «λογοτεχνική κοινή», «σχολική κοινή», «πρότυπη

σχολική», «επιστημονική κοινή», «ενιαία γλώσσα», «λιγότερο/περισσότερο κοινή», «κοινότερη / πιο κοινή» κ.ά. Προσεκτική ανάλυση εντός συμφραζομένων των όρων αυτών και των αντιθέτων τους αποκαλύπτει ότι με τον όρο «κοινή» ο Τριανταφυλλίδης εννοεί την πρότυπη μάλλον παρά την κοινή γλώσσα. «Νέα κοινή» είναι (χοντρικά) εκείνη η ποικιλία που έχει επιλεγεί για κωδικοποίηση, σύμφωνα με τη γνωστή ταξινόμηση του E. Haugen (επιλογή – αποδοχή, κωδικοποίηση – καλλιέργεια). Είναι βέβαια πεποίθηση του Τριανταφυλλίδη ότι η πρότυπη αυτή γλώσσα αντιστοιχεί σε μια υπαρκτή κοινή (μια γλώσσα ήδη διαμορφωμένη), αλλά την πεποίθηση αυτή πρέπει να την ερμηνεύσουμε στο πλαίσιο ενός ιδεολογικού εγχειρήματος νομιμοποίησης της πρότυπης γλώσσας (βλ. σχετικά και εργασία 19: «Αφηγηματικά σχήματα στο έργο του Μανόλη Τριανταφυλλίδη», 2010).

Συνεπώς, ούτε ο ισχυρισμός του Τριανταφυλλίδη ότι η νέα κοινή «είναι θεμελιωμένη στο νέο πελοποννησιακό ιδίωμα» ή σε μια «πελοποννησιακή κοινή» ούτε όμως και το εύλογο αντεπιχείρημα (Παντελίδης) ότι από τη νεοελληνική κοινή απουσιάζουν σημαντικά χαρακτηριστικά των πελοποννησιακών ιδιωμάτων έχουν ιδιαίτερη βαρύτητα, διότι συγκρίνουν ανόμοια πράγματα: μία κοινή (στην οποία, έτσι κι αλλιώς θα είχε συντελεστεί εξομίωση) με μία πρότυπη. Ούτε ο Τριανταφυλλίδης αρνείται τη δημοτική ποίηση ως πιθανή «διαλεκτική βάση» (Τζιτζιλής) της κοινής: «η νέα ελληνική γλώσσα ... κρυσταλλωμένη στη δημοτική ποίηση ...». Δεν αληθεύει πάντως εντελώς ο ισχυρισμός του (*Νεοελληνική Γραμματική (της Δημοτικής)*, κβ') ότι ο γραμματικός τύπος της «κοινής» (της πρότυπης δηλ.) «είναι θεμελιωμένος στη γραμματική βάση των δημοτικών τραγουδιών και της νέας λογοτεχνίας». Στη *Νεοελληνική Γραμματική (της Δημοτικής)* μετράμε μόλις 25 παραπομπές, όχι πάντα γραμματικού ενδιαφέροντος, σε δημοτικά τραγούδια από σύν. 268 στη νέα –αστική– λογοτεχνία. Συνεπώς, η επίκληση της δημοτικής ποίησης αποσκοπεί και αυτή στην ιδεολογική νομιμοποίηση της πρότυπης γλώσσας.

Προκειμένου να εξεταστούν τα είδη της γλωσσικής μεταβλητότητας που λαμβάνει υπόψη του ο Τριανταφυλλίδης, αποδελτιώνονται συστηματικά όλες οι διορθωτικές (επιτρεπτικές και αποτρεπτικές) οδηγίες στη *Νεοελληνική Γραμματική (της Δημοτικής)* (1941). Όπως είχε ήδη δείξει ο Μιχάλης Σετάτος (1991, 1994), η Γραμματική Τριανταφυλλίδη είναι αρκετά ανεκτική απέναντι σε τύπους της «υψηλής ποικιλίας», ενώ καταγράφει και σημαντικές υφολογικές διαφοροποιήσεις. Επιβεβαιώνεται πράγματι ότι ο αριθμός των ρητών επιτρεπτικών οδηγιών στη *Νεοελληνική Γραμματική (της Δημοτικής)* είναι αρκετά υψηλός και ότι οι περισσότερες διαφοροποιήσεις είναι υφολογικές και αφορούν είδη και επίπεδα λόγου. Ωστόσο, οι επιτρεπτικές οδηγίες είναι και αυτές ρυθμιστικές πράξεις και δεν πρέπει να συγχέονται με την επιστημονική περιγραφή της γλώσσας. Πρόθεση του Τριανταφυλλίδη ήταν η ρύθμιση μιας πρότυπης γλώσσας και όχι η περιγραφή μίας κοινής. Η ρύθμισή του κρίνεται επιτυχής, αν λάβουμε υπόψη ότι το «μικτό» πρότυπο το οποίο πρότεινε παρουσιάζεται πλέον σε όλες τις νεότερες επιστημονικές γραμματικές της νεοελληνικής ως περιγραφικό μάλλον παρά ως αποτέλεσμα ρύθμισης.

Σ' ένα Παράρτημα 70 περίπου σελίδων ταξινομούνται όλες οι γλωσσικές διαφοροποιήσεις που καταγράφονται στη *Νεοελληνική Γραμματική (της Δημοτικής)*. Το Παράρτημα θα μπορούσε να φανεί χρήσιμο και σε άλλους/ες μελετητές/ριες της Νέας Ελληνικής, στην εξέλιξη της οποίας καθοριστικό στάθηκε το έργο του Μανόλη Τριανταφυλλίδη.

Η εργασία αυτή ολοκληρώνει μια τριλογία για τον Τριανταφυλλίδη, τα άλλα δύο μέρη της οποίας είναι οι εργασίες 19 («Αφηγηματικά σχήματα στο έργο του Μανόλη Τριανταφυλλίδη», 2010) και 93 («Η γλωσσολογική ιδεολογία του Μανόλη Τριανταφυλλίδη», 2003).

-
6. «From language standards to a Standard Language: The case of Modern Greek / De la norme lingvistice la o Limbă Standard: Cazul limbii grecești moderne». *Diacronia* 10, 2019, σσ. 1-44/1-45
[<http://www.diacronia.ro/en/journal/issue/10/A142/en>] (≈26.000 λέξεις).

Η μονογραφία αυτή συνοψίζει, επεκτείνει και θεωρητικοποιεί έρευνές μου μιας δεκαπενταετίας στα ζητήματα της τυποποίησης και της ρύθμισης. Εξετάζει τις αλλαγές στην πρότυπη νεοελληνική μέσα από τις αλλαγές στα πρότυπά της – τις αλλαγές της γλώσσας μέσω των αλλαγών στη μεταγλώσσα. Συγκεκριμένα, εξετάζονται τέσσερις αλλαγές στα πρότυπα της «Κοινής Νέας Ελληνικής», οι οποίες είχαν αντίκτυπο, πιθανολογείται, στην ίδια την «κοινή» γλώσσα.

1. Η πρώτη αλλαγή είναι καταστατική και αφορά τη μετάβαση από το ψυχαρικό στο τριανταφυλλιδικό πρότυπο, δηλ. την αλλαγή από ένα πρότυπο που γίνεται αντιληπτό ως ενιαίο, ομοιογενές, άκαμπτο, ορθόδοξο σε ένα πρότυπο που παρουσιάζεται ως μικτό, ανομοιογενές, μεταβλητό, αναθεωρητικό. Καταδεικνύεται πάντως ότι η αλλαγή αυτή είναι σε μεγάλο βαθμό αντιληπτική, καθώς ούτε το πρότυπο του Ψυχάρη μπορεί να θεωρηθεί ενιαίο και ομοιογενές: ο Ψυχάρης παρουσίασε ένα πρότυπο τυποποίησης που βασίστηκε στο παράδειγμα των λογοτεχνικών του γραπτών, τα οποία παρουσιάζουν σημαντική ποικιλότητα.

Τρεις αλλαγές στα πρότυπα της πρότυπης γλώσσας συντελούνται μετά την πρώτη αυτή αλλαγή. Και οι τρεις αυτές αλλαγές είναι διαμεσολαβημένες, δηλ. ξεκινούν ή αναπαράγονται στα ΜΜΕ. Οι δύο πρώτες αλλαγές αφορούν κυρίως τη γραπτή «νόρμα» και εξετάζονται στα έντυπα Μέσα (κυρίως στις ελληνικές εφημερίδες). Η τελευταία αλλαγή αφορά την προφορά της πρότυπης γλώσσας και εξετάζεται στο πλαίσιο της ελληνικής ραδιοτηλεόρασης. Με χρονολογική σειρά, οι τρεις μεταγενέστερες αλλαγές είναι οι ακόλουθες:

2. Καθώς σταδιακά επικρατεί το μικτό πρότυπο του Τριανταφυλλίδη, το μοντέλο διορθωτικής/ρυθμιστικής πρακτικής που παραδοσιακά συνδέθηκε με τον δημοτικισμό, ένα μοντέλο γραμματικό/μορφολογικό, υποχωρεί δίνοντας τη θέση του σ' ένα μοντέλο λεξικό/φρασεολογικό, το οποίο ταιριάζει περισσότερο στη ρύθμιση μιας «μικτής» γλώσσας. Η αλλαγή αυτή παρατηρείται στους Οδηγούς σωστής χρήσης καθώς και στις διορθωτικές στήλες πολλών εφημερίδων· βλ. και εργασίες 27 («Διορθωτικές πρακτικές», 2005) και 36 («Οι διορθωτικές στήλες στον ελληνικό Τύπο», 2001).

3. Καθώς σταδιακά, με την καθιέρωση ενός φρασεολογικού μοντέλου διορθωτικής πρακτικής, εξαπλώνεται το «μικτό» πρότυπο της κοινής γλώσσας, χάνεται και το ιδεολογικό στίγμα της δημοτικής έναντι της καθαρεύουσας. Συνεπώς, η χρήση «λόγιων» ή «λαϊκών» στοιχείων σ' ένα εξ ορισμού μικτό πρότυπο παύει σταδιακά να διαφοροποιεί τον δημόσιο λόγο ως προς την πολιτική ιδεολογία, την πολιτισμική

κοσμοθεώρηση ή, πιο στενά, τη γλωσσική στάση. Δεν πρόκειται απλώς για μια αλλαγή στα πρότυπα· πρόκειται για σημαντική αλλαγή στην ίδια την πρότυπη γλώσσα, καθώς η συγκεκριμένη αλλαγή στα πρότυπα φαίνεται να επέδρασε στη χρήση ποικίλων γλωσσικών μεταβλητών. Ως case-study αξιοποιείται εδώ η μελέτη 13 («Η λόγια μορφολογία στον ελληνικό Τύπο», 2013).

4. Τέλος, υπάρχουν ξεκάθαρες ενδείξεις μίας από-/ανα-προτυποποίησης της πρότυπης γλώσσας, η οποία ανιχνεύεται στα οπτικο-ακουστικά Μέσα. Ενδεικτικό είναι το φαινόμενο της ερρίνωσης των ηχηρών κλειστών συμφώνων (Arvaniti & Joseph 2000). Όπως αποκαλύπτει η μελέτη του λόγου των εκφωνητών/ριών, η ερρίνωση (ή η έλλειψή της) υπακούει πλέον σε μια ξεκάθαρα υφολογική συνθήκη (διακρίνει την ανάγνωση από τη συνομιλία). Η έλλειψη επιτυχίας του κάποτε πανίσχυρου αποτρεπτικού ρυθμιστικού κανόνα για την ερρίνωση των κλειστών συμβαδίζει λοιπόν, όπως φαίνεται, με μια διαδικασία ανα-τυποποίησης, σύμφωνα με την οποία η ερρίνωση έχει πλέον αποκτήσει τον χαρακτήρα ενός υφολογικού μάλλον παρά ιδεολογικού δείκτη. Ας σημειωθεί ότι αυτή η διαδικασία ανα-τυποποίησης ή/και απο-τυποποίησης παρατηρείται σε πολλές ευρωπαϊκές γλώσσες, όπως δείχνουν οι μελέτες που συγκεντρώνουν οι Kristiansen & Coupland (2011) και Coupland & Kristiansen (2011) στο πλαίσιο του ερευνητικού τους προγράμματος SLICE.

Και οι τέσσερις περιπτώσεις αλλαγών στα πρότυπα της «Κοινής» συζητούνται στο πλαίσιο μιας επιτελεστικής θεωρίας της γλωσσικής τυποποίησης η οποία εστιάζει στην ποσοτική και ποιοτική ανάλυση των διορθωτικών ρεπερτορίων που επικρατούν στην ελληνική γλωσσική κοινότητα σε μια δεδομένη χρονική στιγμή. Τα διορθωτικά αυτά ρεπερτόρια συγκροτούνται από επιτρεπτικές ή αποτρεπτικές οδηγίες, οι οποίες μπορούν να απομονωθούν σχετικά εύκολα σε μεταγλωσσικά κείμενα (λ.χ., σε Οδηγούς Σωστής Χρήσης) και να ποσοτικοποιηθούν. Σύμφωνα με την επιτελεστική αυτή θεωρία, οι πρότυπες γλώσσες υπόκεινται σε ανα-τυποποίηση όπως και τα γλωσσικά πρότυπα υπόκεινται σε ανα-καθορισμό.

-
7. «Prescriptive acts: A performative theory of language standardization». Στο *Handbuch Sprache im Urteil der Öffentlichkeit*, επιμ. Gerd Antos, Thomas Niehr, Jürgen Spitzmüller. Berlin/Boston: de Gruyter, 2019, σσ. 31-53.

Η εργασία αυτή «περιέχεται» στην εκτενέστερη εργασία 6 («From language standards to a Standard Language», 2019). Έμφαση εδώ δίνεται στην ιδεολογική αντίληψη μιας πρότυπης γλώσσας (ειδικότερα της Πρότυπης Νεοελληνικής) ως «φυσικής», «ουδέτερης» ποικιλίας.

-
8. «Parallel monolingualisms in Western Thrace». Στο *And Thus You Are Everywhere Honored: Studies Dedicated to Brian D. Joseph*, επιμ. James J. Pennington, Victor A. Friedman & Lenore A. Grenoble. Bloomington, Indiana: Slavica, 2019, σσ. 209-230.

Τον όρο «parallel monolingualisms» τον εισηγάει η Monica Heller (Heller 1999 κ.α.). Ο όρος χρησιμοποιείται εδώ για να χαρακτηρίσει την αντίληψη περί διγλωσσίας που λανθάνει στον λόγο όσων εμπλέκονται στη μειονοτική εκπαίδευση στη Θράκη.

Η εργασία αυτή αποτελεί συνέχεια προηγούμενης μελέτης (29: «Γλωσσική ιδεολογία και πολιτική», 2003). Η μελέτη αυτή υπαινισσόταν ότι οι γλωσσικές και, ευρύτερα, οι εκπαιδευτικές πολιτικές για τη μουσουλμανική μειονότητα διαμορφώνονται στη βάση μιας εύθραυστης και πρόσκαιρης ισορροπίας θεσμικών και ιδεολογικών παραγόντων, υπό τη συνεχή απειλή της ανατροπής· το αποτέλεσμα είναι να διαμορφώνονται υπόρρητα, στη βάση παραδοχών που λανθάνουν και αντιθέσεων των οποίων συνθήκη είναι να παραμένουν κρυφές.

Μία από αυτές τις υπόρρητες παραδοχές αναλύει η παρούσα εργασία: την αντίληψη περί διγλωσσίας που λανθάνει στις γλωσσο-εκπαιδευτικές πολιτικές που εφαρμόστηκαν, εφαρμόζονται ή προτείνονται για εφαρμογή στη μειονοτική εκπαίδευση της Δυτικής Θράκης. Πρόκειται για αντίληψη που τη συμμερίζονται και Τούρκοι και Έλληνες, «εθνικιστές» και «αντεθνικιστές», «διαπολιτισμικοί» και «αφομοιωτικοί», «μονοπολιτισμικοί» και «πολυπολιτισμικοί», «συντηρητικοί» (ή «όχι-και-τόσο-προοδευτικοί») και «προοδευτικοί». Φαίνεται μάλιστα ότι απαραίτητη συνθήκη για πολλές από τις αντιπαλότητες που εκδηλώνονται στο πεδίο της μειονοτικής εκπαίδευσης είναι ακριβώς να συμμερίζονται τα αντιμαχόμενα μέρη την κοινή αυτή αντίληψη, σύμφωνα με την οποία η διγλωσσία είναι (= «πρέπει να είναι») μια εντελώς ισορροπημένη κατάσταση (*balanced bilingualism*)· δεν περιέχει αλληλεπίδραση, μίξη, αλλαγή· διγλωσσος είναι αυτός που ξέρει πολύ καλά δύο αυτόνομες γλώσσες· κυκλοφορεί με ευχέρεια σε δύο φιλολογίες· θα μπορούσε (ή θα «έπρεπε») να ζει σε δύο ξεχωριστούς κόσμους κ.ο.κ. Με άλλα λόγια, τα αντιμαχόμενα μέρη «ασκούν ή φαντάζονται τη διγλωσσία σαν δύο διαφορετικές μονογλωσσίες (συνδεδεμένες με δύο διαφορετικές ταυτότητες) και όχι σαν μία άνιση, πιθανότατα, μίξη κωδίκων, πρακτικών και ικανοτήτων, που κατανέμονται διαφορετικά, ανάλογα με τα άτομα, τις στιγμές και τα πεδία της κοινωνικής δραστηριότητας» (Alexandra Jaffe).

Η αναποτελεσματικότητα εφαρμοζόμενων και προτεινόμενων πολιτικών θα μπορούσε ν' αποδοθεί, εν μέρει, στη διαδεδομένη αυτή αντίληψη περί διγλωσσίας. Η ισορροπημένη διγλωσσία είναι ασυνήθιστη σε μαζική κλίμακα. Οπωσδήποτε, στην ίδια αυτή αντίληψη πρέπει ν' αποδοθεί η διαπιστωμένη υποκρισία μονόγλωσσες πολιτικές να ασκούνται στο όνομα της διγλωσσίας και μονοπολιτισμικές βλέψεις να εκφράζονται στο όνομα της διαπολιτισμικότητας.

Η μελέτη επιχειρεί έναν απαγωγικό, τρόπον τινά, ορισμό των γλωσσικών στάσεων εκκινώντας από τις υποκείμενες ιδεολογικές προϋποθέσεις σχετικά με τη μειονοτική γλωσσική εκπαίδευση, τις οποίες συμμερίζονται όλα τα αντιμαχόμενα μέρη. Ας σημειωθεί επίσης ότι η Θράκη και η Κύπρος, σύμφωνα με τη θεωρία του κοινού ιδεολογικού πλαισίου, συνιστούν συμπληρωματικές περιπτώσεις για τον έλεγχο της κυρίαρχης μονογλωσσικής ιδεολογίας και πολιτικής. Έτσι, η ελληνική εθνικιστική σκοπιά για τη Θράκη μπορεί να συγκριθεί με την ελληνική εθνικιστική σκοπιά για την Κύπρο (πβ. εργασία 20, «Κοινή γλώσσα και διάλεκτος», σ. 923), πάνω στον ίδιο «εννοιολογικό χάρτη», όπως φαίνεται στην εικόνα που ακολουθεί:

Η τεχνική απεικόνισης ιδεολογικών πεποιθήσεων με εννοιολογικούς χάρτες εξηγείται στις εργασίες 28 («Relativism in language ideology», 2004) και 22 («“Language issues” after the “Language Question”», 2009).

9. «Linguistics without metaphysics: On the classification of ‘verb types’». *Philosophical Inquiry* 43.1/2, 2019 [In honor of Alexander P. D. Mourelatos], σσ. 178-210.

Αφετηρία αυτής της εργασίας είναι το περίφημο άρθρο του A. P. D. Mourelatos «Events, Processes, and States» (1978). Ξεκινώντας απ’ αυτό, παρέχω μία σύνοψη της βιβλιογραφίας σχετικά με τους «ρηματικούς τύπους» (verb types ή Aktionsarten) και συζητώ τα κύρια εννοιολογικά, λογικά και γραμματικά κριτήρια για την ταυτοποίηση διαφορετικών ρηματικών τύπων (ακριβέστερα: κατηγοριών ποιού ενεργείας).

Τα κριτήρια ταυτοποίησης, τα οποία ενίοτε παρουσιάζονται και ως «γραμματικά τεστ», βασίζονται στη διαπίστωση μεταβολών στη γραμματική ή/και λεξική «όψη» (aspect), κυρίως σε σχέση με το χρόνο, τα συμπληρώματα ή τους προσδιορισμούς ενός ρήματος· κατά συνέπεια, οι ρηματικοί τύποι μπορούν να θεωρηθούν κανονικότητες που ρυθμίζουν τις συμφραστικές διαφοροποιήσεις της όψης στο πλαίσιο της πρότασης. Οι «ρηματικοί τύποι», σύμφωνα με την άποψη αυτή, δεν συνδέονται, στην πραγματικότητα, με συγκεκριμένα ρήματα, κατηγορήματα ή τύπους προτάσεων· ένας «ρηματικός τύπος» (προτιμότερα: το ποιόν ενεργείας, Aktionsart) δεν είναι παρά το σύνολο των τρόπων με τους οποίους διαφοροποιείται η «όψη» ενός ρήματος –εντός της πρότασης. Το ποιόν ενεργείας ταξινομεί τις *δυνατότητες* του ρήματος να εμφανίζεται στη μία ή στην άλλη συντακτική δομή. Ως ποιόν ενεργείας μπορούν, συνεπώς, να νοούνται οι εκφραστικές δυνατότητες που έχουν τα ρήματα, ή, χρησιμοποιώντας τον όρο του B. L. Whorf’s, οι «τρόποι του λέγειν» (fashions of speaking) των ρημάτων.

Η ανάλυση αυτή επιβεβαιώνεται από μία συγκριτική παρουσίαση των τριών «τρόπων» των αισθητικών («αισθήσεως σημαντικών») ρημάτων: του αντικειμενικού, του υποκειμενικού και του πρακτικού, παρουσίαση την οποία αντλώ από τη διδακτορική μου διατριβή (εργασία 1, ενότητες 1.2 και 1.3).

Αν οι κατηγορίες του ποιού ενεργείας δεν είναι παρά διαφορετικοί «τρόποι του λέγειν», τότε δεν έχει νόημα η «μεταφυσική» συζήτηση για τη «σύσταση» των συμβάντων, των περιστάσεων ή των καταστάσεων πραγμάτων στα οποία, υποτίθεται, αναφέρονται οι «ρηματικοί τύποι»· εξ ου και ο τίτλος του άρθρου.

-
10. «The discovery of Modern Greek as a second language». Στο *Selected Papers of ISTAL* 22, 2017, σσ. 27-50 [ejournals.lib.auth.gr/thal/article/view/5970] / Επίσης στο *Gelebte Mehrsprachigkeit – Living Multilingualism*, επιμ. Bettina Bock, Sadriye Güneş & Teodora Kiryakova-Dineva. Hamburg: Verlag Dr. Kovač, 2015, σσ. 55-71.

Στην ανακοίνωση αυτή εξετάζεται το σύνολο της βιβλιογραφίας για την ελληνική ως δεύτερη/ξένη γλώσσα (E2) από τα μέσα της δεκαετίας του 1980 κ.ε. Η παρουσίαση βασίζεται στο έργο υποδομής *Σχολιασμένη Βιβλιογραφία της ελληνικής ως δεύτερης/ξένης γλώσσας* (2004, επιμ. Ν. Αντωνοπούλου), το οποίο έχω επιβλέψει στο πλαίσιο του Προγράμματος Εκπαίδευσης Μουσουλμανοπαίδων.

Από την εξέταση της βιβλιογραφίας διαπιστώνεται ότι: στην E2 κυριαρχεί η διδακτικοκεντρική προσέγγιση σε βάρος της μαθησιοκεντρικής, ενώ δίνεται υπερβολική έμφαση στην πιστοποίηση και στην αξιολόγηση μάλλον παρά στις διαδικασίες μάθησης· η διδακτική της E2 δεν διαφοροποιείται επαρκώς από τη διδακτική της ελληνικής ως πρώτης (μητρικής) γλώσσας, ενώ ιδεώδες για τη διδασκαλία θεωρείται σε κάθε περίπτωση το μονόγλωσσο σχολικό περιβάλλον· τέλος, η διδασκαλία της ελληνικής εξαπλώνεται σύμφωνα με την ημι-επίσημη κρατική πολιτική αφομοίωσης των «αλλόγλωσσων».

Οι τάσεις αυτές της νεότερης βιβλιογραφίας προδίδουν μία «ολιστική» αντίληψη της γλώσσας: τα περισσότερα εγχειρίδια διδασκαλίας της E2 προϋποθέτουν ή φαντάζονται την ελληνική σαν ένα ενιαίο σύνολο, που αυθαίρετα τεμαχίζεται σε γραμματικές ενότητες ή σε ενότητες λεξιλογίου, πάντα σύμφωνα με την οργάνωση των παραδοσιακών γραμματικών. Αναλόγως, αντιμετωπίζουν τον εκπαιδευόμενο (learner) σαν ένα, λίγο-πολύ, φυσικό ομιλητή, έναν ομιλητή που απλώς δεν έχει ευχέρεια στα ελληνικά. Παρόμοια σύγχυση παρατηρείται και στον ορισμό των επιπέδων γλωσσομάθειας. Στην εργασία εξετάζονται αναλύονται ορισμένα θέματα από εξετάσεις πιστοποίησης της ελληνικής γλώσσας και δείχνεται ότι τα σχετικά κείμενα μόνο αυθαίρετα μπορούν να τοποθετηθούν στο ένα ή στο άλλο επίπεδο.

Οι τάσεις στο πεδίο της E2 που καταγράφονται στην εργασία αυτή ανιχνεύονται στην ιδεολογία για τις ξένες γλώσσες που κυριάρχησε στον ύστερο δημοτικισμό, και ιδιαίτερα στο έργο του «πατέρα της νεοελληνικής κοινής» Μανόλη Τριανταφυλλίδη. Αντίθετα με το γλωσσοδιδακτικό πρότυπο της καθαρεύουσας, το οποίο βασίστηκε αποκλειστικά στη διδακτική των νεκρών γλωσσών (Φιλίππακη-Warburton 1994: 48), το πρότυπο της δημοτικής, το οποίο κυριάρχησε στη γλωσσοδιδασκαλία μετά από έντονους αγώνες, επέμεινε, όπως ήταν φυσικό, στη διδασκαλία της μητρικής γλώσσας. Ο ύστερος δημοτικισμός αντιμετώπισε με επιφύλαξη την εκμάθηση ξένων γλωσσών· θεωρήθηκε ότι η πρόωγη εισαγωγή τους στο σχολείο, προτού καθιερωθεί οριστικά η δημοτική ως γλώσσα της εκπαίδευσης, θα προκαλούσε στους μαθητές «ζημίες» μάλλον παρά οφέλη (Τριανταφυλλίδης 1946: 74-92). Στο ίδιο πλαίσιο, η

διδασκαλία της ελληνικής σε αλλόγλωσσους μαθητές αντιμετωπίστηκε από τη σκοπιά μιας πολιτικής γλωσσικής αφομοίωσης, την οποία θα διευκόλυνε το πρότυπο της δημοτικής, που ανταποκρινόταν καλύτερα, υποτίθεται, στη «φυσική», ομιλούμενη γλώσσα (Τριανταφυλλίδης 1916· πβ. Τριανταφυλλίδης 1952, σχετικά με τη διδασκαλία της ελληνικής σε «ομογενείς»).

Αναφορές

Τριανταφυλλίδης, Μ. (1916). Η γλώσσα μας στα σχολεία της Μακεδονίας. Αθήναι. (Άπαντα Δ', 253-283.)

Τριανταφυλλίδης, Μ. (1946). Οι ξένες γλώσσες και η αγωγή (Επιστήμη και Ζωή, 6). Αθήνα. (Άπαντα Ζ', 407-560.)

Τριανταφυλλίδης, Μ. (1952). Έλληνες της Αμερικής: Μια ομιλία. Αθήνα. (Άπαντα Η', 65-144.)

Φιλίππакη-Warburton, Eι. (1994). «Η γνώση και η κατάρτιση της γλώσσας». *Διάλογος* 13: 45-62.

11. «Επιμορφώσεις». *Φιλολόγος* 167, 2017, σσ. 110-115.

Η εργασία αυτή εξετάζει το ρόλο που παίζουν οι επιμορφώσεις στο νεοσύστατο πεδίο της Ελληνικής ως ξένης γλώσσας (Ε2). Βασίζεται στην ανάλυση προγραμμάτων επιμόρφωσης στην Ε2. Το συμπέρασμα της εργασίας είναι ότι οι επιμορφώσεις αναπληρώνουν την έλλειψη πανεπιστημιακής παιδείας στην Ε2, ταυτοχρόνως επιτυγχάνοντας «όχι μόνο τη μεταφορά ειδημοσύνης (expertise) αλλά και τη νομιμοποίηση της έλλειψής της».

12. «The media on media-induced language change». Στο *Mediatization and Sociolinguistic change*, επιμ. Jannis Androutsopoulos, Berlin: de Gruyter, 2014, σσ. 395-426.

Είναι διαδεδομένη πεποίθηση ότι τα ΜΜΕ και ιδιαίτερα η τηλεόραση μπορούν (και οφείλουν) να ρυθμίζουν τη γλώσσα καθορίζοντας την κατεύθυνση συγκεκριμένων γλωσσικών αλλαγών. Θεωρείται ότι «η γλώσσα των ΜΜΕ» (οφείλει να) είναι το πρότυπο της ορθής γλωσσικής χρήσης. Αυτή η διαδεδομένη πεποίθηση (folk belief), η οποία ανήκει στην ιδεολογία της τυποποίησης, βασίζεται σε αντιφατικές προϋποθέσεις: α) ότι «η» γλώσσα των ΜΜΕ είναι μεν ομοιογενής αλλά ικανή, ταυτοχρόνως, να επιφέρει γλωσσικές αλλαγές, εισάγοντας έτσι ανομοιογένεια στη γλωσσική χρήση· και β) ότι ο τύπος και το περιεχόμενο «της» γλώσσας των ΜΜΕ μπορεί να ελέγχεται μηχανικά, στη βάση γλωσσικών συμβάσεων, από guardians of language, δηλ. από επαγγελματίες της γραφής, όπως είναι οι διορθωτές, ή από οργανισμούς, όπως τα Εθνικά Συμβούλια Ραδιοτηλεόρασης.

Η εργασία αυτή υιοθετεί μία προσέγγιση βασισμένη σε σώμα κειμένων προκειμένου να αναλύσει κριτικά τη διαδεδομένη αυτή πεποίθηση. Χρησιμοποιούνται κείμενα στον ελληνικό Τύπο από τη δεκαετία του 1990 μέχρι και τα πρώτα χρόνια της δεκαετίας του 2000. Η έξαρση του δημόσιου ενδιαφέροντος για «τη γλώσσα των ΜΜΕ» την περίοδο αυτή συμβαδίζει με τα πρώτα χρόνια της ιδιωτικοποίησης των ραδιοτηλεοπτικών δικτύων.

Η λαϊκή πίστη (folk conception) στη δύναμη της τηλεόρασης αντιπαράτίθεται στις απόψεις των ειδικών, δηλ. των γλωσσολόγων. Ορισμένοι γλωσσολόγοι (λ.χ. ο J. K. Chambers) θεωρούν ότι η δυνατότητα των ΜΜΕ να επηρεάζουν τη γλώσσα δεν είναι

παρά ένας ακόμη «γλωσσικός μύθος». Ωστόσο υπάρχουν αρκετές μελέτες (των A. Naro, M. Scherre, R. Muhr, J. Stuart-Smith, S. Herring κ.ά.) οι οποίες τεκμηριώνουν γλωσσικές αλλαγές προς τα πάνω (upward linguistic changes) ως αποτέλεσμα της έκθεσης στα ΜΜΕ. Με άλλα λόγια, η νεότερη επιστημονική βιβλιογραφία φαίνεται να επιβεβαιώνει στην περίπτωση αυτή τη «λαϊκή» πεποίθηση για τη δύναμη «της» γλώσσας των Μέσων.

Τόσο η γνώμη των πολλών όσο και η γνώμη των ειδικών φαίνεται να παραγνωρίζουν δύο ειδικές συνθήκες, υπό τις οποίες και μόνο θα μπορούσε να υποστηριχτεί ότι η γλώσσα των ΜΜΕ έχει γενικότερη επίδραση: α) η πρώτη συνθήκη (the counterfactual condition) ορίζει ότι μια γλωσσική αλλαγή μπορεί να θεωρηθεί διαμεσολαβημένη (media-induced) εάν και μόνον εάν *δεν θα μπορούσε* να είχε συμβεί αλλιώς, δηλ. χωρίς έκθεση στα ΜΜΕ· β) η δεύτερη συνθήκη (the performative condition) ορίζει ότι η ίδια η πίστη στη διαμεσολαβημένη γλωσσική αλλαγή θα μπορούσε, επιτελεστικά, να επιφέρει κάποιο αποτέλεσμα, θα μπορούσε δηλ. να συμβάλει στη διαμόρφωση γλωσσικών συνηθειών μέσω (της νομιμοποίησης) ελέγχων στις ραδιοτηλεοπτικές μεταδόσεις.

-
13. «Η λόγια μορφολογία στον ελληνικό Τύπο: Δείκτης ιδεολογικής ή υφολογικής διαφοροποίησης;» (σε συνεργασία με τις Μ. Κόλλια, Α. Σοφίου, Τ. Φούρλαρη). *Ζητήματα Επικοινωνίας* 16-17, 2013, σσ. 139-151.

Το άρθρο αυτό συμβάλλει στην επίλυση του ακόλουθου ζητήματος: είναι η λόγια μορφολογία σε κείμενα του ελληνικού Τύπου δείκτης ιδεολογικής-πολιτικής ή υφολογικής διαφοροποίησης; Οι προηγούμενες μελέτες για το ζήτημα αυτό (των Σ. Χατζησσαβίδη και της Α. Ιορδανίδου) δεν βασίζονται σε στατιστική ανάλυση, σε αντίθεση με την παρούσα μελέτη, η οποία μελετά ποσοτικά συγκεκριμένες «γλωσσικές μεταβλητές».

Οι γλωσσικές μεταβλητές που παρατηρήθηκαν είναι :

- [1] η ποικιλία στην κατάληξη των επιρρημάτων (-α/-ως)
- [2] η ποικιλία στα συμφωνικά συμπλέγματα των καταλήξεων ρημάτων μεσοπαθητικού αορίστου (τριβόμενο-κλειστό: -χτ-φτ-στ- / τριβόμενο-τριβόμενο: -χθ-φθ-σθ-),
- [3] η ποικιλία στα συμφωνικά συμπλέγματα λέξεων όπως *χθες/χτες*
- [4] η ποικιλία στον τονισμό της γενικής ενικού και πληθυντικού ουσιαστικών και επιθέτων (με αναβιβασμό ή μη αναβιβασμό του τόνου, π.χ. *δημοσίων/δημόσιων*)
- [5] η ποικιλία στον σχηματισμό του γ' ενικού και πληθυντικού του παθητικού αορίστου (-ηκα, -ηκαν / -η, -ησαν)
- [6] η ποικιλία στην κατάληξη γενικής ενικού ουσιαστικών σε -α/-ός, π.χ. *μήνα/μηνός*
- [7] η ποικιλία στην κατάληξη γενικής ενικού αρσενικών ουσιαστικών σε -έα/-έως, π.χ. *εισαγγελέα/εισαγγελέως*
- [8] η ποικιλία στην κατάληξη γενικής ενικού επιθέτων σε -ή/-ούς, π.χ. *αδαή/αδαούς*.

Δύο είναι οι ερευνητικές υποθέσεις της εργασίας: 1. οι λόγιοι μορφολογικοί τύποι είναι περισσότεροι στις δεξιές μάλλον παρά στις αριστερές εφημερίδες· 2. είναι επίσης περισσότεροι στα επίσημα μάλλον παρά στα ανεπίσημα δημοσιογραφικά είδη λόγου. Οι υποθέσεις αυτές δεν επιβεβαιώνονται από τη στατιστική ανάλυση των αποτελεσμάτων της έρευνάς.

17. «Εξόριστοι στη γλώσσα: Γλωσσικός αποκλεισμός και η κρατική πιστοποίηση της γλωσσομάθειας», περ. *ελελεύ*, 2010, σσ. 54-58.

Στη μελέτη αυτή παρουσιάζονται τα αποτελέσματα έρευνας σχετικά με την πιστοποίηση της γλωσσομάθειας προκειμένου να απαντηθεί το ερώτημα αν η πιστοποίηση συμβάλλει στον αποκλεισμό ή στην ενσωμάτωση «αλλόγλωσσων» πληθυσμών. Διαπιστώνονται τα εξής:

από το καλοκαίρι του 2004 μέχρι και το καλοκαίρι του 2008 λειτούργησαν 865 τμήματα [διδασκαλίας μεταναστών] σε όλη τη χώρα και εκπαιδεύτηκαν σε αυτά 15.873 μετανάστες. [Μέχρι την ημέρα της δημοσίευσης είχαν οργανωθεί] δύο φορές εξετάσεις πιστοποίησης της ελληνομάθειας, στις οποίες συνολικά δήλωσαν συμμετοχή 1.805 μετανάστες, προσήλθαν 1.431, και πέτυχαν σ' αυτές («πιστοποιήθηκαν», όπως λέγεται) 1.408. Τα ποσοστά επιτυχίας είναι υψηλά σε σχέση με τους προσελθόντες, χαμηλά σε σχέση με τους παρακολουθήσαντες (μόλις το 9% προσήλθε στις εξετάσεις) και μηδαμινά σε σχέση με το συνολικό αριθμό των νόμιμων μεταναστών στη χώρα. Σύμφωνα με το Υπουργείο Εσωτερικών (προσωπική επικοινωνία 27/5/2009) την ίδια περίπου περίοδο ο συνολικός αριθμός μεταναστών με άδεια «επί μακρόν διαμένοντος» ήταν μόλις εξήντα εννιά (69) άτομα!

Η μελέτη εξετάζει επίσης δείγμα των θεμάτων που χρησιμοποιούνται για την πιστοποίηση της γλωσσομάθειας. Διαπιστώνεται ότι δεν τηρείται αυστηρά στις εξετάσεις αυτές η διάκριση σε επίπεδα γλωσσομάθειας (A1 – Γ2)· με άλλα λόγια, οι εξετάσεις δεν είναι δίκαιες.

18. «Prescriptivism in and about the media: A comparative analysis of corrective practices in Greece and Germany» (σε συνεργασία με τον Jürgen Spitzmüller). Στο *Language Ideologies and Media Discourse: Texts, Practices, Politics*, επιμ. Sally Johnson και Tommaso M. Milani. London: Continuum Press (σειρά «Advances in Sociolinguistics»), 2010, σσ. 17-40.

Η εργασία παρουσιάζεται ως εξής από τους επιμελητές του τόμου (σ. 7):

Spiros Moschonas and Jürgen Spitzmüller analyze so-called *corrective* practices with regard to media language in the Greek and German press, showing how such *metamedial* activity [...] differs in the two countries under investigation. In their analysis, the authors also reflect upon the ideological underpinnings of prescriptivism in relation to media language, showing how corrective utterances in both the Greek and the German press are underpinned by a standard language ideology [...] that treats linguistic variation as a danger that must be challenged for the sake of linguistic unity.

Εφαρμόζεται εδώ η θεωρία για τις διορθωτικές οδηγίες και τις αποτρεπτικές μεταγλωσσικές πράξεις (correctives). Η συνεργασία με τον Jürgen Spitzmüller μάς επέτρεψε να δοκιμάσουμε τη θεωρία αυτή σε συγκριτική προοπτική (ελληνικά-γερμανικά). Η συγκριτική έρευνα δίνει έμφαση σε ζητήματα μεθοδολογίας και

επιχειρηματολογεί υπέρ της βασισμένης σε σώματα κειμένων ανάλυσης των μεταγλωσσικών δημοσιευμάτων. Η ανάλυση βασίζεται στην παρατήρηση μίας συγκεκριμένης στατιστικής μονάδας, της διορθωτικής οδηγίας, που εμφανίζεται σε σώματα με μεταγλωσσικές αναφορές. Διαφοροποιείται έτσι από διαισθητικές ή ιδεολογικά φορτισμένες αναλύσεις όπως αυτές που συνήθως επιχειρούνται στο πλαίσιο της Κριτικής Ανάλυσης Λόγου (CDA). Οι διορθωτικές οδηγίες ταξινομούνται, ανάλογα με το στόχο τους, σε γραμματικές ή λεξιλογικές κατηγορίες και επίπεδα λόγου. Τα δύο σώματα που εξετάζονται, ένα σώμα ελληνικών και ένα γερμανικών κειμένων, αποτελούνται από δημοσιεύματα της περιόδου από τα μέσα της δεκαετίας του 1990 μέχρι και τις αρχές της δεκαετίας του 2000, μιας περιόδου κατά την οποία παρατηρήθηκε και στις δύο χώρες αύξηση του δημόσιου ενδιαφέροντος για γλωσσικά ζητήματα και ειδικότερα για τη γλώσσα των Μέσων.

Και στα δύο σώματα κειμένων οι αναφορές στη γλωσσική χρήση συμερίζονται αρκετές προϋποθέσεις: Και στις δύο χώρες, η γλώσσα των μέσων κρίνεται με βάση τα ιδεώδη της σαφήνειας, της λογικότητας και της ορθότητας, ιδεώδη που αντιφάσκουν με τις πραγματικές γλωσσικές πρακτικές των Μέσων. Θεωρείται ότι ο διαμεσολαβημένος λόγος επιδρά στη γλώσσα και στα πρότυπα των ομιλητών, είτε θετικά είτε αρνητικά. Για το λόγο αυτό, πιστεύεται ότι η γλώσσα των ΜΜΕ, των ηλεκτρονικών ιδιαίτερα, πρέπει να ρυθμιστεί προς το συμφέρον του ευρύτερου κοινού.

Η ανάλυση όμως έδειξε και σημαντικές διαφορές ανάμεσα στις δύο χώρες. Στη Γερμανία, οι διορθωτικές οδηγίες είναι ως επί το πλείστον *καθαριστικές*: κατά την περίοδο που εξετάζεται, οι αγγλισμοί είναι ο κύριος στόχος του γερμανικού καθαρισμού. Στην Ελλάδα, την ίδια περίοδο, παρατηρείται σημαντική ύφεση στις εκδηλώσεις του εξωτερικού καθαρισμού, ενώ μάλλον εντείνεται ο *εσωτερικός* καθαρισμός: οι διορθωτικές οδηγίες υιοθετούν πλέον ένα αρχαϊστικό προσανατολισμό, αντικείμενό τους είναι κυρίως οι στερεότυπες αρχαϊστικές εκφράσεις. Επιβεβαιώνεται λοιπόν εδώ στατιστικά μία τάση η οποία είχε καταγραφεί και σε άλλες εργασίες μου (22: «Language issues after the Language Question», 2009· 28: «Relativism in language ideology», 2004· 37: «Δημοσιεύματα του Τύπου για τη γλώσσα», 2001), των οποίων αντικείμενο ήταν τα γλωσσικά ζητήματα που μεταπολιτευτικά απασχόλησαν τον ελληνικό Τύπο.

Οι ομοιότητες και οι διαφορές στις ιδεολογικές προϋποθέσεις σχετίζονται με τους τρόπους που οι αργές διαδικασίες της μεταρρύθμισης και της επανατυποποίησης (re-standardization) γίνονται αντιληπτές και επιτελούνται σε κάθε χώρα. Με άλλα λόγια, θεωρούμε ότι η «αντιληπτή γλωσσική δομή και χρήση» («perceived language structure and use», σύμφωνα με τον M. Silverstein) αποκαλύπτει σημαντικές ιστορικές τάσεις σχετικά με τις ρητές ή άρρητες γλωσσικές πολιτικές που υλοποιούνται στις δύο χώρες. Ακολουθώντας, πιστεύουμε ότι η ιδέα πως η γλώσσα των ΜΜΕ πράγματι επιδρά στη γλωσσική αλλαγή δεν πρέπει να απεμποληθεί απλώς ως ένας ακόμη «γλωσσικός μύθος» (J. K. Chambers). Τέτοιες πεποιθήσεις αποτελούν μέρος διαδεδομένων *γλωσσικών* ιδεολογιών –όπως και η άρνησή τους αποτελεί ενδεχομένως μέρος αντίστοιχων *γλωσσολογικών* ιδεολογιών– τις οποίες δεν μπορούμε να παραβλέψουμε αν θέλουμε να μελετήσουμε σοβαρά τις διαμεσολαβημένες γλωσσικές πρακτικές.

Πολλές από τις μεταγενέστερες εργασίες μου για τη γλωσσική τυποποίηση και τις ρυθμιστικές πρακτικές αξιοποιούν και επεκτείνουν τη μεθοδολογία που χρησιμοποιήθηκε σ' αυτήν την εργασία.

19. «Αφηγηματικά σχήματα στο έργο του Μανόλη Τριανταφυλλίδη». *Μελέτες για την ελληνική γλώσσα* 30 (Πρακτικά της 30^{ης} ετήσιας συνάντησης του Τομέα Γλωσσολογίας του Τμήματος Φιλολογίας του Α.Π.Θ.: *Μνήμη Μανόλη Τριανταφυλλίδη*). Θεσσαλονίκη: Ινστιτούτο Νεοελληνικών Σπουδών, 2010, σσ. 398-410.

Στο σύνολό της σχεδόν, η νεότερη ιστοριογραφία του γλωσσικού ζητήματος αντιμετωπίζει ως «ιστορικό παράδοξο» τις συνεχείς αναβολές στην αναγνώριση της δημοτικής γλώσσας (βλ. κυρίως το θεμελιακό έργο του Α. Δημαρά *Η μεταρρύθμιση που δεν έγινε*, 1973-1974). Οι αναβολές αυτές –«η μεταρρύθμιση που δεν έγινε»– ερμηνεύονται συνήθως μέσω της λεγόμενης «διπλής ταύτισης» (δημοτική = πρόοδος, καθαρεύουσα = αντίδραση· βλ. κυρίως το έργο της Ρ. Σταυρίδη-Πατρικίου).

Η στάση αυτή της νεότερης ιστοριογραφίας ανιχνεύεται στο γλωσσο-εκπαιδευτικό έργο του ίδιου του Μανόλη Τριανταφυλλίδη, στο οποίο συνδυάζονται τρία μείζονα αφηγηματικά σχήματα. Αυτά είναι:

- Α. η γλωσσική πολιτική του δημοτικισμού·
- Β. η εξιστόρηση της νεοελληνικής «κοινής»·
- Γ. η εξιστόρηση του ίδιου του δημοτικισμού και της «γλωσσικής αντίδρασης».

Το πρώτο σχήμα αφηγείται το μέλλον της «κοινής γλώσσας» και σημερινό μας παρόν (το αφετηριακό σημείο της νεότερης ιστοριογραφίας)· το δεύτερο καταπιάνεται με το παρελθόν αυτού του μέλλοντος (τη διαμόρφωση μίας «τρίτης κοινής», μετά την ελληνιστική και τη μεσαιωνική: της *νεοελληνικής κοινής*) και το τρίτο αφηγείται την πορεία από το παρελθόν στο μέλλον.

Η παρουσίαση εστιάζει στο πρώτο αφηγηματικό σχήμα, το οποίο υπηρετούν τα άλλα δύο. Δείχνω ότι η γλωσσική πολιτική του δημοτικισμού, κατά τον Τριανταφυλλίδη, περιλαμβάνει:

1. την τυποποίηση γλώσσας κοινής στο πρότυπο της δημοτικής, αλλά με στοιχεία της καθαρεύουσας·
2. την απο-ιδεολογικοποίηση του γλωσσικού αυτού προτύπου, ώστε χωρίς τριβές να επιταχύνεται η διάδοσή του·
3. τη διάδοση της κοινής γλώσσας στους κρατικούς θεσμούς και μέσω των κρατικών θεσμών, κυρίως της εκπαίδευσης·
4. τη διαρκή παρέμβαση των θεσμών βάσει τακτικού και μακροχρόνιου σχεδιασμού, που να επιτρέπει την κατά στάδια υλοποίηση της γλωσσικής πολιτικής, αλλά και την παγίωση των αποτελεσμάτων της.
5. Επακόλουθο μιας τέτοιας γλωσσικής πολιτικής θα είναι *–είναι σήμερα–* η καθιέρωση γλώσσας «αυτόνομης» που να μπορεί να αναμετρηθεί με τα ιδιώματα και τις μειονοτικές γλώσσες στο «εσωτερικό» της και με τις ξένες γλώσσες στο «εξωτερικό».

Τέλος, επιστρέφοντας στη νεότερη βιβλιογραφία για τον Τριανταφυλλίδη και το γλωσσικό ζήτημα, δείχνω μέσω ποίων προϋποθέσεων τα αφηγηματικά του σχήματα

υιοθετούνται σήμερα από τη νεότερη ιστοριογραφία. Η σημαντικότερη προϋπόθεση είναι η διατήρηση μίας αρχικής αμφισημίας στον όρο «κοινή γλώσσα» που της επιτρέπει να παρουσιάζεται ταυτοχρόνως ως γλώσσα διαμορφωμένη πριν από την επίσημη καθιέρωσή της (Σχήμα Β), αλλά και ως γλώσσα που διαμορφώνεται ταυτόχρονα με ή και μετά την αναγνώρισή της (Σχήμα Α).

Η εργασία αυτή αποτελεί το πρώτο μέρος μιας τριλογίας για τον Τριανταφυλλίδη, που συμπληρώνεται με τις εργασίες 5 («Κοινή ή πρότυπη;», υπό δημοσίευση) και 93 («Η γλωσσολογική ιδεολογία του Μανόλη Τριανταφυλλίδη», 2003).

-
20. [«Λουκάς Τσιτσιπής»]. Στο *Ευρωπαϊκό έτος διαπολιτισμικού διαλόγου: Συνομιλώντας με τις γλώσσες-πολιτισμούς (Πρακτικά, Διεθνές συνέδριο, Θεσσαλονίκη 12-14/12/2008)*, επιμ. Α.-Ν. Συμεωνίδου-Χριστίδου. Θεσσαλονίκη: University Studio Press, [2010], σσ. 41-44.

Νεκρολογία. Στο έργο του Λουκά Τσιτσιπή (1946-2008) αναγνωρίζω την ακόλουθη οφειλή:

Δύο όψεις διακρίνω στο έργο του Λουκά Τσιτσιπή και οι όψεις αυτές δεν είναι απλώς συμπληρωματικές, είναι αξεχώριστες όπως οι σελίδες σ' ένα φύλλο χαρτί. Ο Τσιτσιπής ενδιαφερόταν ταυτοχρόνως για τη *γλωσσολογία* (όπως εκείνος την κατανοούσε: ως μία γλωσσολογία της πράξης) και την επιστημολογία της γλωσσολογίας ή, κάπως πιο εξεζητημένα, τη *μεταγλωσσολογία*. Οι γλωσσολογικές του αναλύσεις συχνά αποτελούν παραδείγματα μιας μεταγλωσσολογίας σε εξέλιξη, υπό συνεχή διαμόρφωση- αλλά και οι μεταγλωσσολογικές του αναζητήσεις δίνουν πάντοτε την αφορμή για μικροσκοπικές και εξαιρετικά λεπτολόγες γλωσσολογικές αναλύσεις.

-
21. «Παράλληλες μονογλωσσίες: Η περίπτωση της μειονοτικής εκπαίδευσης στη Θράκη». Στο *Μειονοτικές και μεταναστευτικές εμπειρίες: Βιώνοντας την "κουλτούρα του κράτους"*, επιμ. Φωτεινή Τσιμπιρίδου. Αθήνα: KEMO / Κριτική, 2009, σσ. 121-149.

Πρόκειται για πρόωπη εκδοχή της εργασίας 8 («Parallel monolingualisms in Western Thrace», 2019).

-
22. «“Language issues” after the “Language Question”: On the modern standards of Standard Modern Greek». Στο *Standard Languages and Language Standards: Greek, Past and Present*, επιμ. Alexandra Georgakopoulou και Michael Silk. London: King's College – Centre for Hellenic Studies / Ashgate, 2009, σσ. 293-320.

Η εργασία αυτή επικαλύπτεται με την εργασία 23 («Παραστάσεις της γλώσσας στον Τύπο», 2008)· η εργασία 23 είναι σε μεγάλο βαθμό ελεύθερη μετάφραση στα ελληνικά της παρούσας εργασίας, η ανακοίνωση της οποίας προηγήθηκε χρονικά (ομιλία στο συνέδριο 39: The Logos Conference, 2004). Σημαντικές διαφορές προκύπτουν από το γεγονός ότι η παρούσα εργασία απευθύνεται σ' ένα κοινό επιστημόνων, ενώ η εργασία 23 σε φοιτητές/ριες που θα ήθελαν να ασχοληθούν

συστηματικότερα με την ανάλυση μεταγλωσσικών δημοσιευμάτων. Βλ. περίληψη παρακάτω.

23. «Παραστάσεις της γλώσσας στον Τύπο: Ιδεολογία της γλωσσικής μας μεταπολίτευσης». Στο *Ο λόγος της μαζικής επικοινωνίας: Το ελληνικό παράδειγμα*, επιμ. Περικλής Πολίτης. Θεσσαλονίκη: Ινστιτούτο Νεοελληνικών Σπουδών – Ίδρυμα Μανόλη Τριανταφυλλίδη, 2008, σσ. 537-580.

Μετά τη γλωσσο-εκπαιδευτική μεταρρύθμιση του 1976 και την καθιέρωση μιας «κοινής γλώσσας» βασισμένης στο πρότυπο της δημοτικής, ο ελληνικός Τύπος, χωρίς να εγκαταλείπει τη συζήτηση για το ζήτημα της «διγλωσσίας», στρέφεται σταδιακά προς νέα γλωσσικά ζητήματα. Τέτοια ζητήματα είναι: το «γλωσσικό πρόβλημα» (Γ. Μπαμπινιώτης), το μονοτονικό σύστημα, η «λεξιπενία» των νέων, η διδασκαλία της αρχαίας ελληνικής στη μέση εκπαίδευση, οι επιδράσεις της αγγλικής, το «καθεστώς πενταγλωσσίας» στην Ευρωπαϊκή Ένωση, η χρήση των όρων «μακεδονική γλώσσα» και «μακεδονικό κράτος» (για τη «FYROM»), η ύπαρξη μειονοτικών γλωσσών στην Ελλάδα, ο κίνδυνος «εκλατινισμού» του ελληνικού αλφαβήτου, η πρόταση για καθιέρωση της αγγλικής ως «δεύτερης επίσημης γλώσσας» (Α. Διαμαντοπούλου) κ.ά.

Στο άρθρο αυτό (το οποίο συνοψίζει και επεκτείνει τα πορίσματα του άρθρου 28: «Relativism in language ideology», 2004) εξετάζω όλα τα μείζονα γλωσσικά ζητήματα που απασχόλησαν τον ελληνικό Τύπο την περίοδο από το 1976 μέχρι και το 2001. Η παρουσίασή μου βασίζεται σ' ένα αρχείο αποκομμάτων με περίπου 10.000 καταχωρίσεις και προτείνει τρόπους στατιστικής επεξεργασίας αυτού και παρόμοιων αρχείων. Για τη συσχέτιση των καταχωρίσεων ορίζω την έννοια μιας *επικοινωνιακής ακολουθίας*. Επικοινωνιακές ακολουθίες είναι, χοντρικά, ο αριθμός των επανεμφάνισων ενός ζητήματος στον άξονα του χρόνου. Υπάρχουν δύο ειδών επικοινωνιακές ακολουθίες: *αποσβεννύμενες ακολουθίες* (οι οποίες παρουσιάζουν μια αρχική έξαρση, αλλά τείνουν ασυμπτωτικά στο μηδέν) και *διαλείπουσες ακολουθίες* (οι οποίες παρουσιάζουν εξάρσεις κατά απρόβλεπτα, τυχαία διαστήματα). Για παράδειγμα, η υποδοχή του ελληνικού Τύπου στην πρόταση του Γάλλου υπουργού Αλέν Λαμασούρ για καθιέρωση πέντε γλωσσών εργασίας στα όργανα της Ευρωπαϊκής Ένωσης (1995) ορίζει μια αποσβεννύμενη επικοινωνιακή ακολουθία: μια διαλείπουσα ακολουθία ορίζεται με την επανεμφάνιση στον Τύπο της συζήτησης για τα «μειονεκτήματα» του μονοτονικού συστήματος. Ως μείζονα γλωσσικά ζητήματα παρουσιάζονται συνήθως εκείνα που συνδέονται με αποσβεννύμενες ακολουθίες. Το ίδιο το Γλωσσικό Ζήτημα συγκροτεί μια τέτοια ακολουθία. Αλλά τα ζητήματα που συνδέονται με διαλείπουσες ακολουθίες χαρακτηρίζονται επίσης από έμμονη επανεμφάνιση.

Παρόλο που τα ζητήματα με τα οποία καταπιάνεται ο Τύπος μοιάζουν να μη συσχετίζονται, δείχνω ότι εντάσσονται όλα σε μια ενιαία αφήγηση, η οποία αναπτύσσεται στον Τύπο σύμφωνα με τις προϋποθέσεις μιας νέας *καθεστωτικής αντίληψης* για την «κοινή γλώσσα». Σύμφωνα με την καθεστωτική αυτή αντίληψη, η μία και μοναδική γλώσσα του κράτους γίνεται η ίδια αντιληπτή ως κράτος, δηλαδή σαν ένα είδος επικράτειας που πρέπει να μείνει ανέπαφη από ο,τιδήποτε την περιβάλλει, αλλά και από ο,τιδήποτε μπορεί να παρεισφρήσει στο εσωτερικό της.

24. «Vers une théorie performative du purisme». *Le français moderne* 76.1, 2008, σσ. 38-50.

Το άρθρο αυτό γράφτηκε μετά από πρόσκληση της Laurence Rosier να συμμετάσχω στον αφιερωματικό τ. του περ. *Le français moderne* με θέμα «Nouveaux regards sur le purisme». Ιδού πώς η επιμελήτρια του τ. συνοψίζει το περιεχόμενο του άρθρου («Présentation», *Le français moderne* 76.1, 2008, σ. 2):

Ces différentes facettes du purisme conduisent à de nouvelles analyses générales du discours puriste : c'est ainsi que Spiros Moschonas nous propose une théorie performative du purisme comme pratique linguistique, intégrée à une théorie générale des idéologies : il cherche à montrer l'influence qu'exercent les « conceptions métalinguistiques façonnées dans une communauté linguistique ». L'étude des pratiques correctives constitue la partie empirique de l'article et témoigne de l'inscription idéologique du purisme dans la langue : Moschonas constate qu'en Grèce, le métadiscours sur le purisme est peu représenté alors que les pratiques puristes sont en expansion.

Το άρθρο αυτό αποτελεί συνέχεια της μελέτης 38 («Ο καθαρισμός της γλώσσας και η γλώσσα του καθαρισμού», 1997). Παρέχει επίσης το θεωρητικό πλαίσιο για την περισσότερο εφαρμοσμένη μελέτη 18 («Prescriptivism in and about the media», 2010), ορισμένα ευρήματα της οποίας προαγγέλλονται στις σσ. 45-46.

Διατυπώνεται εδώ μία επιτελεστική θεωρία του καθαρισμού (και της ρυθμιστικής πρακτικής εν γένει) η οποία αξιοποιεί την ιδέα ότι ο καθαρισμός είναι ταυτοχρόνως εκδήλωση γλωσσική και μεταγλωσσική. Η ανάλυση βασίζεται σε λεπτομερή περιγραφή των «διορθωτικών οδηγιών» (correctifs· πβ. και νεότερες μελέτες για τη ρυθμιστική μεταγλωσσική πρακτική) ως λεκτικών πράξεων με φορά εφαρμογής από τη μεταγλώσσα στη γλώσσα. Αναλύεται ο «κανονικός τύπος» των διορθωτικών οδηγιών, που περιλαμβάνει τρία μέρη: α) ένα απαγορευτικό [prohibitif] («να μη λες ούτε να γράφεις χ ...»), ένα κανονιστικό [normatif] («... να λες και να γράφεις ψ ...») και ένα αιτιολογικό [explicatif] («... διότι ...»). Παρόλο που δεν είναι απαραίτητο να εμφανίζονται πάντοτε και τα τρία αυτά μέρη στη μεταγλώσσα των καθαριστών, καθένα πάντως λειτουργεί ως δείκτης της ρυθμιστικής ιδεολογίας από την οποία εμπνέεται η πρακτική του καθαρισμού.

Η περιγραφή των διορθωτικών οδηγιών είναι χρηστική: μας επιτρέπει να τις αναζητήσουμε εντός δομημένων μετα-λόγων (meta-discourses)· μας επιτρέπει επίσης να συγκρίνουμε τους μετα-λόγους αυτούς ανά εποχή και ανά γλωσσική κοινότητα. Αντιστοίχως, στο άρθρο παρουσιάζονται δύο εφαρμογές: α) η αλλαγή των διορθωτικών γλωσσικών προτύπων από το μορφολογικό γραμματικό πρότυπο της δημοτικής σε ένα νεότερο φρασεολογικό πρότυπο (όπως η αλλαγή αυτή τεκμηριώνεται στη μελέτη 27: «Διορθωτικές πρακτικές», 2005· πβ. και την πιο πρόσφατη μονογραφία 6: «From language standards to a Standard Language», 2019) και β) η σύγκριση του τελευταίου αυτού προτύπου με το περισσότερο «λογικό» και «σημασιολογικό» πρότυπο που επικρατεί στον νεότερο γερμανικό καθαρισμό (όπως αυτό τεκμηριώνεται, πάλι, στη μελέτη 18: «Prescriptivism in and about the media», 2010). Στην τελευταία ενότητα του άρθρου εξετάζονται οι απαραίτητες συνθήκες για τον ορισμό μίας ξεχωριστής κατηγορίας λεκτικών πράξεων (speech acts), των μεταγλωσσικών· συζητούνται επίσης οι δυνατότητες αξιοποίησης αυτής της θεωρίας για την εμπειρική διερεύνηση της καθοδηγούμενης γλωσσικής αλλαγής. Η θεωρία

αυτή ονομάστηκε «επιτελεστική θεωρία της ρύθμισης» σε μεταγενέστερες μελέτες μου.

-
25. «Εμμανουήλ Κριαράς: Ο αρχειοθέτης». *Φιλολόγος* 123, 2006, σσ. 65-73· επίσης στο: Εθνικό και Καποδιστριακό Πανεπιστήμιο Αθηνών – *Επίσημοι Λόγοι*, τ. 34, Μέρος Γ΄. Αθήνα, 2007, σσ. 419-427.

Ομιλία που διαβάστηκε κατά την τελετή αναγόρευσης του Εμμ. Κριαρά σε επίτιμο διδάκτορα του Τμήματος Επικοινωνίας και Μέσων Μαζικής Ενημέρωσης του Πανεπιστημίου Αθηνών (24/1/2006). Επιχειρώ εδώ μία συνολική αποτίμηση του πολύπλευρου έργου και της προσωπικότητας του Εμμ. Κριαρά. Το λεξικογραφικό του έργο το εξετάζω ειδικότερα στη μελέτη 14 («Το λεξικογραφικό έργο του Εμμανουήλ Κριαρά», 2015).

-
26. «Τα ελληνικά ως ξένη γλώσσα: Γραμματική οργάνωση της μάθησης και της διδασκαλίας». *Εφαρμοσμένη γλωσσολογία* 22, 2006, σσ. 37-88.

Η μελέτη αυτή γράφτηκε μετά από πρόσκληση της συντακτικής επιτροπής του περ. *Εφαρμοσμένη Γλωσσολογία* και περιλαμβάνει πλήρη απολογισμό της Δράσης «Γραμματική και Διδασκαλία» του Προγράμματος Εκπαίδευσης Μουσουλμανοπαίδων 2002-2004 (βλ. παρακάτω, Ερευνητικό και εκπαιδευτικό έργο στο πλαίσιο του Προγράμματος Εκπαίδευσης Μουσουλμανοπαίδων). Γίνεται επίσης αποτίμηση του πεδίου της διδακτικής της ελληνικής ως ξένης (βάσει της αποδελτιωμένης μέχρι το 2004 βιβλιογραφίας) και παρουσιάζεται μία από τις πρώτες μεγάλης κλίμακας διαγνωστικές έρευνες (βλ. Αμπάτη Αναστασία, «Διαγνωστικές ασκήσεις γραμματικής», 2004) σχετικά με την εκμάθηση συγκεκριμένου εκπαιδευτικού υλικού (έργο 145-147, «Γλωσσικές ασκήσεις», 2004/2007) κατά τη διδασκαλία της ελληνικής ως ξένης. Η έρευνα δίνει έμφαση στη δια-γλώσσα και στους γνωστικούς μηχανισμούς των μαθητών.

Τα σημαντικότερα ευρήματα της διαγνωστικής αυτής έρευνας (την οποία σχεδίασα και επέβλεψα σε όλα της τα στάδια) είναι τα ακόλουθα:

- Η πλειονότητα των αλλόγλωσσων μαθητών (τουρκόφωνων και πομακόφωνων) έχει επίδοση κάτω από το 50%. Συγκεκριμένα, η επίδοση για το 62,5% των τουρκόφωνων και το 43,7% των πομακόφωνων ανήκει στο διάστημα (25-50]%. Η επίδοση όλων των μαθητών είναι σχετικά χαμηλή, αν λάβουμε υπόψη ότι τα γραμματικά φαινόμενα που εξετάστηκαν θεωρούνται βασικά και περιλαμβάνονται στα γλωσσικά εγχειρίδια των τελευταίων τάξεων του δημοτικού (έργα 75-96).
- Η μέγιστη επίδοση των πομακόφωνων (διάστημα επίδοσης: (75% - 100]%) είναι υψηλότερη στις δομικές ασκήσεις (15,2%) απ' ό,τι στις ασκήσεις γραπτής παραγωγής (7,6%), ενώ οι τουρκόφωνοι έχουν την ίδια επίδοση (1,8%) ανεξάρτητα από τον τύπο της άσκησης.
- Στις ασκήσεις *φωνητικής-φωνολογίας* παρατηρείται ότι οι πομακόφωνοι (με ποσοστό 51,9%) υπερέχουν συντριπτικά έναντι των τουρκόφωνων (17,9%). Το μεγαλύτερο ποσοστό των τουρκόφωνων βρίσκεται στη βάση της κλίμακας και κάτω από αυτή.

- Η επίδοση συσχετίζεται κυρίως με τη μητρική γλώσσα (οι πομακόφωνοι έχουν εμφανώς υψηλότερη επίδοση σε όλα τα φαινόμενα συγκριτικά με τους τουρκόφωνους) δευτερευόντως με την τάξη και το φύλο και οριακά με την περιοχή. Συνεπώς, η υπεροχή των πομακόφωνων στα περισσότερα γραμματικά φαινόμενα μπορεί να αποδοθεί σε παρεμβολή της μητρικής γλώσσας, αλλά και σε άλλους παράγοντες που συνδέονται με τη στάση για τη γλώσσα-στόχο, τα κίνητρα μάθησης, τα ερεθίσματα του οικογενειακού περιβάλλοντος, τη χωροθεσία του σχολείου και τον τρόπο κατοικίας των μαθητών.
- Η επεξεργασία των διαγνωστικών ασκήσεων έδειξε επίσης το βαθμό δυσκολίας που χαρακτηρίζει το γραμματικό φαινόμενο και τον τύπο της άσκησης (υπολογίστηκε για επιλεγμένα γραμματικά φαινόμενα / τύπους άσκησης, με βάση το άθροισμα των συγκεντρωτικών ποσοστών στο διάστημα επίδοσης (0% -50%)), όπως φαίνεται στο Διάγραμμα 6, σ. 54):

- Το κοινό δυσκολότερο φαινόμενο είναι η συμφωνία προσδιοριστικών στην *Ονοματική Φράση*, ενώ η συμφωνία *Υποκειμένου – Ρήματος* κατατάσσεται στις τελευταίες θέσεις και για τις δύο ομάδες των συμμετεχόντων.
- Ο σχηματισμός των *συντελεσμένων/συνοπτικών* τύπων έναντι των *ασυντέλεστων/διαρκών*. Η ιεράρχηση των εν λόγω τύπων είναι αναμενόμενη δεδομένου ότι η κατάκτηση των *αμαρκάριστων* τύπων προηγείται αυτής των *μαρκαρισμένων*:

Ενεστώτας → Παρατατικός → Αόριστος → Μέλλοντας
αμαρκάριστος → μαρκαρισμένος

- Ο σχηματισμός των *αοριστικών* τύπων είναι δυσκολότερος για τους πομακόφωνους από ό,τι για τους τουρκόφωνους.
 - Οι αλλόγλωσσοι παραλείπουν συχνά τους *τόνους* και τα *σημεία στίξης* στις ασκήσεις ελεύθερης παραγωγής γραπτού λόγου, ενώ ο γραπτός τους λόγος παρουσιάζει τα μορφολογικά και συντακτικά χαρακτηριστικά ενός λόγου «απολιθωμένου» (fossilized).
- Εκτός από την κοινή πορεία, ο σχεδιασμός της έρευνας επιτρέπει επίσης να μελετηθεί η ποικιλότητα που χαρακτηρίζει τη «διαγλώσσα» των μαθητών (αξιοποιώντας μάλιστα τις ίδιες μετρήσεις). Έτσι, στο Διάγραμμα 7 (σ. 56) καταγράφονται οι *διαφορές* στο βαθμό δυσκολίας ανά γραμματικό φαινόμενο. Ο υπολογισμός βασίζεται όχι στο άθροισμα, όπως στο Διάγραμμα 6, αλλά στη διαφορά των επιδόσεων που αθροιστικά σημειώνουν τουρκόφωνοι και πομακόφωνοι στο διάστημα [0% - 50%]. Όσο πιο κοντά τοποθετείται ένα γραμματικό φαινόμενο στην αρχική τιμή 0 τόσο μικρότερη είναι η απόκλιση στις επιδόσεις των δύο ομάδων· π.χ., οι ασκήσεις φωνηματικής αναγνώρισης είναι κατά 40% πιο δύσκολες για τους τουρκόφωνους σε σχέση με τους πομακόφωνους συμμαθητές τους.

27. «Διορθωτικές πρακτικές». Στο *Χρήσεις της γλώσσας: Επιστημονικό Συμπόσιο (3-5 Δεκεμβρίου 2004)*. Αθήνα: Εταιρεία Σπουδών Νεοελληνικού Πολιτισμού και Γενικής Παιδείας, 2005, σσ. 151-174.

Η εργασία αυτή ασχολείται κυρίως με το φαινόμενο της *διάχυσης* των ρυθμιστικών πρακτικών για τη γλώσσα. Αφού παρουσιάσω έναν συνεκτικό ορισμό των διορθωτικών πρακτικών, όπως αυτές διαχρονικά ασκούνται στο πλαίσιο μιας γλωσσικής κοινότητας, εξετάζω τα πρότυπα με τα οποία επιτελείται η τυποποίηση της νεοελληνικής κοινής. Τα πρότυπα αυτά αποτυπώνονται σε διάφορες διορθωτικές οδηγίες, των οποίων αρχική μήτρα είναι η *Νεοελληνική Γραμματική (της Δημοτικής)* του Τριανταφυλλίδη κ.ά. Οι αλλαγές στα γλωσσικά πρότυπα που παρατηρούνται σε σχέση με αυτή την αρχική μήτρα είναι τουλάχιστον τρεις:

1. Εξασθενίζει σταδιακά η τάση αποφυγής των λόγιων ή αρχαϊστικών στοιχείων· όλο και περισσότεροι αρχαϊσμοί θεωρούνται αναγκαίοι και γίνονται γνωστοί μέσω διορθωτικών οδηγιών. Τα λόγια στοιχεία αντιμετωπίζονται πλέον ως απολιθωμένοι σχηματισμοί, ως στερεότυπα.
2. Γνωρίζει πρωτοφανή διάδοση η πρακτική του καθαρισμού —πρωτοφανή τουλάχιστον για τα μέτρα του ύστερου δημοτικισμού. Θα μπορούσαμε, με κάποια υπερβολή, να πούμε ότι με την καθιέρωση της δημοτικής επανέρχεται εν μέρει το πρότυπο της καθαρεύουσας.
3. Ένα καινούριο διορθωτικό μοντέλο, συμβατό με μία δημοτική λόγια και καθαρεύουσα, κάνει την εμφάνισή του: στις μέρες μας παρατηρείται στροφή από το μορφολογικό πρότυπο (του οποίου η έμφαση ήταν στην ομοιομορφία) σ' ένα φρασσεολογικό πρότυπο (του οποίου η έμφαση είναι στην κοινωνική διάκριση).

Στην εργασία συζητείται επίσης το ερώτημα εάν η διορθωτική πρακτική, ιδιαίτερα όπως ασκείται στο πλαίσιο της γλωσσικής τυποποίησης, ασκεί κάποια μονιμότερη επίδραση στη γλώσσα. Δείχνω ότι συνθήκη για τη μελέτη της καθοδηγούμενης γλωσσικής αλλαγής είναι μία επιτελεστική θεωρία των διορθωτικών πρακτικών, η οποία αναλυτικότερα διατυπώνεται σε μεταγενέστερες εργασίες μου.

-
28. «Relativism in Language Ideology: On Greece's Latest Language Issue[s]». *Journal of Modern Greek Studies* 22.2, 2004, σσ. 173-206.

Ο γλωσσικός σχετικισμός εξετάζεται στην εργασία αυτή σε σχέση με δύο ιδεολογικά στερεότυπα: το στερεότυπο του *πνεύματος* και το στερεότυπο της *επικράτειας* (territory). Σύμφωνα με το πρώτο, «κάθε γλώσσα έχει —ή είναι— πνεύμα»· σύμφωνα με το δεύτερο, «κάθε γλώσσα έχει —ή είναι— επικράτεια». Τα δύο αυτά ιδεολογικά στερεότυπα συνδυάζονται στην ιδεολογία μιας γλώσσας ως «επικράτειας» ή «καθεστώτος» —στην *καθεστωτική αντίληψη της γλώσσας*.

Καθεστωτική είναι η αντίληψη για τη «νεοελληνική γλώσσα» όπως διαμορφώνεται στην Ελλάδα μετά την καθιέρωση ενός επίσημου προτύπου (της δημοτικής) και τη λήξη, επίσημα τουλάχιστον, του «γλωσσικού ζητήματος». Έχοντας ως οδηγό τα δημοσιεύματα του Τύπου για τη γλώσσα της τελευταίας εικοσιπενταετίας, εξετάζω τα «γλωσσικά ζητήματα» που προέκυψαν μετά την καθιέρωση της δημοτικής, είτε ως συνέχεια του Γλωσσικού Ζητήματος είτε ανεξάρτητα από αυτό. Δείχνω ότι τα ζητήματα αυτά γίνονται αντιληπτά ως «πνευματικά ζητήματα» (είναι δηλαδή ζητήματα «αξιών», «ήθους», «ταυτότητας» κλπ.). Άρα, είναι «ζητήματα» σύμφωνα με το στερεότυπο του πνεύματος, το πρώτο στερεότυπο του γλωσσικού σχετικισμού. Δείχνω επίσης ότι τα ζητήματα αυτά μπορούν όλα να τοποθετηθούν πάνω σ' έναν εννοιολογικό «χάρτη»· ο χάρτης αυτός δεν είναι παρά η αντίληψη της γλώσσας ως

επικράτειας. Άρα, όλα τα γλωσσικά ζητήματα είναι «ζητήματα» σύμφωνα και με το δεύτερο ιδεολογικό στερεότυπο του γλωσσικού σχετικισμού.

Είναι εντυπωσιακό πώς ο σχετικισμός, και στις δύο εκδοχές του, κατορθώνει να έχει τέτοια συλλογικότητα και διάδοση. Αυτός ρυθμίζει τι είναι ένα γλωσσικό ζήτημα και αν πρέπει ν' απασχολήσει την πολυάσχολη ατζέντα του Τύπου. Αυτός υποδεικνύει ποια ζητήματα προσφέρονται για αντιπαράθεση. Αυτός κανονίζει ποια από τα ζητήματα έχουν τη μεγαλύτερη διείσδυση στην «κοινή γνώμη».

Αλλά βέβαια αυτή δεν είναι η δύναμη του γλωσσικού σχετικισμού. Είναι η δύναμη της γλωσσικής ιδεολογίας, ως ειδική περίπτωση της οποίας κρίνεται στο άρθρο αυτό ο γλωσσικός σχετικισμός.

-
29. «Γλωσσική ιδεολογία και πολιτική: Η διδασκαλία της ελληνικής στα μειονοτικά σχολεία της Θράκης». *Μελέτες για την ελληνική γλώσσα* 23 (Πρακτικά της 23^{ης} ετήσιας συνάντησης του Τομέα Γλωσσολογίας του Τμήματος Φιλολογίας του Α.Π.Θ.), 2003, σσ. 277-288.

Η μειονοτική εκπαίδευση στη Θράκη περιγράφεται υπό τις ακόλουθες συνθήκες:

- α.** Πολιτικό πλαίσιο: Η μειονοτική εκπαίδευση είναι ένα από τα πεδία ανταγωνισμού του ελληνικού με τον τουρκικό εθνικισμό.
- β.** Νομοθετικές ρυθμίσεις: Διδακλώδης νομοθεσία που προξενεί και προξενείται από θεσμική αδράνεια.
- γ.** Σύσταση του μαθητικού πληθυσμού: Τούρκοι, Πομάκοι, Τσιγγάνοι (κ.ά.).
- δ.** Σύσταση του εκπαιδευτικού προσωπικού: Χωρίζεται και αυτό σε «αδρανείς» και ανταγωνιστικές ομάδες («χριστιανοί δάσκαλοι», «μειονοτικοί», «Επαθίτες», «προσοντούχοι», «Ιεροσπουδαστηρίων»).
- ε.** Γλώσσες του μειονοτικού σχολείου: Ένα ιδιότυπο πλέγμα, που περιλαμβάνει μια «ισχυρή» πλειονοτική γλώσσα (ελληνικά), μια «ισχυρή» μειονοτική (τουρκικά), μία «διαφιλονικούμενη» (πομάκικα) και μία για την οποία αδιαφορούν οι περισσότεροι (ρομανί).
- στ.** Κατάσταση της επιστημονικής έρευνας γύρω από τη διδακτική ξένων γλωσσών στην Ελλάδα: βλ. και εργασία 10 («The discovery of Modern Greek as a second language», 2015/2010).
- ζ.** Ιδεολογικές αντιλήψεις για τη μειονοτική εκπαίδευση (αν πρέπει να παραμείνει «μειονοτική», αν θα είναι «αφομοιωτική», «διαπολιτισμική», «ήπια αφομοιωτική») και για τη διδασκαλία της ελληνικής (αν πρέπει να είναι «επικοινωνιακή», αν θα είναι «δομική», αν η ελληνική θα διδάσκεται σαν «πρώτη» ή σαν «δεύτερη» γλώσσα· κλπ.).

Το άθροισμα των επτά αυτών παραγόντων είναι μηδενικό. Το συνδυασμένο αποτέλεσμά τους είναι η αδράνεια και η αναποτελεσματικότητα του μειονοτικού εκπαιδευτικού συστήματος στην Ελλάδα.

30. «Πριν από τη διδασκαλία της ελληνικής ως ξένης γλώσσας». Στο *Σύγχρονες τάσεις στην ελληνική γλωσσολογία*, Μελέτες αφιερωμένες στην Ειρήνη Φιλιππάκη-Warburton, επιμ. Δ. Θεοφανοπούλου-Κοντού κ.ά. Αθήνα: Πατάκης, 2003, σσ. 87-107.

Συγκρίνω την ελληνική βιβλιογραφία για τη διδασκαλία/μάθηση της ελληνικής ως ξένης γλώσσας με τη διεθνή βιβλιογραφία (κυρίως όμως με τη βιβλιογραφία για τα αγγλικά). Όπως προκύπτει από τη σύγκριση, η ελληνική βιβλιογραφία είναι διδακτικοκεντρική και παρουσιάζει υστέρηση 3-4 δεκαετιών σε σχέση με τη στροφή της διεθνούς βιβλιογραφίας προς περισσότερο μαθησιοκεντρικές προσεγγίσεις. Η ελληνική βιβλιογραφία χαρακτηρίζεται επίσης από διαδεδομένη σύγχυση μεταξύ της διδασκαλίας/μάθησης της ελληνικής ως μητρικής και της διδασκαλίας/μάθησης της ελληνικής ως ξένης· η σύγχυση αυτή συμβαδίζει με τη μαζική μεταφορά διδακτικών υποδειγμάτων από το πρώτο στο δεύτερο πεδίο. Επίσης, η ελληνική βιβλιογραφία δεν μπορεί να θεωρείται αξιολογικά «ουδέτερη»: η όλη κίνηση για τη διδασκαλία της ελληνικής ως ξένης συμβαδίζει με μια αφομοιωτική γλωσσική πολιτική. Στο πλαίσιο αυτό, ο όρος «ξένη γλώσσα» κρίνεται προτιμότερος από τον όρο «δεύτερη γλώσσα», επειδή ο τελευταίος έχει ιδεολογικά φορτισμένες συνδηλώσεις (βλ. επίσης εργασία 30 σημ. 1).

Στο δεύτερο μέρος της εργασίας εξετάζω τον ρόλο της γραμματικής στη διαδικασία διδασκαλίας/μάθησης της ελληνικής ως ξένης. Ασκώ κριτική στις αυστηρά δομιστικές καθώς και στις αυστηρά επικοινωνιακές προσεγγίσεις. Και οι δύο υπακούουν σε κανονιστικές αρχές, ενώ οι τελευταίες, παρόλο που παρουσιάζονται ως μη κανονιστικές, επικρατούν στο κατεξοχήν ρυθμιστικό πεδίο του καθορισμού των επιπέδων γλωσσομάθειας.

Το άρθρο αυτό βασίζεται σε αιτιολογική έκθεση για τη δράση «Γραμματική και Διδασκαλία» (Πρόγραμμα Εκπαίδευσης Μουσουλμανοπαίδων 2002-2004), της οποίας ήμουν επιστημονικός υπεύθυνος· βλ. παραπάνω, εργασία 26 («Τα ελληνικά ως ξένη γλώσσα», 2006), όπου παρουσιάζεται πλήρης απολογισμός της δράσης αυτής· βλ. και παρακάτω, Εκπαιδευτικό και ερευνητικό έργο στο πλαίσιο του Προγράμματος Εκπαίδευσης Μουσουλμανοπαίδων.

-
31. «Le purisme de la langue et la langue du purisme», *PhiN [Philologie im Netz]* 24, 2003, σσ. 1-26 (<http://www.fu-berlin.de/phin/phin24/p24i.htm>).

Πρόκειται για μετάφραση στα γαλλικά, με ορισμένες προσθήκες και αναθεωρήσεις, της εργασίας 38 («Ο καθαρισμός της γλώσσας και η γλώσσα του καθαρισμού», 1997).

-
32. «Δύο αρχές της γλωσσικής ιδεολογίας». *Δευκαλίων* 20/1 (Ιούνιος 2002), σσ. 5-19.

Δύο μεταγλωσσικές αρχές απομονώνω σ' αυτό το άρθρο. Οι δύο αρχές παίζουν σημαντικό ρόλο στην ανάπτυξη, την αντιπαράθεση και, κυρίως, στη διάδοση των *γλωσσικών ιδεολογιών*. Μπορεί κανείς να τις δει σαν δύο «μηχανισμούς» που συμπληρωματικά –και χάρη στη συμπληρωματικότητά τους– «γεννούν» το μεγαλύτερο μέρος του λόγου για τη γλώσσα που παρατηρείται στο πλαίσιο

διαδεδομένων ιδεολογιών, όπως αυτών που περιβάλλουν την τυποποιημένη, «πρότυπη» ή «κοινή» γλώσσα.

Η πρώτη είναι η αρχή της *απόλυτης ταυτότητας* των γλωσσών. Η δεύτερη, η αρχή της *γλωσσικής σχετικότητας*.

1. Ο όρος *απόλυτη ταυτότητα* σημαίνει τον ιδεολογικό μηχανισμό (στον οποίο εγγράφονται ποικίλες γλωσσικές και γνωστικές δεξιότητες που αποκτιούνται κυρίως κατά την εκπαίδευση) που επιτρέπει τη μοναδιαία *ταύτιση* μιας γλώσσας και την απόλυτη διάκρισή της από άλλες γλώσσες – κυρίως, βέβαια, από γλώσσες «ενδιαφέροντος»: γλώσσες σε επαφή· μπορεί λ.χ. να μιλάει κανείς για την απόλυτη ταυτότητα της ελληνικής σε σχέση με την αγγλική.

2. Η αρχή της *γλωσσικής σχετικότητας* (γνωστή και ως «υπόθεση των Sapir-Whorf») είναι οικεία στους γλωσσολόγους και τους φιλοσόφους της γλώσσας σε διάφορες εκδοχές. Την αρχή αυτή την εννοώ εδώ στην *απόλυτη εκδοχή* της, σύμφωνα με την οποία κάθε γλώσσα εκφράζει έναν *διαφορετικό τρόπο σκέψης*, που μερικώς μόνο και ατελώς εγγράφεται σε μιαν άλλη γλώσσα.

Οι δύο αρχές, η αρχή της απόλυτης ταυτότητας και η αρχή της γλωσσικής σχετικότητας, υπακούουν σε κοινή λογική και συνήθως συνδυάζονται στην προ-επιστημονική μεταγλώσσα. Η αρχή της γλωσσικής σχετικότητας αποτελεί προ-επιστημονικό κριτήριο για την ταυτότητα των γλωσσών. Το κριτήριο αυτό διατυπώνεται βέβαια με τρόπο σχεδόν ταυτολογικό (η ελληνική είναι γλώσσα μοναδική και απαρομοίαστη λόγω της «ελληνικότητάς» της). Οι δύο αρχές συνδυάζονται επίσης στην κατάδειξη, την αξιολόγηση και τον στιγματισμό της *γλωσσικής ποικιλίας*, λ.χ. σε αξιολογικές διατυπώσεις του τύπου «η γλώσσα των νέων είναι φτωχή» ή «η γλώσσα των νέων είναι πλούσια και εκφραστική» κ.ο.κ.

Οι δύο αυτές αρχές, αν και συμπληρωματικές μάλλον παρά ενάντιες, έχουν συνδεθεί με διαφορετικά και αντίθετα ιδεολογικά ρεύματα: η αρχή της απόλυτης ταυτότητας με τον *εθνικισμό*, η αρχή της γλωσσικής σχετικότητας με τον *πολιτισμικό φιλελευθερισμό*. Ίσως αυτός είναι και ο λόγος που οι γλωσσικές διαμάχες μοιάζουν συχνά με ατέρμονες σκιαμαχίες: «συντηρητικοί» και «προοδευτικοί» προασπίζονται, από θέσεις φαινομενικά αντίθετες, τα ίδια εδάφη, συγκρούονται πάνω στις ίδιες προκείμενες και ανταλλάσσουν τα ίδια επιχειρήματα.

-
33. «Une philosophie pré-scientifique du langage». Στο *Recherches en linguistique grecque : Actes de 5e Colloque International de Linguistique Grecque*, Sorbonne (13-15 septembre 2001), επιμ. Ch. Clairis. Παρίσι : L'Harmattan, 2002, τ. 2, σσ. 107-110.

Η ανακοίνωση αυτή είναι περίληψη του άρθρου 32, παραπάνω («Δύο αρχές της γλωσσικής ιδεολογίας», 2002).

-
34. «Κοινή γλώσσα και διάλεκτος: Το ζήτημα της “γλωσσικής διμορφίας” στην Κύπρο». *Νέα Εστία* 1745, Μάιος 2002, σσ. 898-928.

Η σύντομη αυτή μονογραφία απαντά σε δύο ερωτήματα:

- α) Μπορούμε να μιλάμε για διμορφία (diglossia) στην περίπτωση συνύπαρξης κοινής με διάλεκτο;
- β) Είναι διμορφική η σχέση της νεοελληνικής κοινής με την κυπριακή διάλεκτο στην Κύπρο σήμερα (1996);

Η απάντηση και στα δύο ερωτήματα είναι καταφατική. Για να στοιχειοθετήσω την απάντησή μου ακολουθώ την εξής επιχειρηματολογία:

- α) Δείχνω ότι οι έννοιες «αυτονομία» (μιας γλώσσας) – «ετερονομία» (μιας διαλέκτου) ρυθμίζονται, ως ένα βαθμό, από ιδεολογικούς παράγοντες: μια διάλεκτος είναι «αυτόνομη» αν θεωρείται αυτόνομη.
- β) Χρησιμοποιώντας τον αναλυτικό ορισμό της διμορφίας του Ch. Ferguson, αποδεικνύω ότι κοινή και διάλεκτος βρίσκονται πράγματι σε σχέση γλωσσικής διμορφίας. (Η απόδειξη αυτή θα ήταν σχεδόν «ταυτολογική» αν κανείς χρησιμοποιούσε τον ορισμό της διμορφίας που προτείνει ο J. Fishman.)
- γ) Δείχνω, τέλος, ότι η ιδεολογία της «αυτονομίας» καλλιεργείται στην πραγματικότητα από τους «υπερασπιστές της κοινής γλώσσας», από αυτούς που θεωρούν ότι τα κυπριακά δεν είναι παρά μια «παρεφθαρμένη» διάλεκτος της ελληνικής, ένα ιστορικό κατάλοιπο που «δυσχεραίνει» τη (γλωσσική) ενοποίηση Ελλάδας-Κύπρου.

Προκειμένου να τεκμηριώσω το κεντρικό μέρος του επιχειρήματός μου, δίνω μια πλήρη περιγραφή των πεδίων χρήσης της διαλέκτου και της κοινής στην Κύπρο. Εξετάζω το βαθμό τυποποίησης (standardization και koineization) των δύο ποικιλιών, τους τρόπους εκμάθησης/απόκτησής τους και τη χρήση τους στην εκπαίδευση, τις γραμματειακές τους παραδόσεις, τη σχετική σταθερότητα στη συμβίωσή τους, την αντίληψη του κύρους που τις περιβάλλει, και, κυρίως, τις διαφορετικές λειτουργίες που επιτελούν στο πλαίσιο ενός διαδεδομένου γλωσσικού καταμερισμού. Καθοριστικό για τη λειτουργική τους διαφοροποίηση είναι το γεγονός ότι σε καθημερινές περιστάσεις επικοινωνίας χρησιμοποιείται οπωσδήποτε η κυπριακή, όπως επιβεβαιώνεται και από την αναφορά μου στην κυπριακή αργκό.

Επίσης, η εργασία επαναδιατυπώνει την υπόθεση του Brian Newton για την ύπαρξη μιας «κυπριακής κοινής». Την υπόθεση επιβεβαιώνουν μεταγενέστερες μελέτες (των Μ. Terkourafi κ.ά.). Στο ζήτημα αυτό επανήλθα στην ομιλία 27 (συνέδριο «Η ελληνική γλώσσα στην Κύπρο», 2008· βλ. σελ. 7 του Βιογραφικού σημειώματος).

Η μελέτη βασίζεται σε εκτενή επιτόπια έρευνα. Μέχρι το 1996, οπότε η εργασία αυτή ανακοινώθηκε (40: «Η γλωσσική διμορφία στην Κύπρο»), δεν υπήρχε επιστημονική τεκμηρίωση της γλωσσικής διμορφίας στην Κύπρο. Έχουν γίνει αρκετές αναφορές στην εργασία αυτή καθώς και στην περίληψή της (40): είναι επίσης πολλές οι μη-αναφορές, γεγονός που ίσως αποδεικνύει ότι η κεντρική θέση αυτής της εργασίας έχει πια καταστεί αυτονόητη.

35. «Η διδασκαλία της ελληνικής στα μειονοτικά σχολεία της Θράκης». Στο *Επίπεδα και κριτήρια διαπίστωσης/πιστοποίησης της ελληνομάθειας: Αποτελέσματα και*

προβληματισμοί ερευνητικών προγραμμάτων, επιμ. Μ. Δαμανάκης. Ρέθυμνο: Ε.ΔΙΑ.Μ.ΜΕ., 2001, σσ. 176-179 (σε συνεργασία με τις Άννα Φραγκουδάκη και Άννα Ιορδανίδου).

Στην ανακοίνωση αυτή παρουσιάζονται ορισμένοι από τους λόγους που οδήγησαν στη δημιουργία νέου εκπαιδευτικού υλικού για τα μειονοτικά σχολεία της Θράκης (έργα 104-144). Η ανεπαρκής εκπαίδευση των παιδιών της μουσουλμανικής μειονότητας μπορεί να αποδοθεί στην απομόνωση των οικογενειών τους, στην ανεπαρκή προετοιμασία των δασκάλων, στα ακατάλληλα σχολικά βιβλία (σχεδιασμένα για την πλειονοτική εκπαίδευση), στις δυσλειτουργίες των μειονοτικών σχολείων. Τα νέα εγχειρίδια θα έπρεπε, για να είναι αποτελεσματικά, ν' ακολουθούν σύγχρονη διδακτική μεθοδολογία και να παίρνουν υπόψη τις ιδιαίτερες συνθήκες διαβίωσης της μειονότητας καθώς και την πολιτισμική της ιδιαιτερότητα. Έτσι, στο πλαίσιο του προγράμματος «Εκπαίδευση Μουσουλμανοπαίδων» διαμορφώθηκε διδακτικό υλικό που είναι «πολυδύναμο», αποτελείται δηλαδή από βιβλία για το μαθητή, τα οποία συνοδεύονται από εξωσχολικά βιβλία, γλωσσικές δραστηριότητες, τετράδια ασκήσεων κλπ. Το διδακτικό αυτό υλικό είναι επίσης «αρθρωτό»: δίνει στον εκπαιδευτικό τη δυνατότητα να κάνει επιλογές και να προσαρμόζει τη διδασκαλία του ανάλογα με το επίπεδο γνώσης της ελληνικής που διαθέτουν οι μαθητές του. Τέλος, είναι «μεταβατικό» με τη διπλή έννοια: παρουσιάζει κλιμακούμενη δυσκολία και προετοιμάζει τους μαθητές της μειονότητας για την είσοδό τους στην πλειονοτική εκπαίδευση.

Για αναλυτικότερη περιγραφή του εκπαιδευτικού υλικού για τα μειονοτικά δημοτικά σχολεία, βλ. παρακάτω, Εκπαιδευτικό και ερευνητικό έργο στο πλαίσιο του Προγράμματος Εκπαίδευσης Μουσουλμανοπαίδων.

-
36. «Οι διορθωτικές στήλες στον ελληνικό Τύπο». *Εφαρμοσμένη γλωσσολογία* 17, 2001, σσ. 49-68.

Οι διορθωτικές στήλες στον περιοδικό και ημερήσιο Τύπο παρουσιάζουν εξαιρετικό ενδιαφέρον καθώς η μελέτη τους αποκαλύπτει τα γλωσσικά και ιδεολογικά πρότυπα μέσω των οποίων διαμορφώνεται η αντίληψη της «κοινής» γλώσσας. Πρόκειται για κείμενα που επιχειρούν τη μετατροπή της ιδεολογίας σε πρακτική, κείμενα που παρεμβαίνουν για να διορθώσουν ή να τροποποιήσουν τον κοινό τρόπο γραφής και ομιλίας.

Στην έρευνα αυτή συγκρίνω τρεις διορθωτικές στήλες: την τακτική (δεκαπενθήμερη) στήλη «Μικρά γλωσσικά» στην εφ. *Τα Νέα* (στο ένθετο περιοδικό του Σαββάτου *Τα πρόσωπα – 21^{ος} αιώνας*), την τακτική στήλη «Γλωσσομαχίες» στη *Ραδιοτηλέοραση* (με υπογραφή «Γλωσσαμύντωρ») και την εβδομαδιαία στήλη «Μαργαριτάρια» στην εφ. *Το Έθνος της Κυριακής* (ένθετο περ. *TV Έθνος*).

Οι στήλες συγκρίνονται σύμφωνα με τα ακόλουθα κριτήρια: α) Υιοθετούν την ιδεολογία της ενιαίας γλώσσας; β) Υιοθετούν την ιδεολογία του δημοτικισμού; γ) Δείχνουν ανοχή στα αρχαϊστικά στοιχεία; δ) Υπερασπίζονται το μονοτονικό σύστημα; ε) Δίνουν προτεραιότητα στο γραπτό ή στον προφορικό λόγο; ε) Υιοθετούν καθαριστική στάση; στ) Δείχνουν ανοχή στη γλωσσική ποικιλία; ζ) Αξιολογούν τη γλωσσική πρακτική με βάση την ορθοέπεια; η) Αντιλαμβάνονται τη διάκριση του

σωστού από το λάθος ως απόλυτη ή ως σχετική; θ) Αξιολογούν τη γλωσσική πρακτική με βάση την καλλιέργεια; ι) Υιοθετούν την αισθητική της ομοιομορφίας; ια) Υιοθετούν το λεξικό-φρασεολογικό πρότυπο; ιβ) Υιοθετούν το γραμματικό-μορφολογικό πρότυπο; ιγ) Υιοθετούν το ιστορικό-ετυμολογικό πρότυπο;

Σε αντιπαράβολή με τις σύγχρονες διορθωτικές στήλες εξετάζω επίσης τις διορθωτικές οδηγίες που περιλαμβάνονται σε παλαιότερους Οδηγούς της δημοτικής.

Το συμπέρασμα είναι ότι τα σύγχρονα διορθωτικά πρότυπα έχουν σημαντικά αλλάξει, παρόλο που συνεχίζουν να αναπαράγουν τις ξεπερασμένες αντιθέσεις του γλωσσικού ζητήματος. Το νέο υπόδειγμα της διορθωτικής πρακτικής μοιάζει να είναι οριστικά λεξικό-φρασεολογικό. Το παλαιότερο «γραμματικό» ή «μορφολογικό» υπόδειγμα πρέπει μάλλον να θεωρείται ξεπερασμένο, όπως και το ιστορικό-ετυμολογικό υπόδειγμα, που δέσποζε στο εγκυκλοπαιδικό πρότυπο της γλωσσικής μόρφωσης (και το οποίο μάλλον το προτιμούσαν οι οπαδοί της καθαρεύουσας).

Ενώ το παραδοσιακό «δημοτικό» υπόδειγμα εθεωρείτο απαραίτητο για τις ανάγκες της «γενικής παιδείας», το νέο υπόδειγμα απευθύνεται στους λίγους (ή, πάντως, απευθύνεται στους πολλούς μέσω των λίγων). Το λεξικό-φρασεολογικό υπόδειγμα είναι ένας τρόπος εξασφάλισης, από αυτούς που ξέρουν να το χειρίζονται, κύρους και «συμβολικής διάκρισης» (P. Bourdieu). Το νέο υπόδειγμα απευθύνεται σε μια μικρή ομάδα «επαγγελματιών της γραφής» (διορθωτών, εκδοτών, συγγραφέων). Αυτός ίσως είναι ο λόγος που ορισμένοι γλωσσολόγοι το υιοθετούν, και όχι η ταύτισή του με τον δημοτικισμό, αφού το νέο υπόδειγμα ελάχιστη σχέση έχει με το παλαιότερο και δημοτικότερο γραμματικό-μορφολογικό πρότυπο.

Συνέχεια αυτής της έρευνας είναι η εργασία 27 («Διορθωτικές πρακτικές», 2005). Και οι δύο εργασίες αξιοποιούνται στη μονογραφία 6 (««From language standards to a Standard Language», 2019).

-
37. «Δημοσιεύματα του Τύπου για τη γλώσσα». Στο *Δημοσιογραφία και γλώσσα*, Πρακτικά συνεδρίου (15-16 Απριλίου 2000), επιμ. Π. Μπουκάλας και Σ. Α. Μοσχονάς. Αθήνα: Μορφωτικό Ίδρυμα της ΕΣΗΕΑ, 2001, σσ. 85-116.

Η έρευνα αυτή εξετάζει τα γλωσσικά ζητήματα που απασχολούν τον ελληνικό Τύπο κατά τη μεταπολιτευτική περίοδο (1976 κ.ε.).

Τα χαρακτηριστικά των περιόδων «έξαρσης» των δημοσιευμάτων για τη γλώσσα παρουσιάζονται σύμφωνα με το επικοινωνιακό μοντέλο του «ηθικού πανικού» (J. Young κ.ά.). Στο Παράρτημα παρουσιάζεται με λεπτομέρειες μία περίπτωση «έξαρσης» των δημοσιευμάτων για τη γλώσσα: η υποδοχή της «πρότασης Λαμασούρ» στην ελληνικό Τύπο.

Οι περίοδοι έξαρσης συγκρίνονται με μια περίοδο «ύφεσης», κατά την οποία δεν προκύπτει κάποιο μείζον γλωσσικό ζήτημα. Η περίοδος αυτή είναι το τρίμηνο 1/11/1999 – 31/1/2000. Αποδεικνύεται ότι ακόμη και σε περιόδους ύφεσης, το μοντέλο του «ηθικού πανικού» καθορίζει τι αποτελεί «γλωσσική είδηση» και τι όχι. Πάντως, στις περιόδους ύφεσης, οι στήλες γνώμης για γλωσσικά θέματα δείχνουν

κάποια προσκόλληση σε πιο «παραδοσιακά» ζητήματα (λ.χ. δημοτική-καθαρεύουσα, γλωσσικά «λάθη», ιστορικά θέματα κλπ.).

Η μελέτη ταξινομεί επίσης τα δημοσιεύματα ανά είδος και ανά εφημερίδα. Διακρίνονται τα ακόλουθα είδη δημοσιευμάτων: Αναφορά, Επιφυλλίδα, Είδηση, Βιβλιοκριτική, Σχόλιο, Έρευνα-Ρεπορτάζ, Επιστολή, Αναγγελία, Συνέντευξη. Η ταξινόμηση των δημοσιευμάτων ανά εφημερίδα δείχνει μεγάλη συγκέντρωση δημοσιευμάτων στις εφημερίδες με τη μεγαλύτερη κυκλοφορία (*Ελευθεροτυπία, Τα Νέα, Το Βήμα, Η Καθημερινή*). Δεν παρατηρούνται συστηματικές αποκλίσεις γνώμης ανάλογα με την πολιτική στάση της εφημερίδας.

-
38. «Ο καθαρισμός της γλώσσας και η γλώσσα του καθαρισμού». *Σύγχρονα Θέματα* 62, 1997, σσ. 79-91 (σε συνεργασία με τη Ρέα Δελβερούδη).

Το άρθρο αυτό έχει εκδοθεί και στα γαλλικά (εργασία 31: «Le purisme de la langue et la langue du purisme», 2003). Παρουσιάζεται εδώ μια θεωρία του γλωσσικού καθαρισμού ως ρυθμιστικής γλωσσικής πρακτικής. Ο καθαρισμός είναι μια διαλεκτική πρακτική, μέσω της οποίας συμπλέκονται δύο συστήματα αντιθέσεων, ένα κοινωνικό και ένα γλωσσικό. Το κοινωνικό σύστημα αντιθέσεων βασίζεται στη διάκριση «Εμείς» - «Άλλοι». Το γλωσσικό σύστημα αντιθέσεων βασίζεται στη διάκριση «Σωστό» - «Λάθος». Η πράξη του *στιγματισμού* συνδέει τα δύο αυτά συστήματα αντιθέσεων.

Ως μελέτη περίπτωσης για τη θεωρία αυτή του γλωσσικού καθαρισμού, αναλύονται τα σχετικά δημοσιεύματα του ελληνικού Τύπου κατά την περίοδο 1990-1994, μια περίοδο κατά την οποία υποτίθεται ότι αναβιώνει ο καθαρευουσιανισμός. Η εκτίμηση μας τότε ήταν ότι ο καθαρισμός (ίσως και ο «νεοκαθαρευουσιανισμός») είναι:

- *ξενοφοβικός* στο ερέθισμά του,
- *συντηρητικός* στην αντίδρασή του,
- *αναδρομικός* στις γλωσσικές επιλογές του,
- *παιδαγωγικός* στην εφαρμογή του,
- *ασυνεχής* στις εκδηλώσεις του και
- *ήπιος* στην έντασή του.

Στην εργασία αυτή καταγράφονται επίσης ορισμένα ιδεολογικά στερεότυπα του καθαρισμού, δηλ. οι μεταγλωσσικές του προϋποθέσεις. Τα σημαντικότερα είναι:

- Η γλώσσα είναι *μία, ενιαία, μοναδική*
 - στην ιστορική της διάσταση
 - στη συγχρονική της διάσταση.
- Η γλώσσα είναι ένα όλον *συμπαγές*.
- Γλωσσική αλλαγή = *φθορά*.
- Οι ξένες λέξεις είναι *εισβολείς* που *απειλούν* τη γλώσσα με
 - *μόλυνση* ή
 - *αφανισμό*.
- Η γλώσσα είναι *πνεύμα*.
- Η γλώσσα *έχει εχθρούς*
 - *εξωτερικούς* και

- εσωτερικούς.
- Για την προάσπιση της γλώσσας χρειάζεται ένα αρραγές εσωτερικό μέτωπο.

Με την αντίληψη της γλώσσας ως «συμπαγούς όλου» συνδέεται το «σύνδρομο της αγλωσσίας»: αν ένα στοιχείο της γλώσσας «προσβληθεί» ή «αφαιρεθεί», όλη η γλώσσα απειλείται. Το σύνδρομο αυτό χαρακτηρίζει την καθεστωτική αντίληψη της γλώσσας (βλ. εργασία 28: «Relativism in Language Ideology», 2004).

(Στη μεταγενέστερη εργασία μου 27: «Διορθωτικές πρακτικές», σημειώνω (σ. 173 σημ. 39): «Θεωρώ τώρα ότι οι χαρακτηρισμοί του καθαρισμού ως “ήπιου” και “ασυνεχούς” ήταν μάλλον άστοχοι. Ήπιες και ασυνεχείς ήταν οι μεταγλωσσικές εκδηλώσεις του καθαρισμού, λ.χ. με δημοσιεύματα στον Τύπο, αλλά όχι η ίδια η πρακτική, η οποία γνωρίζει τεράστια διάδοση από τη δεκαετία του 1980 κ.ε. Πρόκειται για πρακτική τόσο αυτονόητη που δεν αναγνωρίζεται πια ούτε από αυτούς που συστηματικά την ασκούν».)

Αυτή είναι η πρώτη μιας σειράς μελετών που ασχολούνται με τις γλωσσικές ιδεολογίες που εκφράζονται στα ΜΜΕ και υιοθετούν τεχνικές ανάλυσης σωμάτων κειμένων (corpus-based approach).

-
39. «Γλωσσικό ζήτημα και γλωσσικά ζητήματα στην *Επιθεώρηση Τέχνης*». Στο *Επιθεώρηση Τέχνης: Μια κρίσιμη δωδεκαετία*, Επιστημονικό συμπόσιο (29 και 30 Μαρτίου 1996). Αθήνα: Εταιρεία Σπουδών Νεοελληνικού Πολιτισμού και Γενικής Παιδείας, 1997, σσ. 69-86.

Εξετάζονται οι αντιλήψεις για τη γλώσσα και το γλωσσικό ζήτημα που διατυπώνονται ρητά ή λανθάνουν στο περιοδικό της αριστεράς *Επιθεώρηση Τέχνης*. Η εργασία εστιάζει στο πώς διαμορφώνεται σταδιακά μια «ιδεολογία λήξης» του γλωσσικού ζητήματος, δηλ. με ποιους ιδεολογικούς όρους το γλωσσικό ζήτημα αναγνωρίζεται ως «λήξαν». Η σημαντικότερη προϋπόθεση είναι η εδραίωση μιας αντίληψης –σήμερα πια: πεποίθησης– περί *νεοελληνικής κοινής*: ότι δηλαδή υπάρχει μια ξεχωριστή γλωσσική ποικιλία, μια «εθνική γλώσσα», που βασίζεται μεν στη δημοτική, περιλαμβάνει όμως, με κάποιο τρόπο, και την καθαρεύουσα (η αντίληψη αυτή καλλιεργήθηκε συστηματικότερα στο έργο του Μανόλη Τριανταφυλλίδη· βλ. εργασία 19: «Αφηγηματικά σχήματα στο έργο του Μανόλη Τριανταφυλλίδη», 2010).

Αν και το δείγμα είναι μικρό, στα κείμενα της *Επιθεώρησης Τέχνης* για τη γλώσσα παρατηρείται μια σημαντική μεταστροφή: ο όρος «δημοτική» αποκτά σταδιακά το νόημα του όρου «νεοελληνική κοινή» ή αντικαθίσταται από όρους όπως «κοινή», «εθνική γλώσσα» κλπ. Καθώς η κοινή αποτελεί μόρφωμα γραμματικό και συμβολικό που περιλαμβάνει, έστω και στο περιθώριό του, την καθαρεύουσα, η αντίθεση καθαρεύουσας-δημοτικής μετατίθεται, στα κείμενα της *Επιθεώρησης Τέχνης*, από το πεδίο της γλώσσας στον κοινωνικό και πολιτικό χώρο της διδασκαλίας της, στην παιδεία.

Αν χωρίζαμε σχηματικά τα κείμενα της *Επιθεώρησης Τέχνης* σε δύο «φάσεις» (Πριν και Μετά), θα διαπιστώναμε τις ακόλουθες αλλαγές στις ιδεολογικές προϋποθέσεις για την «κοινή γλώσσα»:

Πριν	Μετά
1. καθαρεύουσα και δημοτική είναι αντίπαλες και ασυμβίβαστες γλωσσικές ποικιλίες· δεν μπορούν να συνυπάρξουν: δημοτική + καθαρεύουσα = αγλωσσία	καθαρεύουσα και δημοτική είναι μεν αντίπαλες γλωσσικές ποικιλίες, μπορούν όμως να συνυπάρχουν στην «κοινή»: δημοτική + (ολίγη) καθαρεύουσα = κοινή
2. ο παρεμβατισμός στη γλώσσα είναι θεμιτός και επιβεβλημένος, σε όλα τα επίπεδα (ξενικές και καθαρευουσιάνικες επιδράσεις, εκπαίδευση ...)	η σημασία οποιασδήποτε παρέμβασης στη γλώσσα είναι περιορισμένη· η μόνη θεμιτή και αναγκαία παρέμβαση είναι στην εκπαίδευση
3. προνομιακό ρόλο για τη διαμόρφωση της γλώσσας έχει η λογοτεχνία ή η «τέχνη του λόγου»	προνομιακό ρόλο έχει η «γλώσσα των θεσμών» (της διοίκησης, της επιστήμης κλπ.) μάλλον παρά η λογοτεχνία
4. η δημοτική είναι «γλώσσα του λαού», αλλά ο δημοτικισμός είναι κίνημα αστικό και η ιδεολογία του «συγκεχυμένη» (χαλαρή άρθρωση δημοτικισμού και αριστερής ιδεολογίας)	η δημοτική είναι «γλώσσα ολόκληρου του έθνους»· ο δημοτικισμός είναι ιστορικό κίνημα· η συστράτευση δημοτικισμού-αριστεράς είναι αναγκαία μόνο στο χώρο της παιδείας
5. υπάρχει γλωσσικό ζήτημα	το γλωσσικό ζήτημα είναι λήξαν

Το ιστορικό σημείο αυτής της μεταστροφής, της εννοιολογικής και ιδεολογικής αυτής μετατόπισης, είναι η εκπαιδευτική μεταρρύθμιση του 1964.

-
40. «Η γλωσσική διμορφία στην Κύπρο». Στο *«Ισχυρές»-«ασθενείς» γλώσσες στην Ευρωπαϊκή Ένωση: Όψεις του γλωσσικού ηγεμονισμού*, Πρακτικά ημερίδας (25 Απριλίου 1996). Θεσσαλονίκη: Κέντρο Ελληνικής Γλώσσας, 1996, 121-128.

Η ανακοίνωση αυτή αποτελεί την πρώτη δοκιμή για την εργασία 34 («Κοινή γλώσσα και διάλεκτος», 2004) και μπορεί να διαβαστεί σαν περίληψή της. Πρωτοδημοσιεύτηκε στο περ. *Ο Πολίτης* 27, 25 Οκτ. 1996, σσ. 42-44, και αναδημοσιεύτηκε στο περ. *Παρουσία* (Εκπαιδευτικό περιοδικό της ΟΕΛΜΕΚ) 5, Μάιος 1997, σσ. 101-103.

-
41. «Ακροαματικοί ρόλοι και ακροατήρια». *Μελέτες για την ελληνική γλώσσα* 15 (Πρακτικά της 15^{ης} ετήσιας συνάντησης του Τομέα Γλωσσολογίας της Φιλοσοφικής Σχολής του Α.Π.Θ. – Τιμητική προσφορά στον καθηγητή Μ. Σετάτο). Θεσσαλονίκη, 1995, σσ. 698-709.

Η εργασία αυτή αξιοποιεί και επεκτείνει τα πορίσματα της συνθετικής εργασίας 56 («Ακροατήρια και επικοινωνία», 1995) προκειμένου να ασκήσει κριτική σε μια ευρύτατα διαδεδομένη στη θεωρητική γλωσσολογία και τη φιλοσοφία της γλώσσας ομιλοκεντρική αντίληψη της επικοινωνίας. Το πρότυπο αυτής της αντίληψης το παρέχει η συνομιλία, κυρίως η καθημερινή κουβέντα, όπου ομιλητής και ακροατής εναλλάσσουν ρόλους. Ο λόγος για τα ακροατήρια, αντίθετα, αρχίζει με τη συνειδητοποίηση ότι «η συνομιλία δεν είναι το μοναδικό περιβάλλον της ομιλίας» (E. Goffman).

Στις πρώτες σελίδες της εργασίας εξετάζονται διεξοδικότερα τα ζητήματα που θέτει η εργασία 56, δηλ. α) οι ατομικοί ακροαματικοί ρόλοι (δέκτης, αποδέκτης, συνακροατής, ωτακουστής), β) τα γενικά χαρακτηριστικά των ακροατηρίων και γ) η θεατρικότητα του λόγου που απευθύνεται σε μαζικά ακροατήρια. Αναφέρονται επίσης αρκετά παραδείγματα ομιλιακών πράξεων που προϋποθέτουν τον συλλογικό ρόλο του ακροατηρίου: ο παραδειγματισμός, ο εμπαιγμός, η παραπληροφόρηση, η αποσιώπηση, η εκμυστήρευση κ.ά. Πρόκειται για ομιλιακές πράξεις που δεν είχε εξετάσει η παραδοσιακή θεωρία (speech act theory).

Η τελευταία ενότητα της εργασίας επιχειρεί κριτική στην ομιλιοκεντρική αντίληψη της επικοινωνίας με βάση την εννοιολογική ανάλυση των ζητημάτων που έχουν τεθεί. Εξετάζονται οι θεωρίες του A. Bell και των H. Clark και Th. Carlson, οι οποίοι ορίζουν τους ατομικούς ακροαματικούς ρόλους με βάση τον ομιλητή, με την έννοια ότι θεωρούν ότι η εκάστοτε πράξη του ομιλητή ορίζει τους ακροαματικούς ρόλους όλων όσοι τον ακούνε. Αποδεικνύεται ότι μια τέτοια αντίληψη είναι εσφαλμένη· ο ομιλητής δεν έχει τη δυνατότητα, λ.χ., να ορίσει ωτακουστές και συχνά δεν μπορεί να άρει τη νομιμότητα των συνακροατών ή των αποδεκτών του μηνύματός του, δηλ. όσων παρευρίσκονται στο ομιλιακό συμβάν (λ.χ. των ενόρκων σ' ένα δικαστήριο). Η νομιμότητα της παρουσίας των ακροατών πηγάζει από την όλη κοινωνική περίσταση και όχι από τον ομιλητή.

Η κριτική στην ομιλιοκεντρική αντίληψη γενικεύεται με την εξέταση του «συνεργατικού» συνομιλιακού μοντέλου που προτείνει ο φιλόσοφος P. Grice. Το μοντέλο αυτό αντιμετωπίζει το παράδοξο της αποσιώπησης: αν η ανάλυση της συνομιλίας βασιστεί αποκλειστικά στην πρόθεση του ομιλητή, και αν θεωρηθεί ότι πρόθεση του ομιλητή είναι, μεταξύ άλλων, η συγκάλυψη ενός θέματος ή η απόκρυψη κάποιας πληροφορίας, τότε η ανάλυση της συνομιλίας δεν θα μπορούσε να συμπεριλάβει την πρόθεση του ομιλητή, διότι η πρόθεση αυτή ουδέποτε αναγνωρίζεται από τον συνεργαζόμενο συνομιλητή ως τέτοια. Με άλλα λόγια, αντίθετα με ό,τι θα προέβλεπε η θεωρία του Grice, η αποσιώπηση προϋποθέτει συνεργασία του ομιλητή με τον ακροατή, που όμως δεν περιλαμβάνει την πρόθεση του πρώτου.

Στο ζήτημα της συνεργατικότητας επανέρχομαι στη μονογραφία 2 (*Ιδεολογία και γλώσσα*, 2005, σσ. 91-95, 129-134).

-
43. «Η τελετουργία της στρατιωτικής αναφοράς». *Μελέτες για την Ελληνική Γλώσσα* 14 (Πρακτικά της 14^{ης} ετήσιας συνάντησης του Τομέα Γλωσσολογίας της Φιλοσοφικής Σχολής του Α.Π.Θ.). Θεσσαλονίκη, 1993, σσ. 30-46.

Η τελετουργία αναφοράς είναι η συλλογικότερη επικοινωνιακή τελετουργία σ' ένα στρατόνα. Ευρύτερα γνωστή είναι από το επιτελεστικό της «πρόθημα»:
«Παρουσιάζομαι στην πρωινή αναφορά του λόχου, κ. λοχαγέ, για να σας αναφέρω ότι ...». Η πρακτική αυτή χρησιμοποιείται με διττή λειτουργία, προσωπική και θεματική. Σε προσωπικό –διαπροσωπικό, μάλλον– επίπεδο, αποτελεί έναν τρόπο σύστασης κατώτερου (του «αναφερόμενου») σε ανώτερο· σε θεματικό, έναν τρόπο διατύπωσης ενός θέματος και παρουσιάσής του από τον πρώτο στον δεύτερο. Στην εργασία αυτή με απασχολεί κυρίως η διαλεκτική οργάνωση της τελετουργίας, τα τεχνάσματα και οι ρητορικοί της ελιγμοί περισσότερο από το γλωσσικό της ένδυμα. Η ανάλυση

βασίζεται σε επιτόπια έρευνα και απομαγνητοφωνήσεις πραγματικών περιστατικών που κατέγραψα κατά τη διάρκεια της στρατιωτικής μου θητείας.

Η τελετουργία χαρακτηρίζεται από ορισμένα σταθερά λεκτικά, υφολογικά και διαλεκτικά στοιχεία. Σταθερά λεκτικά στοιχεία είναι: η στερεότυπη σύσταση του αναφερόμενου: <τίτλος><επώνυμο><όνομα>(<ειδικότητα>), λ.χ. «Στρατιώτης πεζικού τάδε-τάδε, πολυβολητής», η ένταση και ο τόνος της φωνής, οι πάγιες θεματικές κατηγορίες της αναφοράς («αναφερόμενος», «αιτούμενος», «παραπονούμενος») κ.ά. Σταθερά υφολογικά στοιχεία είναι: η επισημότητα της διατύπωσης (όπως προδίδει η χρήση της καθαρεύουσας), η τάση να γίνεται επίκληση της ευρύτερης περίπτωσης (μέσω πλατειασμών, περιφράσεων κλπ.), που «ουδετεροποιεί» το περιεχόμενο της αναφοράς, κ.ά. Σταθερά διαλεκτικά στοιχεία είναι: το δικαίωμα στην ομιλία, που καθορίζεται αποκλειστικά από τον αξιωματικό, το πρότυπο ατομικής/συλλογικής προσφώνησης που ακολουθεί ο αξιωματικός (και δεσμεύει και τον «αναφερόμενο», εφ' όσον, π.χ., δεν του επιτρέπει να μιλήσει εξ ονόματος άλλων), η τυπικότητα των συνομιλιακών αλλαγών (turns) κ.ά.

Με βάση τα σταθερά αυτά στοιχεία εξετάζω τη διαλεκτική οργάνωση της τελετουργίας, η οποία κατά κανόνα επιτελείται με ερωταποκρίσεις. Διαπιστώνω ότι οι ερωτήσεις γίνονται αρχικά πάνω στο θέμα, σ' αυτό δηλ. που ο φαντάρος έχει συνεισφέρει στη «συνομιλία». Σχεδόν πάντα όμως επεκτείνουν το θέμα προς μία και μόνη κατεύθυνση: τον εισηγητή του, τον ίδιο το φαντάρο· η αναφορά δηλ. από θεματική τείνει να γίνεται προσωπική: εν τέλει ο φαντάρος είναι το θέμα (όπως προδίδει και η περίφημη αμφισημία στη χρήση του όρου «αναφερόμενος»: αναφέρει αυτός που αναφέρεται ή που τον αναφέρουν).

Το συμπέρασμα της ανάλυσης είναι ότι η στρατιωτική αναφορά ανήκει σ' ένα συλλογικό ανταγωνιστικό πρότυπο επικοινωνίας στο οποίο καθοριστική δεν είναι η δυνατότητα εναλλαγής των ρόλων ομιλητή-ακροατή αλλά μάλλον η ύπαρξη ενός ακροατηρίου που διχάζεται από τη δημόσια έκθεση ορισμένων μελών του. Η διαλεκτική οργάνωση της όλης τελετουργίας υπακούει στους κανόνες ανταγωνισμού δύο διαλεκτικών (μετα-επικοινωνιακών) προτύπων, του προτύπου της «αλήθειας» που υιοθετεί ο αξιωματικός, και του προτύπου της «υποκρισίας» για το οποίο ελέγχεται ο φαντάρος. Ο αξιωματικός έχει δικαίωμα σ' ένα ύφος που υποτίθεται πως παρουσιάζει αμερόληπτα τα γεγονότα και φανερώνει γυμνή την αλήθεια. Θα χρησιμοποιήσει το ύφος αυτό για να επιτύχει την αποστόμωση του φαντάρου. Από την άλλη, ο φαντάρος δεν έχει άλλη δυνατότητα από το «ψέμα» ή την υποκρισία. Αφού το πρότυπο της «αλήθειας» τον εκθέτει, αναγκάζοντάς τον να σιωπά και να υπακούει, η παρουσία του στην τελετουργία δεν μπορεί παρά να είναι υποκριτική.

Η βαρύτητα του ακροατηρίου στην όλη διαδικασία δεν οφείλεται μόνο στη συντεταγμένη παρουσία του ούτε μόνο στην αναγκαστική εκπροσώπησή του. Μια διπλή πράξη διχασμού μεταφέρει τον ανταγωνισμό των διαλεκτικών προτύπων στο ακροατήριο, καθιστώντας το άμεσο αποδέκτη των δρώμενων. Ο πρώτος διχασμός είναι η έξοδος από αυτό ενός ομιλητή. Ο δεύτερος, η επανένταξη σ' αυτό ενός έκθετου ακροατή. Το μέλος του ακροατηρίου που θα παραταχθεί πάλι στην προκαθορισμένη του σειρά θα ξεχωρίζει πλέον από τους υπόλοιπους, θα έχει αποκαλυφθεί ή στιγματιστεί.

Η στρατιωτική αναφορά παρουσιάζει εδώ σημαντικές συγγένειες με καθημερινές επικοινωνιακές πρακτικές που επίσης προϋποθέτουν την παρουσία ενός ακροατηρίου του οποίου ο διχασμός επιχειρείται με λεκτικά μέσα. Η ειρωνεία, λ.χ., προϋποθέτει ένα ακροατήριο διχασμένο ανάμεσα σ' αυτούς που καταλαβαίνουν κι αυτούς που δεν καταλαβαίνουν (H. W. Fowler). Πολλές άλλες λεκτικές πράξεις, όπως ο υπαινιγμός, η αποσιώπηση, η παραπληροφόρηση, επίσης προϋποθέτουν ή επιχειρούν ανάλογους διχασμούς του ακροατηρίου και μάλιστα δεν θα μπορούσαν να οριστούν ανεξάρτητα από αυτές τις πράξεις διχασμού.

Η εργασία αυτή, αλλά και η εμπειρία που την προκάλεσε, έθεσε τα ζητήματα που απασχολούν, από ευρύτερη θεωρητική σκοπιά, τις δίδυμες εργασίες 41 και 56, δηλ. τα ζητήματα α) της τελετουργικής οργάνωσης της συνομιλίας, β) της θεατρικότητας και της υποκριτικής του λόγου, γ) της αναγκαστικής παρουσίας ενός ακροατηρίου το οποίο λειτουργεί ως αντηχείο του επικοινωνιακού παιχνιδιού που παίζεται μπροστά του και, κυρίως, δ) του πειθαναγκαστικού και ανταγωνιστικού χαρακτήρα που μπορεί να έχει η επικοινωνιακή πράξη.

-
44. «Τα ενεστώτα, Α': Ο άχρονος χρόνος». *Γλωσσολογία* 9-10, 1990-1991, σσ. 123-154.

Είναι γνωστό ότι ο ενεστώτας παρουσιάζει μεγάλη ποικιλία χρήσεων που δεν εντάσσονται στο πρότυπο περιγραφής του ως χρόνου που δηλώνει το «παρόν». Η εργασία αυτή αντιμετωπίζει το πρόβλημα της πολυσημίας του ενεστώτα και προσπαθεί να καθορίσει το είδος της αναφορικής σχέσης στο οποίο εμπλέκονται οι ενεστωτικές περιγραφές. Βασίζεται σε εκτενείς αναλύσεις παραδειγμάτων από τα ελληνικά, τα αγγλικά και τα γαλλικά.

Ο ενεστώτας εξετάζεται, πρώτα-πρώτα, σαν ένα μέσο περι-γραφής, υπομνηματισμού, επίδειξης και επιτέλεσης (σε κάθε είδους επι-γραφές, κατά τον υπομνηματισμό πράξεων, όπως σε επιδείξεις και σκηνικές οδηγίες, με επιτελεστικά ρήματα, βεβαιωτικά (όπως τα *βεβαιώνω, ομολογώ, υποθέτω*), κατευθυντικά (*διατάζω, προσκαλώ, απαγορεύω*), δεσμευτικά (*ορκίζομαι, υπόσχομαι*), κηρυκτικά (*κηρύσσω [πόλεμο, έναρξη του συνεδρίου]*, *ονομάζω, αναγορεύω, παραιτούμαι*), εκφραστικά ([*σας*] *ευχαριστώ*, κλπ.). Το ερώτημα που τίθεται από την ανάλυση παρόμοιων χρήσεων είναι: από πού αντλεί η ενεστωτική περιγραφή τη δύναμη να ερμηνεύει ή ακόμα και να επιτελεί αυτό που δηλώνει; Η υπόθεσή μου είναι ότι ο ενεστώτας εκφράζει άχρονες αποφάνσεις με τις οποίες δηλώνεται ο εκάστοτε «τρόπος του αληθούς» των αποφάνσεων αυτών· όπως και σε όλες τις περιπτώσεις γλωσσικής δείξης, χαρακτηριστικό αυτών των αποφάνσεων είναι η αυτο-αναφορικότητα. Ο ενεστώτας δεν δηλώνει ότι κάτι ισχύει *τώρα* αλλά μάλλον ότι κάτι ισχύει *έτσι*.

Η θεωρία αυτή επιβεβαιώνεται από την ανάλυση των χρήσεων του ενεστώτα σε λόγο άχρονο και έγχρονο. Δεν είναι τυχαίο ότι άχρονες μπορούν να είναι μόνον οι ενεστωτικές περιγραφές (λ.χ. σε επιστημονικά δοκίμια, αποφθέγματα, γνωμικά κλπ.). Οι διάφοροι τρόποι του άχρονου λόγου (γενικές, παν-χρονικές, θαμιστικές διατυπώσεις) εκφέρονται αποδεσμευμένοι από το περιβάλλον της συνομιλίας και ο χαρακτήρας τους είναι συχνότατα τροπικός (modal), όπως μαρτυρεί και η χρήση του ενεστώτα με δυνητική ή δεοντική σημασία (π.χ. *το φαγητό αυτό σερβίρεται κρύο* = «μπορεί ή πρέπει κανείς να το φάει κρύο»). Όπως και ο ενεστώτας, οι διάφοροι

τρόποι άχρονου λόγου συνδέονται λοιπόν με διαφορετικούς «τρόπους του αληθούς»: στον άχρονο λόγο δεν δηλώνεται το τι συμβαίνει αλλά μάλλον το τι ισχύει.

Στον έγχρονο λόγο, αντίθετα, τον τροπικό προσδιορισμό των ενεστωτικών αποφάνσεων τον αναλαμβάνει πλέον το ποιόν ενεργείας (Aktionsart) της κατηγορήσης. Για να αποδείξουμε αυτή την άποψη εξετάζουμε χρονικά συστήματα όπου ο ενεστώτας έχει διπλή μορφολογία, όπως συμβαίνει στα αγγλικά με την αντίθεση απλού και παρατατικού (ή «εξελικτικού»: progressive) τύπου, ή στα γαλλικά, με την αντίθεση απλού και περιφραστικού (*être en train de*). Τα συστήματα αυτά ανταποκρίνονται σ' έναν συνηθέστατο, σχεδόν καθολικό, περιορισμό: με τους παρατατικούς τύπους δεν εκφέρονται καταστασιακά κατηγορήματα. Όμως η αντίθεση αυτή αποτελεί συγχρόνως και αντίθεση στον «τρόπο του αληθούς»: τα καταστασιακά κατηγορήματα ισχύουν, τα μη καταστασιακά συμβαίνουν (A. Galton).

Έχοντας αποδείξει ότι ο ενεστώτας δεν είναι μια γραμματική κατηγορία που δηλώνει το χρονικό «παρόν», συμπεραίνουμε ότι η έννοια του χρόνου, τουλάχιστον σε σχέση με τα γλωσσικά φαινόμενα που η εργασία αυτή εξετάζει, αποτελεί μια *γλωσσολογική μεταφορά*, δηλ. μια θεωρητική κατασκευή της γραμματικής που δεν ανήκει στη γλώσσα αλλά στη μεταγλώσσα, στις κατηγορίες και τις έννοιες που χρησιμοποιεί ο γλωσσολόγος μάλλον παρά ο ομιλητής μιας γλώσσας.

-
45. ««Συμπληρωματικές προτάσεις και ρήματα “αισθήσεως σημαντικά”». *Μελέτες για την Ελληνική Γλώσσα* 9 (Πρακτικά της 9^{ης} ετήσιας συνάντησης του Τομέα Γλωσσολογίας της Φιλοσοφικής Σχολής του Α.Π.Θ.). Θεσσαλονίκη: Κυριακίδης, 1989, σσ. 315-336.

Στη μελέτη αυτή παρουσιάζω τις λογικές και σημασιολογικές ιδιότητες της σύνταξης ρήματος «αισθήσεως σημαντικού» με συμπληρωματική πρόταση. Στόχος μου είναι να προσδιορίσω τις σημασιολογικές αντιθέσεις που προκαλεί η επιλογή του εκάστοτε συμπληρωματικού δείκτη (*ότι/πως, που* ή *να: είδα ότι έφευγε, είδα που έφευγε, είδα να φεύγει*). Επιλέγω το πεδίο των αισθήσεως σημαντικών ρημάτων διότι αυτά συντάσσονται με όλους τους δείκτες και προσφέρονται, συνεπώς, για μια πλήρη χαρτογράφηση των σχετικών σημασιολογικών αντιθέσεων.

Η ανάλυση των γλωσσικών δεδομένων οδηγεί στο συμπέρασμα ότι με τον δείκτη *να* το συμπλήρωμα παρουσιάζεται ως συμβάν, σαν κάτι που συντελείται την ίδια τη στιγμή της αισθητηριακής πρόσληψης, γεγονός που έχει άμεσες συνέπειες στην επιλογή της όψης και του ποιού ενεργείας του συμπληρώματος (λ.χ. το ρήμα του συμπληρώματος δεν επιτρέπεται να έχει συντελεσμένη όψη: μπορούμε να πούμε: *τον είδε να τρέχει* αλλά όχι: *τον είδε να τρέξει*: επίσης, το ρήμα του συμπληρώματος δεν μπορεί να χρησιμοποιηθεί με συντελικό τύπο: δεν λέγεται *τον είδα να έχει τρέξει* κλπ.). Με την επιλογή του δείκτη *να* ο ομιλητής θέλει να δηλώσει ότι η περίσταση στην οποία αναφέρεται το συμπλήρωμα έχει γίνει άμεσα αντιληπτή. Η ερμηνεία αυτή των δεδομένων μάς αναγκάζει να απορρίψουμε τις τρέχουσες γραμματικές αντιλήψεις για τη σημασιολογία του δείκτη *να* που τον εντάσσουν στο πρότυπο της υποτακτικής έγκλισης, η οποία, υποτίθεται, δηλώνει αποκλειστικά το «μη-πραγματικό» (Ει. Φιλιππάκη-Warburton, Γ. Βελούδης κ.ά.).

Η εργασία επιχειρεί επίσης μια σύγκριση των συμπληρωματικών δεικτών *ότι/πως* με τον δείκτη *που*. Όπως είναι διαπιστωμένο (Τ. Χριστίδης), με τους δείκτες *ότι* και *πως* εκφράζεται «προϋπόθεση της αλήθειας» του συμπληρώματος. Ο ομιλητής προϋποθέτει ότι το συμπλήρωμα είναι αληθές και στη συνέχεια εκφράζει την αντιληπτική σχέση του υποκειμένου της κύριας πρότασης προς αυτό που δηλώνει το συμπλήρωμα. Γι' αυτό τον λόγο, η αντιληπτική σχέση δεν νοείται ως άμεση: προτάσεις όπως *Είδα ότι έφυγε* δηλώνουν ένα συμπέρασμα μάλλον, μια διαπίστωση στη βάση της αισθητηριακής εμπειρίας, παρά άμεση αντίληψη του γεγονότος που δηλώνει το συμπλήρωμα. Η προϋπόθεση αυτή μπορεί να αρθεί –να ακυρωθεί– στα κατάλληλα συμφραζόμενα, ακόμα και με την κατάλληλη επιτόνιση: αυτό άλλωστε θεωρείται το κύριο χαρακτηριστικό των γλωσσικών προϋποθέσεων. Δεν ισχύει όμως το ίδιο και για τον δείκτη *που*: τα σχετικά παραδείγματα δείχνουν αντίσταση σε κάθε προσπάθεια άρσης της προϋπόθεσης. Συμπεραίνουμε λοιπόν ότι η λειτουργία του δείκτη *που* δεν είναι προϋποθετική αλλά αφηγηματική: ο δείκτης αυτός χρησιμοποιείται για να παραπέμψει αναδρομικά σ' ό,τι είναι απρόσβλητο, στο «παρελθόν» μιας συνομιλίας, δηλ. στις παραδοχές στις οποίες έχουν συμφωνήσει –ή παρουσιάζουν σαν συμφωνημένες– ομιλητής και ακροατής.

46. Προκαταλήψεις για τη γραφή και την ορθογραφία». Τμήμα Επικοινωνίας και Μέσων Μαζικής Ενημέρωσης, *20 χρόνια και κάτι...*, Αθήνα: Εκδόσεις Gutenberg, 2013, σσ. 116-132

Η ανακοίνωση αυτή παρουσιάζει συνήθεις προκαταλήψεις για τη γραφή, ορισμένες από τις οποίες έχουν αφετηρία στην ίδια την επιστήμη της γλωσσολογίας. Εξετάζονται: η τροποποίηση της θεωρίας περί γλωσσικού σημείου του F. de Saussure από τον Γ. Μπαμπινιώτη, προκειμένου η γραφή ν' αναδειχθεί σε σημειωτικό κώδικα ισοδύναμο με την προφορική γλώσσα: το μονοτονικό σύστημα και οι απόψεις των επικριτών του· η σημασία της γραφής στην τυποποίηση μιας γλώσσας.

Η ανακοίνωση αυτή επικαλύπτεται μερικώς με την εργασία 55 («Η προτεραιότητα του προφορικού λόγου», 2001).

47. «Παραφασίες: Λάθη ή τακτικές επικοινωνίας;». Στο *Λόγος και μνήμη: Συζητήσεις για τον Λόγο στο Αιγινήτειο*, επιμ. Κ. Πόταγας, Ι. Ευδοκιμίδης και Ομάδα Νευροψυχολογίας. Αθήνα, 2011, σσ. 60-63.

Με αφορμή τη συγκρότηση ενός Σώματος Κειμένων Αφασικού Λόγου (Δ. Γούτσος κ.ά.) και με αναφορά στις μελέτες του Roman Jakobson για την αφασία, προτείνεται:

μια διαβάθμιση των παραφασιών που δεν βασίζεται τόσο στη γραμματική μεταγλώσσα των επιπέδων ανάλυσης όσο στη συμπεριφορά κατά την επικοινωνία (λ.χ. λάθη επιλογής σε αντίθεση με λάθη συνδυασμού, αντενερ- γός λόγος σε αντίθεση με αντενεργό λόγο, συμφραστικά εξαρτημένος λόγος σε αντίθεση με συμφραστικά ανεξάρτητο λόγο κ.ο.κ. [...]).

48. «Γλώσσα και σχετικότητα». *Cogito* 7 (2007), σσ. 90-92.
49. «Μια προ-επιστημονική φιλοσοφία της γλώσσας». *Cogito* 6 (2007), σσ. 52-54.

50. «Νέα “γλωσσικά ζητήματα”». *Cogito* 5 (2006), σσ. 74-75.
51. «Ο δείκτης και το στίγμα». *Cogito* 4 (2006), σσ. 74-75.
52. «Η πρότυπη γλώσσα». *Cogito* 3 (2005), σσ. 56-57.
53. «Γλωσσική τυποποίηση». *Cogito* 2 (2005), σσ. 57-58.
54. «Η γλώσσα». *Cogito* 1 (Ιούλιος 2004), σσ. 70-71.

Και οι επτά αυτές δημοσιεύσεις είναι «εκλαϊκευτικές», αν και δεν στερούνται κάποιας πρωτοτυπίας. Τις παρουσιάζω μαζί, διότι αποτελούν μία ενότητα.

Η πρώτη δημοσίευση (54) εξετάζει τα λογικά και εννοιολογικά σφάλματα που προκύπτουν από τη χρήση του οριστικού άρθρου σε γενικές κατηγορήσεις του τύπου «Η γλώσσα είναι ...». Τέτοιου τύπου κατηγορήσεις μάς παρωθούν στην αναζήτηση «της» μίας και μοναδικής φύσης ή ουσίας της γλώσσας. Στην καθημερινή, μη φιλοσοφική χρήση του οριστικού όρου «η γλώσσα» εκφράζεται συνήθως μία μετωνυμία: η ταύτιση ενός όλου με το μέρος του (λ.χ. «η γλώσσα των νέων», «η γλώσσα της τηλεόρασης» κλπ.). Αυτού του τύπου οι μετωνυμικές ταυτίσεις θα έπρεπε να απορρίπτονται από τους γλωσσολόγους ως αντιεπιστημονικές. Υπάρχει όμως ένα σύνολο γλωσσικών διαδικασιών, οι διαδικασίες της *τυποποίησης*, οι οποίες «φυσικοποιούν» την οριστική περιγραφή «η γλώσσα». Μέσω της τυποποίησης, μια γλώσσα γίνεται αντιληπτή ως «η» γλώσσα —η μία και μοναδική, κοινή ή πρότυπη, γλώσσα. Στην περίπτωση όμως της τυποποίησης, το οριστικό άρθρο δεν είναι ο δείκτης μιας φιλοσοφικής πλάνης· είναι μάλλον ο δείκτης μιας αυτοεκπληρούμενης προφητείας. Η αναγνώριση μιας γλώσσας ως γλώσσας της τυποποίησης (η αναγνώριση μιας γλώσσας ως «της» γλώσσας) είναι διαδικασία υλική, με ορατές επιπτώσεις για όλους. Η πλάνη «της» γλώσσας, αν κριθεί από τ' αποτελέσματά της ή από τη συλλογική μας πίστη σε μία και ενιαία γλώσσα, γίνεται αλήθεια.

Η δεύτερη δημοσίευση (53) είναι συνέχεια της προηγούμενης. Στην εργασία αυτή παρέχεται ένας περιεκτικός ορισμός της γλωσσικής τυποποίησης, εξετάζονται οι φάσεις και οι λειτουργίες της τυποποίησης, σύμφωνα με το μοντέλο του E. Haugen, και συζητείται η σημασία της τυποποίησης στην ιστορία των δυτικών γλωσσών. Το άρθρο δίνει έμφαση στον επιτελεστικό χαρακτήρα της τυποποίησης. Με την καθιέρωση και την ευρύτερη αποδοχή, μια τυποποιημένη γλώσσα αποκτά διπλή υπόσταση. Η πρότυπη γλώσσα είναι ταυτοχρόνως και πρότυπο και γλώσσα. Είναι, αφενός, ο κανόνας που ρυθμίζει τη γλωσσική χρήση και, αφετέρου, μια γλωσσική ποικιλία ή διάλεκτος ανάμεσα σε άλλες γλωσσικές ποικιλίες ή διαλέκτους. Κάθε τυποποίηση βασίζεται σ' αυτή τη διπλή υπόσταση της πρότυπης γλώσσας. Πρέπει, συνεπώς, ν' αποδώσουμε στην τυποποίηση μια λειτουργία επιτελεστική. Η γλώσσα δεν χρησιμοποιείται απλώς σύμφωνα μ' ένα πρότυπο. Το πρότυπο διαμορφώνει τη γλώσσα, εγκαθιστά συνήθειες, διαδίδεται, επιδρά στη γλωσσική εξέλιξη. Η τυποποίηση «επιτελεί» τη γλώσσα που ρυθμίζει.

Η επόμενη δημοσίευση (52) απαντά στο ερώτημα «πόσο φυσικές είναι οι πρότυπες ή τυποποιημένες γλώσσες;» Εξετάζεται κριτικά η σχετική βιβλιογραφία και τεκμηριώνεται περαιτέρω η άποψη ότι η πρότυπη γλώσσα είναι, αφενός, μια

γλωσσική ποικιλία ή διάλεκτος ανάμεσα σε άλλες γλωσσικές ποικιλίες ή διαλέκτους και, αφετέρου, ο κανόνας που ρυθμίζει τη γλωσσική χρήση, η «νόρμα» με βάση την οποία διακρίνεται το «σωστό» από το «λάθος», η «κανονική» χρήση από τη γλωσσική «απόκλιση» ή και «παρέκκλιση». Με βάση την άποψη αυτή ασκείται κριτική σε νεότερους κοινωνιογλωσσικούς ορισμούς της «νεοελληνικής κοινής»

Η δημοσίευση 51 δίνει ένα παράδειγμα των προτύπων της νεοελληνικής κοινής, σχετικό με την προεργασία των κλειστών συμφώνων, και εξηγεί την ιδεολογική λειτουργία της προεργασίας: ο σημειωτικός μηχανισμός μέσω του οποίου ένα γλωσσικό χαρακτηριστικό «δείχνει» ένα κοινωνικό χαρακτηριστικό ανήκει σ' έναν ιδεολογικό τρόπο σκέψης. Ένας ομιλητής, σύμφωνα με αυτό τον τρόπο σκέψης, αξιολογείται σαν να χαρακτηρίζεται ουσιωδώς από ορισμένα συμβατικά και επουσιώδη γνωρίσματα της ομιλίας του – σαν να ήταν χαρακτηριστικά της προσωπικότητάς του ορισμένα επουσιώδη γνωρίσματα της συμπεριφοράς του (βλ. σχετικά και την επιφυλλίδα μου «Γλωσσικά ομοιώματα», *Η Καθημερινή / Τέχνες & Γράμματα* 6/12/2009, σ. 10).

Στη δημοσίευση 50 παρουσιάζονται τα ιδεολογικά πρότυπα της νέας ελληνικής και εξηγούνται οι εννοιολογικοί μηχανισμοί μέσω των οποίων εγείρονται διάφορα γλωσσικά ζητήματα στον ημερήσιο και περιοδικό Τύπο. Η δημοσίευση αυτή αντλεί από τις σχετικές επιστημονικές εργασίες μου.

Η δημοσίευση 49 είναι μετάφραση στα ελληνικά, με συμπληρώσεις, της εργασίας 33: «Une philosophie pré-scientifique du langage», 2001.

Η εργασία 48 παρουσιάζει κριτικά την αρχή της γλωσσικής σχετικότητας (υπόθεση Sapir – Whorf).

Η αρχή της γλωσσικής σχετικότητας διακρίνεται από τη συναφή θέση του γλωσσικού ντετερμινισμού. Σύμφωνα με την αρχή της γλωσσικής σχετικότητας, κάθε γλώσσα αποτελεί διαφορετικό πρίσμα του κόσμου, εκφράζει μια διαφορετική κοσμοθεωρία ή αντίληψη. Σύμφωνα με την αρχή του γλωσσικού ντετερμινισμού, η γλώσσα καθορίζει τη σκέψη, περιορίζει δηλαδή τους τρόπους με τους οποίους συμπεριφερόμαστε ως νοήμονα όντα.

Εξηγείται η διάδοση της αρχής της γλωσσικής σχετικότητας μεταξύ γλωσσολόγων και αποτιμάται η αποτελεσματικότητα εμπειρικών ερευνών που έχουν στόχο την επιβεβαίωση του γλωσσικού ντετερμινισμού. Αθροιστικά, οι έρευνες αυτές τείνουν να επιβεβαιώσουν μια μάλλον ασθενή εκδοχή του γλωσσικού ντετερμινισμού, σύμφωνα με την οποία η μητρική γλώσσα ασκεί πράγματι κάποια επίδραση στον «καθημερινό κόσμο της σκέψης μας» και γίνεται «οδηγός», όπως θα έλεγε ο Sapir, για ορισμένες πτυχές της κοινωνικής μας συμπεριφοράς. Ωστόσο, η μερική αυτή επιβεβαίωση του γλωσσικού ντετερμινισμού δεν αποτελεί ευθεία απόδειξη της υπόθεσης των Sapir-Whorf, όπως συνήθως νομίζεται. Όπως δείχνω με απλά παραδείγματα, η αρχή της γλωσσικής σχετικότητας συχνά προϋποτίθεται κατά την απόδειξη του γλωσσικού ντετερμινισμού, οδηγώντας έτσι σε λήψη του ζητουμένου.

Η εργασία αυτή αποτελεί σχεδιάσμα για το επίμετρο στην ελληνική μετάφραση των δοκιμίων του Benjamin Lee Whorf ([3]).

55. «Η προτεραιότητα του προφορικού λόγου». Στο *Δέκα μύθοι για την ελληνική γλώσσα*, επιμ. Γ. Η. Χάρης. Αθήνα: Πατάκης, 2001, 93-101.

Η δημοσίευση αυτή παρουσιάζει κριτικά την αρχή της προτεραιότητας του προφορικού λόγου, μία από τις καταστατικές αρχές της νεότερης γλωσσολογίας, σε αντιπαράθεση με την προτεραιότητα της γραφής στις διαδικασίες της τυποποίησης. Χωρίς να υποτιμά τη σημασία της γραφής, η προτεραιότητα του προφορικού λόγου είναι αρχή που μας ζητά ν' αντισταθούμε στην αποκτημένη συνήθεια να ταυτίζουμε τη γλώσσα με τη γραφή.

-
56. «Ακροατήρια και επικοινωνία». *Διαβάζω* 348 (Ιανουάριος 1995), σσ. 182-188.

Σκοπός της εργασίας είναι να υποβάλει σε εννοιολογική ανάλυση τα στοιχεία εκείνα των «ομιλιακών συμβάντων» που εξαρτώνται άμεσα από την παρουσία ενός μαζικού ακροατηρίου. Η εργασία κινείται στα όρια των ειδικών επιστημονικών τομέων που καταπιάνονται με τη μελέτη των ακροατηρίων: της επικοινωνιολογίας, της κριτικής της λογοτεχνίας, της εθνογραφίας της επικοινωνίας και της γλωσσολογικής πραγματολογίας· αντλεί στοιχεία κυρίως από τις «νατουραλιστικές» περιγραφές του αμερικανού κοινωνιολόγου Erving Goffman.

Στο πρώτο μέρος ορίζονται οι ξεχωριστοί «ακροαματικοί ρόλοι» που υπάγονται στον πολύσημο όρο «ακροατής». Επισημαίνεται μία θεμελιώδης αμφισημία που έχει ο όρος «ακροατής»: μπορεί να δηλώνει είτε αυτόν που εισακούει (αυτόν που παρακολουθεί μια ομιλία και την από-κωδικοποιεί) είτε αυτόν που απλώς κατέχει μια περιστασιακή θέση που προσφέρεται για ακρόαση. Στο δεύτερο μέρος εξετάζονται διάφορα είδη ακροατηρίων και οι λειτουργία τους στο επικοινωνιακό συμβάν. Ο ακροαματικός ρόλος του ακροατηρίου είναι ενιαίος και συλλογικός και δεν έχει την πολυμορφία που συναντάμε σε ατομικό επίπεδο. Η Τρίτη ενότητα επιχειρεί έναν γενικό ορισμό του ακροατηρίου. Το ακροατήριο ορίζεται ως μια συνάθροιση περιστασιακών θέσεων προς ακρόαση. Καθοριστική για τον ορισμό και την κατανόηση του ρόλου του ακροατηρίου δεν είναι, συνεπώς, η έννοια του «εισακούοντος ακροατή» αλλά μάλλον της περιστασιακής θέσης που μπορεί ο ακροατής να κατέχει νόμιμα χωρίς ωστόσο να την αξιοποιεί, χωρίς κατ' ανάγκην να εισακούει ή να επικοινωνεί. Στην επόμενη ενότητα, τέλος, εξετάζονται γενικά χαρακτηριστικά της ομιλίας επί ακροατηρίου και αναφέρονται ενδείξεις της θεατρικότητας που έχει η «από καθεδρας» ομιλία.

-
57. «Ο τίτλος». Γλώσσα και ΜΜΕ – 10. *Η Καθημερινή / Τέχνες και Γράμματα* 1.6.2008, σ. 10.
58. «Ποδόσφαιρικά». Γλώσσα και ΜΜΕ – 9. *Η Καθημερινή / Τέχνες και Γράμματα* 25.5.2008, σ. 10.
59. «Δημοσιογραφικός λόγος;». Γλώσσα και ΜΜΕ – 8. *Η Καθημερινή / Τέχνες και Γράμματα* 18.5.2008, σ. 10.
60. «Αν τα ΜΜΕ ήταν πολύγλωσσα». Γλώσσα και ΜΜΕ – 7. *Η Καθημερινή / Τέχνες και Γράμματα* 11.5.2008, σ. 10.
61. «Ακουστικές μάσκες». Γλώσσα και ΜΜΕ – 6. *Η Καθημερινή / Τέχνες και Γράμματα* 4.5.2008, σ. 10.

62. «Μια καθαρεύουσα για την εποχή μας». Γλώσσα και ΜΜΕ – 5. *Η Καθημερινή / Τέχνες και Γράμματα* 27.4.2008, σ. 10.
63. «Πόση επιρροή έχουν τα ΜΜΕ;». Γλώσσα και ΜΜΕ – 4. *Η Καθημερινή / Τέχνες και Γράμματα* 20.4.2008, σ. 10.
64. «Μια σειρά μαργαριτάρια». Γλώσσα και ΜΜΕ – 3. *Η Καθημερινή / Τέχνες και Γράμματα* 13.4.2008, σ. 10.
65. «Προσφορά εργασίας. Γλώσσα και ΜΜΕ – 2. *Η Καθημερινή / Τέχνες και Γράμματα* 6.4.2008, σ. 10.
66. «Η ποινικοποίηση του λάθους». Γλώσσα και ΜΜΕ – 1. *Η Καθημερινή / Τέχνες και Γράμματα* 30.3.2008, σ. 10.

Πρόκειται για σειρά επιφυλλίδων που εκλαϊκεύουν ζητήματα ανάλυσης του δημοσιογραφικού λόγου. Κρίνονται οι αντιλήψεις περί λάθους και οι ασκούμενες διορθωτικές πρακτικές. Εξετάζονται: το ζήτημα της επιρροής των ΜΜΕ, η χρήση επιπέδων ύφους στον Τύπο, η πολυγλωσσία. Αναλύονται η γλώσσα του αθλητικού ρεπορτάζ και τα δομικά χαρακτηριστικά των δημοσιογραφικών τίτλων.

-
70. «Οι γλώσσες των Μέσων Μαζικής Επικοινωνίας» *Ζητήματα Επικοινωνίας* 9, 2009 (ανάθεση μελετών και επιστημονική επιμέλεια).

Το ευρύ κοινό, ακόμη και ορισμένοι ειδικοί, αντιμετωπίζουν με προκατάληψη και δυσπιστία τη γλωσσική ποικιλομορφία, τον πλουραλισμό και τη μίξη γλωσσών και συμβολικών συστημάτων που παρατηρείται στα νέα Μέσα και στις νέες τεχνολογίες. Το αφιέρωμα αυτό στις γλώσσες των Μέσων Μαζικής Ενημέρωσης εξετάζει απροκατάληπτα την πολυγλωσσία και, γενικότερα, τη γλωσσική ποικιλότητα στα νέα και στα παραδοσιακά Μέσα. Συζητούνται γλωσσικές πολιτικές που προασπίζονται την πολυγλωσσία και την πολυφωνικότητα των Μέσων· εξετάζονται όψεις της πολυγλωσσίας και της πολυφωνικότητας στα (ελληνικά) γραπτά μηνύματα SMS, στο Ίντερνετ, στην ελληνική τηλεόραση, στην εκπαίδευση κ.α.: συζητούνται, τέλος, με νέους τρόπους, ζητήματα που παραδοσιακά απασχόλησαν τη βιβλιογραφία για τον ελληνικό δημοσιογραφικό λόγο, όπως η υποτιθέμενη στερεοτυπία του αλλά και η διαδεδομένη, λόγω του ελληνικού γλωσσικού ζητήματος, διτυπία (αντίθεση δημοτικής-καθαρεύουσας).

Για το αφιέρωμα αυτό αποτάθηκα σε μια διεθνή ομάδα ερευνητών, μεταξύ των οποίων βρίσκονται και τρεις Έλληνες/Ελληνίδες του εξωτερικού. Στο τεύχος γράφουν:

- Helen Kelly-Holmes (Πανεπιστήμιο του Λίμερικ, Ιρλανδία), «Πολυγλωσσία και ΜΜΕ: Πολιτική και πρακτική»
- Daniel Perrin (Πανεπιστήμιο Εφαρμοσμένων Επιστημών στη Ζυρίχη), «Λόγια και έργα: Η εσωτερική πολυγλωσσία στην αίθουσα σύνταξης»
- Αλεξάνδρα Γεωργακοπούλου (King's College, Λονδίνο), «Εθνογραφική κοινωνιογλωσσολογία και (νέα) μίντια: Προβληματισμοί από τη μελέτη ενός αγγλικού σχολείου»
- Γιάννης Ανδρουτσόπουλος (King's College, Λονδίνο), «“Το κρασάκι του Τσου”: Πολυτροπικότητα, διακειμενικότητα και ετερογλωσσία στο δεύτερο ιστό»

- Τερέζα Σπηλιώτη (Πανεπιστήμιο Kingston, Λονδίνο), «Τα γραπτά μηνύματα SMS: Γλωσσικές στάσεις και ιδεολογικές αναπαραστάσεις στο δημοσιογραφικό λόγο»
- Διονύσης Γούτσος (Πανεπιστήμιο Αθηνών), «Λεξικά συμπλέγματα και στερεοτυπία στο δημοσιογραφικό λόγο»
- Περικλής Πολίτης (Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης), «Εννοιακές μεταφορές και λεξικές συμπαραθέσεις σε τηλεοπτικά δελτία ειδήσεων»
- Άννα Ιορδανίδου (Πανεπιστήμιο Πατρών), «Γλωσσική ποικιλία και δημοσιογραφικός λόγος».

Στο τεύχος περιλαμβάνονται επίσης βιβλιοκρισίες όλων των επιστημονικών βιβλίων που έχουν εκδοθεί για τον ελληνικό δημοσιογραφικό λόγο, αρκετές από τις οποίες είναι γραμμένες από φοιτητές/ριες του Τμήματος Επικοινωνίας και ΜΜΕ του Πανεπιστημίου Αθηνών.

-
71. «Όψεις της γλώσσας στον Τύπο». *Γλώσσα* 59 (Φθινόπωρο 2004), σσ. 45-93 (Α' μέρος), και *Γλώσσα* 60 (Άνοιξη 2005), σσ. 32-88 (Β' μέρος)· επίσης στον ιστότοπο <http://www.media.uoa.gr/lectures/inmedia>.

Στο αφιέρωμα του περιοδικού *Γλώσσα* περιλαμβάνονται εργασίες φοιτητών και φοιτητριών που εκπονήθηκαν στο πλαίσιο του μεταπτυχιακού μαθήματος επιλογής «Ζητήματα γλωσσικής ανάλυσης», το οποίο δίδαξα επί τρία χρόνια (1999-2001) στο Τμήμα Επικοινωνίας και Μέσων Μαζικής Ενημέρωσης του Πανεπιστημίου Αθηνών. Στην Εισαγωγή παρουσιάζονται τα θέματα του μαθήματος και η βιβλιογραφία που χρησιμοποιήθηκε.

Περιλαμβάνονται οι ακόλουθες εργασίες:

- Κατερίνα Μαλαχία και Βιβή Τσιμπούκα, «Αντιδράσεις στην εκπαιδευτική μεταρρύθμιση του 1964»
- Αντωνία Φασουλιώτη, 1982, «Η καθιέρωση του μονοτονικού δεν προκάλεσε τον αναμενόμενο “ηθικό πανικό”»
- Δήμητρα Κουτσού, «Ο διάλογος για τα αρχαία ελληνικά στην εφημερίδα *Ελευθεροτυπία*»
- Χαρίκλεια Πρασά, «Η “γλώσσα των νέων” από τη σκοπιά των ενηλίκων
- Γεωργία Κρυστάλλη, «Δημοσιεύματα για τη γλώσσα τεσσάρων εφημερίδων πανελλήνιας κυκλοφορίας»
- Δημήτρης Αγγελίδης, «Η έκθεση KILLILEA και η υποδοχή της στην Ελλάδα»
- Δημήτρης Κουτσομπόλης, «Ο Τύπος για το Λεξικό Μπαμπινιώτη»
- Ελπίδα-Μελπομένη Χλιμίτζα, «Μεταγλωσσικά δημοσιεύματα στα ελληνικά portals»

-
72. *Δημοσιογραφία και γλώσσα*, Πρακτικά συνεδρίου (15-16 Απριλίου 2000). Αθήνα: Μορφωτικό Ίδρυμα της Ε.Σ.Η.Ε.Α., 2001. 362 σελς (σε συνεργασία με τον Π. Μπουκάλα).

Το συνέδριο αυτό οργανώθηκε από τον Παντελή Μπουκάλα, τον Στάθη Σταυρόπουλο και εμένα κατόπιν ανάθεσης του Μορφωτικού Ιδρύματος της ΕΣΗΕΑ. Οι στόχοι του συνεδρίου ορίστηκαν ως εξής:

- Να διερευνηθεί το ερώτημα στο οποίο συχνά και εμφατικά επανέρχονται αρκετοί δημοσιογράφοι και μέρος του κοινού: υπάρχει κρίση του δημοσιογραφικού λόγου και της ελληνικής γλώσσας; Σε περίπτωση καταφατικής απάντησης: να επισημανθούν τα συμπτώματα της κρίσης· σε περίπτωση απάντησης αποφατικής: να εξηγηθεί ποιων αντιλήψεων ή ποιας νοοτροπίας σύμπτωμα είναι η πεποίθηση της κρίσης.
- Να διερευνηθεί η ευρύτατη και συνεχώς ανανεούμενη ποικιλία του δημοσιογραφικού λόγου. Να περιγραφούν τα είδη, παλαιότερα και νεότερα, να διαπιστωθούν οι συμβάσεις τους, να μετρηθεί η απήχησή τους. Να επισημανθούν νεότερες εξελίξεις στο δημοσιογραφικό λόγο, και μάλιστα σε σχέση με τα επικοινωνιακά, πολιτικά και ιδεολογικά του συμφοραζόμενα.

Στο συνέδριο συμμετείχαν 34 προσκεκλημένοι ομιλητές, κυρίως δημοσιογράφοι και γλωσσολόγοι. Μαζί με τις δύο εναρκτήριες ομιλίες (του Εμμ. Κριαρά και του Δ. Ν. Μαρωνίτη), δημοσιεύτηκαν συνολικά εικοσιοκτώ ανακοινώσεις, ενταγμένες σε οκτώ θεματικές ενότητες:

- Δημοσιογραφία, πολιτική, ιδεολογία
- Νέες ιδεολογίες, νέες γραφές
- Απόψεις του Τύπου για τη γλώσσα
- Γλωσσικά πρότυπα του δημοσιογραφικού λόγου
- Δομές και στερεότυπα του δημοσιογραφικού λόγου
- Η γλώσσα της αθλητικής δημοσιογραφίας
- Οι γλώσσες της κριτικής
- Από το λόγο στην εικόνα

Στον σύντομο Πρόλογο ορίζονται οι στόχοι του συνεδρίου «Δημοσιογραφία και γλώσσα», σχολιάζεται η διαδεδομένη πεποίθηση ότι ο δημοσιογραφικός λόγος διέρχεται σοβαρή κρίση, εκτίθενται οι προϋποθέσεις τις οποίες συµμερίζονται όσοι έχουν αυτή την πεποίθηση και δίνεται έμφαση στην ανάγκη μελέτης της ποικιλίας του δημοσιογραφικού λόγου.

Πρόκειται για το πρώτο συνέδριο που οργανώθηκε στην Ελλάδα με θέμα τον δημοσιογραφικό λόγο.

-
74. «Των Ελλήνων οι νέες ψηφιακές κοινότητες», *Η Καθημερινή / Τέχνες και Γράμματα* 14/10/2001, σσ. 1-2.

Αφιέρωμα για τη χρήση της ελληνικής στους νέους κώδικες επικοινωνίας που διαμορφώνονται στο διαδίκτυο. Περιλαμβάνει τα ακόλουθα κείμενα:

- Σ. Α. Μοσχονάς, [«Εισαγωγή»]
- Α. Γεωργακοπούλου, “Vlepeis ellinika sto email sou?”
- Γ. Ανδρουτσόπουλος, «Η θαυμαστή καινούργια εγγραμματοσύνη»
- Γ. Α. Μηλιαρέσης, «Ίντερνετ από και για τους Έλληνες»,

- Α. Γιαννακουλόπουλος, «Δυσκολίες ελληνοφώνων στην παγκόσμια “κουβεντοχώρα”»

75. «Ο τελευταίος μεγάλος δημοτικιστής», *Η Καθημερινή* 14/3/2001, σσ. 56-57.

Το αφιέρωμα παρουσιάζει το επιστημονικό έργο του Εμμ. Κριαρά και φιλοξενεί ένα αυτοβιογραφικό του κείμενο. Περιλαμβάνονται τα ακόλουθα κείμενα:

- Σ. Α. Μοσχονάς, [«Εισαγωγή»],
- Εμμ. Κριαράς, «Δύο σκάνδαλα μιας φημισμένης σχολής»,
- Γ. Γ. Αλισανδράτος, «Η συγγραφική παρουσία του Εμμανουήλ Κριαρά»,
- Χρ. Χαραλαμπίδης, «Το Λεξικό Μεσαιωνικής-Δημώδους Γραμματείας»,
- Σ. Α. Μοσχονάς, «Ο Κριαράς ανθολογούμενος και αυτοβιογραφούμενος»

Θέλω να πιστεύω ότι το αφιέρωμα αυτό συνέβαλε στην ευρύτερη, δημόσια αναγνώριση του έργου και της προσωπικότητας του μεγάλου δημοτικιστή.

76. «Λεξικά για τα ελληνικά του 21^{ου} αιώνα», *Η Καθημερινή* 5/11/2000, σσ. 49, 56-57.

Παρουσιάζονται και συγκρίνονται τα λεξικά: Εμμ. Κριαρά, *Λεξικό της Σύγχρονης Ελληνικής Δημοτικής Γλώσσας· Μείζον Ελληνικό Λεξικό* (Τεγόπουλου-Φυτράκη)· Γ. Μπαμπινιώτη, *Λεξικό της Νέας Ελληνικής Γλώσσας·* Ιδρύματος Τριανταφυλλίδη, *Λεξικό της Κοινής Νεοελληνικής*. Στο αφιέρωμα περιλαμβάνονται τα ακόλουθα κείμενα:

- Σ. Α. Μοσχονάς, [«Εισαγωγή»],
- Α. Ιορδανίδου, «Σύγκριση και αξιολόγηση των τεσσάρων λεξικών»,
- Εμμ. Κριαρά, «Το Λεξικό Μπαμπινιώτη και η δημοτική»,
- Σ. Τσολάκη, «Ένα “ιδρυματικό” [Λεξικό] της κοινής νεοελληνικής»,
- Σ. Α. Μοσχονάς, «Ιστορικά λεξικά άλλων γλωσσών»

Πρόκειται για την πρώτη συγκριτική αξιολόγηση των νεότερων ελληνικών λεξικών.

84. Κριτική στο: Anna D. Havinga, *Invisibilising Austrian German. On the Effect of Linguistic Prescriptions and Educational Reforms on Writing Practices in 18th-Century Austria*, Berlin/Boston: de Gruyter, 2018. Υπό δημοσίευση στο: *Journal of Historical Sociolinguistics* 6.1, 2020.

Η μελέτη της Α. D. Havinga είναι η τελευταία μιας σειράς μελετών οι οποίες προσπαθούν να διαγνώσουν την επίδραση της τυποποίησης στη γλώσσα μέσω αναλύσεων βασισμένων σε σώματα κειμένων. Με αφορμή το βιβλίο αυτό, παρέχεται επισκόπηση της σχετικής βιβλιογραφίας. Παρουσιάζονται ορισμένες μελέτες που ακολουθούν «the corpus-driven approach to testing prescriptivism's effects». Επισημαίνεται η επίδραση του Nils Langer και της Anita Auer στη μεθοδολογία της Havinga και παρουσιάζονται τα αποτελέσματα της μελέτης, η ιδιαίτερη πρωτοτυπία της οποίας έγκειται στο ότι δίνει έμφαση σε γλωσσικές μεταβλητές (γραμματικούς

τύπους) οι οποίοι έχουν διαγραφεί από τη μεταγλωσσική συνείδηση και έχουν καταστεί «αόρατοι» (εξ ου και ο τίτλος του βιβλίου).

85. «Για τη γλώσσα των δημοτικών τραγουδιών». *The Athens Review of Books* 82, 2017, σσ. 10-11 (κριτική στο: Παντελής Μπουκάλας, *Όταν το ρήμα γίνεται όνομα: Η «αγαπώ» και το σφρίγος της ποιητικής γλώσσας των δημοτικών*, Πιάνω γραφή να γράψω...: Δοκίμια για το δημοτικό τραγούδι – 1, Αθήνα: Άγρα, 2016).

Η βραβευμένη μελέτη του Παντελή Μπουκάλα για τη γλώσσα των δημοτικών τραγουδιών παρουσιάζεται σαν ένα γραμματικό ευρετήριο της δημοτικής ποίησης. Η μελέτη εστιάζει στο φαινόμενο της μετατροπής του ρήματος *αγαπώ* (και λίγων άλλων ακόμα) σε όνομα. Εξετάζεται αν πρόκειται για αναφορική σύνταξη, όπως στη συγγενική δομή *την π' αγαπώ θεν' αγαπώ*, ή για μετάπλαση (conversion) με μηδενική προσφυματομοίηση.

86. «Η αγάπη των νεκρών». *The Athens Review of Books* 80, 2017, σσ. 60-62 (κριτική στα: Ted Chiang, «Story of your life», στο *Stories of Your Life and Others*. Easthampton, MA: Small Beer Press, 2010· Arrival/«Η άφιξη» (2016), σκηνοθεσία: Denis Villeneuve, σενάριο: Eric Heisserer).

Με αφορμή ένα διήγημα επιστημονικής φαντασίας και τη βασισμένη σε αυτό ταινία παρουσιάζεται η έννοια της γλωσσικής σχετικότητας.

☺ Θα ήθελα να προσθέσω ότι η γλώσσα των εξωγήινων του Ted Chiang δεν είναι άλλη από τη γλώσσα με την οποία επικοινωνούν οι Τραλφμαντοριανοί του Kurt Vonnegut.

88. «Το γλωσσικό ζήτημα ως ιστορία ιδεών». *The Athens Review of Books* 40, 2013, σσ. 61-62 (κριτική στο: Peter Mackridge, *Γλώσσα και εθνική ταυτότητα στην Ελλάδα, 1766-1976*, μτφρ. Γρ. Κονδύλης, επιμ. Peter Mackridge και Κ. Σίμος. Αθήνα: Πατάκης, 2013).

Κρίνεται το ιστοριογραφικό, συνθετικό και ερμηνευτικό αυτό επίτευγμα του Peter Mackridge. Ο Mackridge παρουσιάζει την ιστορία του γλωσσικού ζητήματος από τη σκοπιά της τυποποίησης (language standardization) και της γλωσσικής πολιτικής (language policy) και υπό το πρίσμα της πλούσιας βιβλιογραφίας σχετικά με την ανάδειξη των δημοδών γλωσσών. Επισημαίνεται ότι η ιστοριογραφική μελέτη του Mackridge ακολουθεί «ένα σχήμα που το διαμόρφωσε ο Μανόλης Τριανταφυλλίδης στα έργα του *Νεοελληνική Γραμματική: Ιστορική Εισαγωγή και Δημοτικισμός και αντίδραση*, ενώ το επεξεργάστηκαν αργότερα νεοελληνιστές όπως ο Εμμανουήλ Κριαράς και ιστορικοί όπως ο Αλέξης Δημαράς». Η κριτική διατυπώνει ορισμένες επιφυλάξεις για το τελευταίο κεφάλαιο του βιβλίου, που ασχολείται με τη διαμόρφωση των ιδεολογιών για τη γλώσσα μετά τη «γλωσσική μεταπολίτευση» (όπως προφητικά την αποκάλεσε ο Τριανταφυλλίδης) του 1976.

89. Κριτική στο: Vally Lytra, *Play Frames and Social Identities: Contact Encounters in a Greek Primary School*, Amsterdam/Philadelphia: John Benjamins, 2007. *Byzantine and Modern Greek Studies* 33.1 (2009), σσ. 112-113.

Το βιβλίο της Β. Λύτρα παρουσιάζει ένα «διαπολιτισμικό» σχολείο σε μια πολυπολιτισμική και πολύγλωσση γειτονιά στο Γκάζι της Αθήνας. Οι παιδαγωγικές παρεμβάσεις που έγιναν σε αυτό το σχολείο ήταν παρόμοιες με αυτές που επιχειρήθηκαν στα μειονοτικά σχολεία της Θράκης. Ωστόσο, η Λύτρα δεν ασχολείται με την υψηλόφρονα παιδαγωγική και γλωσσική πολιτική· επιχειρεί μια «από τα κάτω» λεπτομερειακή εθνογραφική προσέγγιση στο λόγο των μαθητών και δίνει έμφαση στα λεκτικά παιχνίδια, στους αστεϊσμούς, στα τραγούδια και τις μουσικές τους, μέσα στην τάξη και έξω από αυτήν, δείχνοντας πώς μέσω αυτών των δραστηριοτήτων οι μαθητές «κατασκευάζουν» τις ταυτότητές τους, συμμορφώνονται στις νόρμες του σχολείου ή αποκλίνουν από αυτές.

90. «Η επιτομή ενός ανολοκλήρωτου λεξικού». *Φιλολόγος* 130 (2007), σσ. 597-612 (κριτική στο: *Επιτομή του Λεξικού της Μεσαιωνικής Ελληνικής Δημόδους Γραμματείας 1100-1669*, επιμ. Ι. Ν. Καζάζης, Τ. Α. Καραναστάσης, τ. Α': Α-Κ, Θεσσαλονίκη: Κέντρο Ελληνικής Γλώσσας, 2001).

Στην παρουσίαση αυτή γίνεται εκτενής, αν και δειγματοληπτική, σύγκριση του *Λεξικού της Μεσαιωνικής Ελληνικής Δημόδους Γραμματείας 1100-1669* και της πρόσφατης *Επιτομής* του. Τα δύο λεξικά συγκρίνονται α) ως προς τη συγκρότηση των λημματολογίων τους και β) ως προς τη σύσταση των λημμάτων τους. Δεν διαπιστώνονται σημαντικές αποκλίσεις της *Επιτομής* από τις προδιαγραφές του αναλυτικού *Λεξικού*, αλλά ούτε λύσεις διαπιστώνονται στα προβλήματα που αντιμετωπίζει το μνημειώδες *Λεξικό* του Κριαρά (ενδεικτικά: πώς διαχωρίζονται οι λόγιες από τις λαϊκές λέξεις στον γραπτό λόγο, δηλαδή σ' ένα μέσο λόγιο εξ ορισμού· πώς γίνεται, ακολούθως, η επιλογή και ο χωρισμός των κειμένων σε «κύρια» και σε «βοηθητικά»· πώς ορίζεται η «πρωτονεοελληνική» μορφή της γλώσσας με μη αναδρομικά κριτήρια). Οι ελλείψεις του αναλυτικού *Λεξικού* γίνονται ελλείψεις και της *Επιτομής*: λ.χ., δεν υπάρχουν στην *Επιτομή*, ακριβώς επειδή δεν υπάρχουν και στο *Λεξικό*, «μορφολογικά» λήμματα, στα οποία να καταγράφονται οι λειτουργίες των προθημάτων και των επιθημάτων της μεσαιωνικής γλώσσας.

93. «Η γλωσσολογική ιδεολογία του Μανόλη Τριανταφυλλίδη. Η *Αλληλογραφία* του Τριανταφυλλίδη πολυφωνική μαρτυρία της εποχής του». *Ελευθεροτυπία / Βιβλιοθήκη* 22/8/2003, σσ. 12-13 (κριτική στο: Μανόλης Τριανταφυλλίδης, *Αλληλογραφία 1895-1959*, επιμ. Π. Μουλλάς, Μ. Βερτσώνη-Κοκόλη και Έ. Πέτκου, Θεσσαλονίκη: Ινστιτούτο Νεοελληνικών Σπουδών, 2001).

Η αλληλογραφία του Μανόλη Τριανταφυλλίδη μάς βοηθάει να κατανοήσουμε τη γλωσσική του ιδεολογία. Είναι λάθος, κατ' αρχήν, να θεωρείται ο Τριανταφυλλίδης πατέρας της «νεοδημοτικής». Τον όρο αυτό τον χρησιμοποίησε προσωρινά, ενώ στο έργο και στην αλληλογραφία του φαίνεται σταδιακή προτίμηση για τον όρο «κοινή» γλώσσα, ακόμη και σε βάρος του όρου «δημοτική». Ο Τριανταφυλλίδης είναι ο πατέρας της «νεοελληνικής κοινής», όχι κάποιας ιδιαίτερης ποικιλίας της «δημοτικής». Η αλληλογραφία του αποκαλύπτει επίσης πόσο πολύ τον

απασχολούσαν τα ζητήματα του γλωσσικού σχεδιασμού και της γλωσσικής πολιτικής. Από νωρίς, επίσης, διαμορφώνεται ο γλωσσικός *σχετικισμός* του Τριανταφυλλίδη, η αντίληψή του δηλαδή για το ιδιαίτερο «ήθος», το «πνεύμα» ή το «γραμματικό ιδανικό» που πρέπει να υπηρετεί η νέα ελληνική γλώσσα.

94. «Το κίνημα του δημοτικισμού και ο Εμμανουήλ Κριαράς». *Φιλολόγος* 104 (Καλοκαίρι 2001), 245-248. (κριτική στα: Εμμ. Κριαράς, *Επιλογή από το έργο του*, Θεσσαλονίκη: Ζήτρος, 2000· του ίδιου, *Πραγματώσεις και όνειρα: Σταθμοί μιας πορείας*, Θεσσαλονίκη: Ιανός, 2001.)

Στα δύο αυτά βιβλία ο Κριαράς υποδεικνύει πώς ο ίδιος θα ήθελε να αναγνωριστεί το έργο του. Όπως μας αφήνει να καταλάβουμε, το ερευνητικό του έργο ανταποκρίνεται σε δύο συνδυασμένα *επιστημονικά* αιτήματα του δημοτικισμού: α) τη μελέτη των αρχών της νεοελληνικής γλώσσας, που θα κατέδειχνε την ύπαρξη γλώσσας κοινής και διαμορφωμένης, και β) την απόδειξη ότι το πρότυπο της δημοτικής πιστότερα περιγράφει και ορθολογικότερα ρυθμίζει τη *διαμορφωμένη* αυτή γλώσσα (την «τρίτη κοινή», κατά τον Τριανταφυλλίδη).

95. «Μια επιστημονική γραμματική της ελληνικής γλώσσας». *Φιλολόγος* 98 (Χειμώνας 1999), σσ. 506-519 (κριτική στο: D. Holton, P. Mackridge και I. Philippaki-Warbuton, *Greek: A Comprehensive Grammar of the Modern Language*, London: Routledge, 1997).

Τέσσερα είναι τα μεγάλα πλεονεκτήματα αυτής της γραμματικής:

- α) είναι *επιστημονική*: οι «πρώτες αρχές», στις οποίες στρέφονται οι συγγραφείς δεν είναι άλλες από τις αρχές της νεότερης γλωσσολογίας·
- β) όπως συμβαίνει και στη νεότερη γλωσσολογία, τουλάχιστον στο ισχυρότερο ρεύμα της, η γραμματική δίνει έμφαση στον τομέα της *σύνταξης*·
- γ) οι γραμματικές ταξινομήσεις και γενικεύσεις υιοθετούν, μερικώς, μια *συγκριτική προοπτική*, που επιτρέπει στην περιγραφή της ελληνικής να συμβαδίζει με την περιγραφή άλλων γλωσσών·
- δ) οι γραμματικοί κανόνες χαρακτηρίζονται από *συστηματικότητα*, με την οποία, μεταξύ άλλων, επιτυγχάνεται η σαφέστερη μέχρι σήμερα οριοθέτηση της «δημοτικής» (ή «καθομιλουμένης») από την «καθαρεύουσα» (ή «λόγια» γλώσσα).

Και δύο είναι τα μεγάλα της μειονεκτήματα:

- α) στηρίζεται στην ανάλυση παραδειγμάτων *κατασκευασμένων* και όχι υπαρκτών, δηλ. παραδειγμάτων που δεν προέρχονται από επεξεργασμένο σώμα κειμένων, γραπτών και προφορικών·
- β) ενδιαφέρεται όχι τόσο για την κοινωνική-υφολογική ποικιλία της γλώσσας όσο για τη σύσταση της νεοελληνικής *κοινής*, τους κανόνες και τα πρότυπα που γίνονται ευρύτερα αποδεκτά. Αλλά η διαμόρφωση αυτών των προτύπων υπακούει επίσης σε ιδεολογικές και όχι αυστηρά επιστημονικές αρχές.

-
96. «Σύγχρονες μυθολογίες για τη γλώσσα». *Ο Πολίτης* 70 (Νοέμβριος 1999), σσ. 57-61. (κριτική στο: R. Wardhaugh, *Proper English: Myths and Misunderstandings about Language*, Oxford: Blackwell, 1999.)

Το βιβλίο του Καναδού γλωσσολόγου Ronald Wardhaugh ασχολείται κυρίως με το ακόλουθο ερώτημα: *Πώς είναι δυνατόν τόσοι πολλοί και τόσο αξιόλογοι άνθρωποι των γραμμάτων, σε τόσο διαφορετικές εποχές, με διακηρυγμένη αυτοπεποίθηση και αμείωτη ένταση, να εκφράζουν τόσο ανόητες, παράλογες, αντιφατικές απόψεις για τη γλώσσα;*

Με αφορμή το βιβλίο του Wardhaugh, παρουσιάζω ορισμένες απόψεις για τη γλώσσα που εκφράζονται δημόσια τα τελευταία χρόνια στην Ελλάδα.

97. «Εισαγωγή στις Σκέψεις του Πασκάλ». *Η Καθημερινή* 28/4/1998, σ. 10 (κριτική στο: Γ. Βώκος, *Η γραφομηχανή: Εισαγωγή στις Σκέψεις του Πασκάλ*, Αθήνα: Νήσος, 1997· αρχικός τίτλος: «Φιλοσοφικές μεσολαβήσεις»).

Η βιβλιοκριτική, όπως και το βιβλίο που κρίνω, σχολιάζει τη σημασία της διαμεσολάβησης στη διαμόρφωση και τη διάδοση των φιλοσοφικών ιδεών. Με το ζήτημα αυτό ο φιλόσοφος Γεράσιμος Βώκος ασχολείται και σε άλλες μελέτες του.

98. «Τα ελληνικά της Κύπρου» (κριτική στο: *A Question of Identity: Language Use in Cyprus*, της Lydia Sciriha, Λευκωσία: Intercollege Press, 1996). *Το Βήμα/Βιβλία* 31/8/1997, σ. 7.

Η έρευνα της L. Sciriha είναι μία από τις πρώτες μελέτες που κάνει λόγο για γλωσσική διμορφία στην Κύπρο. Ωστόσο, η έρευνα χαρακτηρίζεται από σύγχυση ανάμεσα σε όσα οι ομιλητές πιστεύουν για τη γλωσσική τους χρήση (μεταγλωσσικό επίπεδο) και τα υποδείγματα της πραγματικής γλωσσικής χρήσης που ακολουθούν (γλωσσικό επίπεδο). Η Sciriha επιχειρεί να βγάλει συμπεράσματα για το γλωσσικό επίπεδο από μία έρευνα η οποία επικεντρώνεται αποκλειστικά στο μεταγλωσσικό επίπεδο.

99. «Το φιλοσοφικό έργο του Παναγιώτη Κονδύλη». *Η Καθημερινή* 31/1/1995, σ. 14 (κριτική στο: *Λεβιάθαν* 15, 1994· αρχικός τίτλος: «Σκηνοθεσία διαλόγου για το φιλοσοφικό έργο του Παναγιώτη Κονδύλη»).

Σχολιάζεται η συζήτηση για το έργο του Π. Κονδύλη, η οποία φιλοξενήθηκε στο περιοδικό *Λεβιάθαν* 15 (1994). Η συζήτηση κρίνεται από τη σκοπιά των μη ορθολογικών παραγόντων που επιδρούν στην επικράτηση –ή στην απόρριψη– μιας θεωρίας, εν προκειμένω της θεωρίας του Κονδύλη για την απόφαση.

100. «Μελέτες για την ελληνική γλώσσα. Ένδεκα τόμοι του Τομέα Γλωσσολογίας της Φιλοσοφικής του Αριστοτελείου Πανεπιστημίου». *Η Καθημερινή* 13/9/1991, σ. 6.

Βασισμένη σε στατιστική επεξεργασία των *Μελετών για την ελληνική γλώσσα* (περιοδικής έκδοσης του Τομέα Γλωσσολογίας του Αριστοτελείου Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης, μοναδικό βήμα των γλωσσολόγων στην Ελλάδα μέχρι το 1993), η παρουσίαση αυτή επιχειρεί να καταγράψει τις τάσεις της νεότερης γλωσσολογίας στην Ελλάδα, όπως τουλάχιστον αποτυπώνονται στις *Μελέτες*. Διαπιστώνεται, π.χ., ότι οι περισσότερες μελέτες καταπιάνονται με ζητήματα σύνταξης και σημασιολογίας· οι γλωσσολογικές μελέτες αποφεύγουν τα θεωρητικά, προγραμματικά ή μεθοδολογικά ζητήματα· δεν παράγουν θεωρία, την εφαρμόζουν· δεν υπάρχουν εργασίες σε τομείς που προϋποθέτουν υλικοτεχνικό εξοπλισμό (λ.χ. στην ακουστική φωνητική)· δεν αναπτύσσεται μεταξύ γλωσσολόγων διάλογος ή κριτική αντιπαράθεση· κ.ά.

Ελληνικά, Α'-Γ'

67. *Ελληνικά, Γ'*. Υπό δημοσίευση, Αθήνα: Πατάκης, 2020 (συντονισμός και επιστημονική επιμέλεια· συντακτική ομάδα: Γ. Σιμόπουλος, Ει. Παθιάκη, Ευ. Παντελόγλου, Α. Αμπάτη).
68. *Ελληνικά, Β'*. Αθήνα: Πατάκης, 2012 (συντονισμός και επιστημονική επιμέλεια· συντακτική ομάδα: Ει. Παθιάκη, Γ. Σιμόπουλος, Γ. Τουρλής).
69. *Ελληνικά, Α'*. Αθήνα: Πατάκης, 2010 (συντονισμός και επιστημονική επιμέλεια· συντακτική ομάδα: Γ. Σιμόπουλος, Ει. Παθιάκη, Ρ. Κανελλοπούλου, Α. Παυλοπούλου).

Η σειρά *Ελληνικά Α', Β', Γ' και Δ'* απευθύνεται σε όσους/όσες προετοιμάζονται για τις εξετάσεις ελληνομάθειας του Κέντρου Ελληνικής Γλώσσας (ΚΕΓ), του Ινστιτούτου Διαρκούς Εκπαίδευσης Ενηλίκων (Ι.Δ.ΕΚ.Ε.) ή άλλων ιδρυμάτων που αναλαμβάνουν τη διεξαγωγή παρόμοιων εξετάσεων. Ο τόμος Α' αντιστοιχεί στα επίπεδα Α1-Α2, ο τ. Β' στο επίπεδο Β1, ο τ. Γ' στο επίπεδο Β2 και ο τ. Δ' στα Γ1-Γ2.

Τα βιβλία είναι γραμμένα κυρίως για διδασκαλία μέσα σε τάξη.

Η μέθοδος περιλαμβάνει ανά βιβλίο:

- 15-20 εικονογραφημένες διδακτικές ενότητες
- 3 πλήρη τεστ προετοιμασίας για τις εξετάσεις ελληνομάθειας
- παράρτημα με τα κείμενα των δραστηριοτήτων ακουστικής κατανόησης και τις λύσεις των ασκήσεων.

Οι ενότητες προσομοιώνουν πραγματικές περιστάσεις επικοινωνίας, με αφορμή τις οποίες διδάσκονται η γραμματική και το λεξιλόγιο.

Ίση έμφαση δίνεται στην ανάπτυξη δεξιοτήτων κατανόησης και παραγωγής προφορικού και γραπτού λόγου.

Το σύνολο του υλικού αναδεικνύει μια περιεκτική, πολύχρωμη εικόνα της σύγχρονης ελληνικής πραγματικότητας. Αποφεύγονται, στο μέτρο του δυνατού, τα πολιτισμικά στερεότυπα.

Χρησιμοποιούνται αυθεντικά κείμενα, στο μέτρο του δυνατού. Στον τρίτο τόμο περιλαμβάνονται αρκετές μεταφράσεις στα ελληνικά κειμένων της παγκόσμιας λογοτεχνίας.

Στην παρουσίαση της ύλης έχουν γίνει ορισμένοι συμβιβασμοί που οφείλονται στον ασαφή και ενίοτε αντιφατικό τρόπο με τον οποίο ορίζονται τα επίπεδα γλωσσομάθειας καθώς και στο γεγονός ότι τα βιβλία αυτά προετοιμάζουν τους σπουδαστές για τις εξετάσεις πιστοποίησης.

Φαίνεται ότι η σειρά αυτή έχει βρει μιμητές: βλ. βιβλιοκριτική 87 («Συναδελφικότητα και αλληλεγγύη», 2012).

Εκπαιδευτικό υλικό για το Πρόγραμμα «Οδυσσέας»

101. Εκπαιδευτικό υλικό για τη διδασκαλία της ελληνικής ως δεύτερης/ξένης γλώσσας, επίπεδο B1 (2015). Συντακτική ομάδα: Βασιλική Γιαννακού, Ευαγγελία Παντελόγλου, Ειρήνη Παθιάκη, Γιώργος Σιμόπουλος.
102. Πλαίσιο σπουδών και μεθοδολογίας (B1, B1 ειδικό), Αναλυτικά προγράμματα (B1, B1 ειδικό), Σχέδια μαθημάτων (B1, B1 ειδικό) (2015).
103. Εργαλεία προόδου και δείγμα για ειδικό τεστ κατάταξης με βάση τις γλωσσικές δεξιότητες για A1, A2, B1, B1 ειδικό (2015).

Τα παραδοτέα του έργου αυτού ολοκληρώθηκαν το 2015, αλλά, «για διαχειριστικούς λόγους», φέρουν χρονολογία 2014. Δυστυχώς, το εκπαιδευτικό αυτό υλικό δεν τυπώθηκε ποτέ. Το πρόγραμμα «Οδυσσέας» δεν ξαναλειτούργησε και το Ι.ΝΕ.ΔΙ.ΒΙ.Μ. σταμάτησε να παρέχει μαθήματα ελληνικών σε μετανάστες· βλ. και εργασία 17 («Εξόριστοι στη γλώσσα», 2010).

Το εκπαιδευτικό υλικό που παραδόθηκε στην τελική του μορφή, προς εικονογράφιση, σελιδοποίηση και εκτύπωση, περιελάμβανε τα ακόλουθα:

1. Κείμενα και ασκήσεις για περίπου διακόσια εξήντα (260) φυλλάδια. Το κύριο γλωσσοεκπαιδευτικό υλικό για το B1 προβλεπόταν να είναι σε μορφή φυλλαδίων (φύλλων) μεγέθους A4 μέσα σε ντοσιέ ή σε φάκελο με κλιπ συγκράτησης. Εκατό περίπου από τα φυλλάδια θα ήταν τυπωμένα μπρος-πίσω, τα υπόλοιπα θα ήταν τυπωμένα μόνο στη μία σελίδα. Τα περισσότερα φυλλάδια θα ήταν εικονογραφημένα είτε με πρωτότυπα σκίτσα είτε με φωτογραφίες.
2. Υλικό για την κατανόηση προφορικού λόγου A1 (5 φυλλάδια) και A2 (5 φυλλάδια).
3. Υλικό για την κατανόηση προφορικού λόγου B1 (15 φυλλάδια).

4. Υλικό για το B1 για ειδικούς σκοπούς (15 μονοσέλιδα φυλλάδια).
5. Δέκα περίπου σελίδες με τις λύσεις των ασκήσεων.
6. Έξι (6) πλήρη τεστ εξετάσεων (45-50 σελίδες συνολικά).
7. Εξασέλιδο φυλλάδιο με οδηγίες προς τους/τις εκπαιδευτικούς.
8. Οδηγίες και υλικό για τη δημιουργία δύο CD: ένα για A1-A2 με 10 track και ένα για το B1 με 15 track (στα οποία θα περιλαμβάνονται οι δραστηριότητες προφορικού λόγου των τεστ).

Από άποψη διδακτικής, το εκπαιδευτικό υλικό έχει τα ακόλουθα χαρακτηριστικά:

1. Είναι αρθρωτό και μπορεί να προσαρμοστεί στις ανάγκες τάξεων με διαφορετικά επίπεδα διδασκομένων.
2. Διορθώνει διαπιστωμένες ελλείψεις του ήδη υπάρχοντος εκπαιδευτικού υλικού για τα επίπεδα A1 και A2, ως προς το οποίο λειτουργεί συμπληρωματικά (ιδίως στην παραγωγή γραπτού λόγου) και εν μέρει επαναληπτικά.
3. Λόγω του αρθρωτού χαρακτήρα του, μπορεί εύκολα να συμπληρωθεί στο μέλλον αλλά και να συνδυαστεί με άλλα εκπαιδευτικά υλικά της επιλογής των διδασκόντων.
4. Ακολουθεί τις προδιαγραφές που ορίζει το *Κοινό Ευρωπαϊκό Πλαίσιο Αναφοράς για τις Γλώσσες* (www.coe.int/t/dg4/linguistic/CADRE_EN.asp) και η *Πιστοποίηση Επάρκειας Ελληνομάθειας* του Κέντρου Ελληνικής Γλώσσας (2013), καθώς επίσης και απτές προδιαγραφές για την διαπολιτισμική διάσταση του που τέθηκαν από την επιστημονική ομάδα. Είναι συμβατό με το syllabus του Σχολείου Νέας Ελληνικής Γλώσσας του ΑΠΘ, το οποίο συνδέει τις προδιαγραφές του ΚΕΠΑ με τη διδακτική πράξη και επιμέρους θεματικές ενότητες.
5. Περιλαμβάνει πρωτότυπα κείμενα και διαλόγους καθώς και απλοποιημένα υπάρχοντα κείμενα από τον ημερήσιο τύπο ή άλλο αυθεντικό υλικό/πηγές. Μέσα από αυτά παρουσιάζονται οι γλωσσικές πράξεις και το λεξιλόγιο σε ενδεδειγμένες περιστάσεις επικοινωνίας, ενώ παράλληλα εισάγονται σταδιακά τα γραμματικά φαινόμενα τα οποία διδάσκονται με γλωσσικές ασκήσεις και δραστηριότητες και στις τέσσερις δεξιότητες (κατανόησης/παραγωγής γραπτού/προφορικού λόγου).
6. Περιλαμβάνει ασκήσεις τόσο για προφορική εξάσκηση μέσα στην τάξη όσο και για εμπέδωση και γραπτή εξάσκηση στο σπίτι.
7. Οι ασκήσεις και οι δραστηριότητες έχουν επικοινωνιακό χαρακτήρα και χαρακτηρίζονται από ποικιλία (συμπλήρωση κενών σε μικρές προτάσεις ή μικρά κείμενα, σωστό/λάθος, πολλαπλές επιλογές, ερωτήσεις/απαντήσεις,

αντιστοίχιση προτάσεων, επιλογή λέξης από πίνακα, παιχνίδια ρόλων, σύνταξη μικρών κειμένων ή επιστολών κτλ.).

8. Τα τεστ αξιολόγησης που συντάχθηκαν ακολούθησαν τις ίδιες προδιαγραφές και μπορούν να χρησιμοποιηθούν είτε για έλεγχο προόδου είτε για προετοιμασία πριν τις εξετάσεις.

Εκπαιδευτικό και ερευνητικό έργο στο πλαίσιο του Προγράμματος Εκπαίδευσης Μουσουλμανοπαίδων

Στο Πρόγραμμα Εκπαίδευσης Μουσουλμανοπαίδων (επιστημονική υπεύθυνη: Άννα Φραγκουδάκη) εργάστηκα επί πενταετία.

Την περίοδο 1997-2001 ήμουν υπεύθυνος, μαζί με την Άννα Ιορδανίδου, για την παραγωγή εκπαιδευτικού υλικού για τα μειονοτικά (δημοτικά) σχολεία της Θράκης. Όταν ανέλαβα αυτή την ευθύνη, αρκετές από τις προδιαγραφές του εκπαιδευτικού υλικού (διαπολιτισμική προσέγγιση, φιλικός χαρακτήρας, μεθοδολογία διδασκαλίας της ελληνικής ως ξένης) είχαν ήδη τεθεί από την επιστημονική υπεύθυνη Α. Φραγκουδάκη (βλ. εργασία 35: «Η διδασκαλία της ελληνικής στα μειονοτικά σχολεία της Θράκης», 2001).

Στην εργασία 104 («Εισαγωγή» στις *Οδηγίες για τη διδασκαλία των βιβλίων*, 2000) περιγράφονται συνοπτικά τα χαρακτηριστικά του εκπαιδευτικού υλικού που χρησιμοποιείται πλέον στα μειονοτικά σχολεία της Θράκης καθώς και η γραμματική οργάνωση, ανά τάξη, των βιβλίων για τη διδασκαλία της ελληνικής ως ξένης γλώσσας.

Την περίοδο 2002-2004 (Πρόγραμμα Εκπαίδευσης Μουσουλμανοπαίδων 2002-2004) είχα την αποκλειστική ευθύνη για το σχεδιασμό και την υλοποίηση της δράσης «Γραμματική και Διδασκαλία». Στόχοι της δράσης ήταν α) η εκπόνηση κατάλληλου εκπαιδευτικού υλικού για τους/τις μουσουλμάνους/ες μαθητές/ριες που φοιτούν στα πλειονοτικά γυμνάσια της Θράκης· β) η εκπόνηση μελετών και έργων υποδομής στο πεδίο της διδασκαλίας/μάθησης της ελληνικής ως ξένης γλώσσας· γ) η επιμόρφωση των εκπαιδευτικών στη διδακτική της ελληνικής ως ξένης γλώσσας.

Στη δράση αυτή συνεργάστηκαν, υπό την καθοδήγησή μου, νέοι αλλά και καταξιωμένοι ερευνητές της ελληνικής γλώσσας, γλωσσολόγοι και παιδαγωγοί. Επιστημονική σύμβουλος ήταν η Ειρήνη Φιλιππάκη-Warburton.

Τα έργα της δράσης απευθύνονται στους εκπαιδευτικούς, στους μαθητές, αλλά και στους ερευνητές. Τα κύρια έργα είναι:

A. Βιβλιογραφία της ελληνικής ως ξένης γλώσσας

B. Συγκριτική αξιολόγηση εγχειριδίων για τη διδασκαλία της ελληνικής ως ξένης γλώσσας

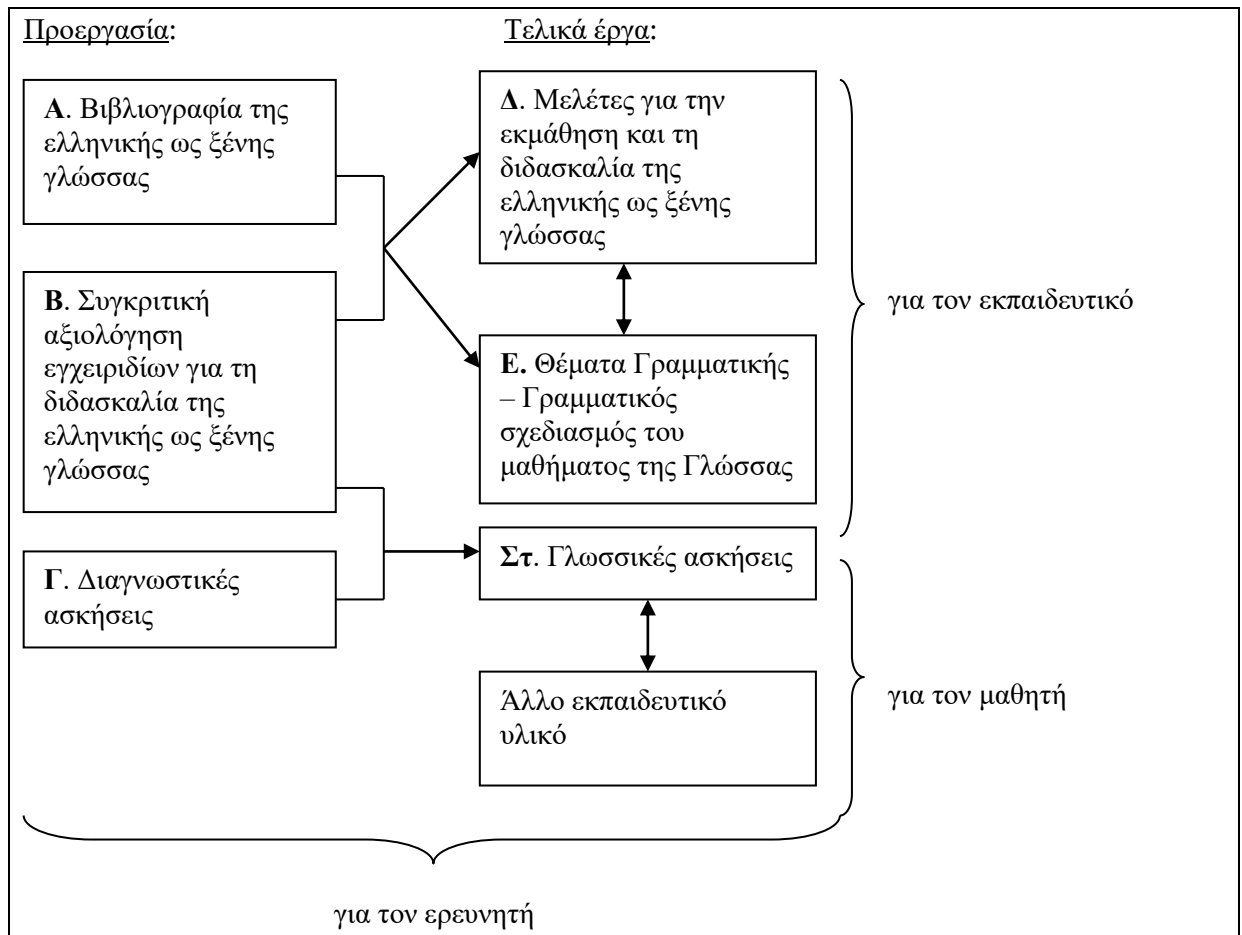
Γ. Διαγνωστικές ασκήσεις

Δ. Μελέτες για την εκμάθηση και τη διδασκαλία της ελληνικής ως ξένης γλώσσας

Ε. Θέματα Γραμματικής – Γραμματικός σχεδιασμός του μαθήματος της Γλώσσας

Στ. Γλωσσικές ασκήσεις

Η σχέση των έργων υποδεικνύεται στο ακόλουθο σχεδιάγραμμα, στο οποίο θα παραπέμπω στη συνέχεια:

120-148. Μελέτες και έργα υποδομής (επιστημονική επιμέλεια)

Α. Βιβλιογραφία της ελληνικής ως ξένης γλώσσας. Σκοπός του έργου αυτού είναι η εξαντλητική καταγραφή και ο κατατοπιστικός, περιληπτικός σχολιασμός της διαθέσιμης βιβλιογραφίας για τη διδασκαλία της ελληνικής ως δεύτερης/ξένης γλώσσας. Στη βιβλιογραφία καταγράφονται όλα τα διδακτικά εγχειρίδια που χρησιμοποιούνται είτε στην Ελλάδα είτε στο εξωτερικό, το συνοδευτικό εκπαιδευτικό υλικό, βιβλία, άρθρα, διδακτορικές διατριβές, ειδικές έρευνες και ανακοινώσεις σε συνέδρια στην Ελλάδα και στο εξωτερικό. Κάθε βιβλιογραφικό δελτίο παρέχει χρήσιμες πληροφορίες για τον εντοπισμό και την αξιοποίηση των έργων που αφορούν τη διδασκαλία της ελληνικής ως δεύτερης/ξένης γλώσσας. Η βιβλιογραφία αυτή είναι απαραίτητο βοήθημα για όσους ασχολούνται, είτε ως διδάσκοντες είτε ως ερευνητές,

με την ελληνική ως ξένη γλώσσα (δεν υπάρχει γνωστικό πεδίο πριν από τη συγκρότηση της βιβλιογραφίας του).

Η βιβλιογραφία της ελληνικής ως δεύτερης/ξένης γλώσσας είναι προσβάσιμη από το Ίντερνετ μέσω ειδικά σχεδιασμένης βάσης δεδομένων που διευκολύνει την αναζήτηση πληροφοριών κατά συγγραφέα, θέμα, λέξη-κλειδί κλπ.

Β. Συγκριτική αξιολόγηση εγχειριδίων για τη διδασκαλία της ελληνικής ως δεύτερης/ξένης γλώσσας. Στην ερευνητική αυτή έκθεση παρουσιάζονται και αξιολογούνται συγκριτικά τα σημαντικότερα εγχειρίδια για τη διδασκαλία της ελληνικής ως ξένης γλώσσας. Αναλυτικοί πίνακες παρουσιάζουν τη γραμματική τους οργάνωση και την κατανομή των γραμματικών φαινομένων ανά ενότητα. Οι συγκριτικοί αυτοί πίνακες μπορούν να χρησιμοποιηθούν και ως αναλυτικά ευρετήρια που επιτρέπουν σε όλους/ες όσοι/ες διδάσκουν την ελληνική ως ξένη να επιλέγουν ενότητες και εκπαιδευτικό υλικό προσαρμόζοντας κατάλληλα τη διδασκαλία τους. Η συγκριτική αυτή αξιολόγηση απέτέλεσε επίσης απαραίτητη προεργασία για τη σύνταξη του εκπαιδευτικού υλικού που απευθύνεται στους μουσουλμάνους/ες μαθητές/ριες της Μέσης Εκπαίδευσης.

Γ. Διαγνωστικές ασκήσεις. Στο πλαίσιο της δράσης «Γραμματική και Διδασκαλία» συντάχθηκαν ειδικές διαγνωστικές ασκήσεις που βασίστηκαν σε συγκεκριμένες ερευνητικές υποθέσεις για τα γλωσσικά προβλήματα που αντιμετωπίζουν οι μουσουλμανόπαιδες στη Μέση Εκπαίδευση. Οι ασκήσεις αυτές συμπληρώθηκαν από μουσουλμάνους/ες μαθητές/ριες που συμμετείχαν στο διευρυμένο ωράριο κατά τη σχολική χρονιά 2002-2003, με τη φροντίδα των καθηγητών και των καθηγητριών τους. Διαπιστώθηκε ότι η συντριπτική πλειονότητα των μουσουλμάνων μαθητών που φοιτούσαν στο διευρυμένο ωράριο είχε επιτυχία μικρότερη του 50% (επίπεδο ημι-αρχαρίων). Η ανάλυση των αποτελεσμάτων επέτρεψε την ιεράρχηση των γραμματικών φαινομένων με βάση το βαθμό δυσκολίας τους: βλ. παραπάνω, εργασία 26: «Τα ελληνικά ως ξένη γλώσσα», 2006). Οι Γλωσσικές ασκήσεις (145-148) βασίζονται στην ανάλυση των διαγνωστικών ασκήσεων καθώς και στη συγκριτική αξιολόγηση των διαθέσιμων διδακτικών εγχειριδίων.

Δ. Μελέτες για την εκμάθηση και τη διδασκαλία της ελληνικής ως ξένης γλώσσας. Οι Μελέτες αποσκοπούν:

α) Στην παροχή πληροφοριών στους εκπαιδευτικούς με τρόπο απλό, καταληπτό και σύμφωνο με τις προδιαγραφές της γλωσσικής επιστήμης και τα πορίσματα συγκριτολογικών ερευνών γύρω από τη διδασκαλία συγκεκριμένων γραμματικών φαινομένων σε αλλόγλωσσους. Σκοπός είναι οι Μελέτες αυτές ν' αναπληρώσουν, κατά το δυνατόν, για την έλλειψη κατάρτισης των εκπαιδευτικών σε ζητήματα διδακτικής της ελληνικής ως ξένης.

β) Να συμβάλουν ως έργα αναφοράς στη βιβλιογραφία για τη διδασκαλία/μάθηση της ελληνικής ως ξένης. Από τη σχετική βιβλιογραφία λείπουν τα έργα αναφοράς και υποδομής, ενώ σπανίζουν οι ερευνητικές μελέτες (βλ. και εργασίες 10: «The discovery of Modern Greek as a second language», 2015/7, και: 26: «Τα ελληνικά ως ξένη γλώσσα», 2006).

Οι μελέτες είναι προσβάσιμες από το Ίντερνετ (<http://www.media.uoa.gr/language/studies>, <https://language.ntlab.gr/studies/>).

Ε. Θέματα Γραμματικής. Σκοπός των Θεμάτων Γραμματικής είναι η παροχή στον/στην εκπαιδευτικό χρήσιμων πληροφοριών για τη γραμματική της ελληνικής και για τα προβλήματα που συνήθως αντιμετωπίζουν όσοι προσπαθούν να μάθουν τα ελληνικά ως ξένη γλώσσα. Με παραπομπές στη βιβλιογραφία, θεωρητική και εφαρμοσμένη, και χρήσιμες υποδείξεις για τον τρόπο και τη σειρά διδασκαλίας, τα Θέματα Γραμματικής βοηθούν τους εκπαιδευτικούς να οργανώσουν αποτελεσματικότερα τη διδασκαλία του γλωσσικού μαθήματος. Τα Θέματα Γραμματικής περιέχουν επίσης παραπομπές στις Γλωσσικές ασκήσεις και διευκολύνουν τον/την εκπαιδευτικό να διαλέξει εκείνες τις ασκήσεις που ανταποκρίνονται στους στόχους της διδασκαλίας του.

Τα Θέματα Γραμματικής είναι προσβάσιμα από το Ίντερνετ μέσω ειδικά σχεδιασμένης βάσης δεδομένων (<http://www.media.uoa.gr/language/grammar>, <https://language.ntlab.gr/grammar/>).

75-78. Εκπαιδευτικό υλικό για τη διδασκαλία της ελληνικής στο Γυμνάσιο (επιστημονική επιμέλεια)

Στ. Γλωσσικές ασκήσεις. Οι *Γλωσσικές ασκήσεις* απευθύνονται σε μουσουλμάνους μαθητές και μαθήτριες που φοιτούν στη Μέση Εκπαίδευση. Πρόκειται για αρθρωτό υλικό, κατάλληλο για διδασκαλία ιδιαίτερα στο πλαίσιο του διευρυμένου ωραρίου. Περιλαμβάνονται δομικές και επικοινωνιακές ασκήσεις και δραστηριότητες τόσο για την παραγωγή όσο και για την κατανόηση του προφορικού και του γραπτού λόγου. Οι ασκήσεις χωρίζονται σε δύο επίπεδα, Α: Ημι-αρχαρίων και Β: Μέσων. Τα επίπεδα αυτά καθορίστηκαν με βάση τις ειδικά σχεδιασμένες διαγνωστικές ασκήσεις (βλ. παραπάνω). Οι Γλωσσικές ασκήσεις χρησιμοποιούνται στα Γυμνάσια της Θράκης από τη σχολική χρονιά 2002-2003. Ο συνολικός αριθμός τους ήταν 716 (στα δύο πρώτα μέρη). Το 2007 εκδόθηκαν άλλες 83 ασκήσεις (τρίτο μέρος).

Οι γλωσσικές ασκήσεις συνοδεύονται από βιβλίο Οδηγιών, στο οποίο περιλαμβάνεται Παράρτημα με βασικές αρχές διδακτικής.

Είναι διαθέσιμες στο Ίντερνετ: <http://www.media.uoa.gr/language/exercises>, <https://language.ntlab.gr/exercises/>.

-
104. «Εισαγωγή». Στο *Οδηγίες για τη διδασκαλία των βιβλίων της Α' [- ΣΤ'] τάξης – Βιβλίο δασκάλου*, επιμ. Α. Ιορδανίδου και Σ. Α. Μοσχονάς. Αθήνα: ΟΕΔΒ / Υπουργείο Εθνικής Παιδείας και Θρησκευμάτων – Πρόγραμμα Εκπαίδευσης Μουσουλμανοπαίδων, 2000, σσ. 5-19 (σε συνεργασία με την Άννα Ιορδανίδου).
- 105-144. Βιβλία για τη διδασκαλία της ελληνικής στα μειονοτικά δημοτικά σχολεία (επιστημονική επιμέλεια, σε συνεργασία με την Άννα Ιορδανίδου)

Οι σημαντικότερες συνθήκες για τη διδασκαλία της ελληνικής στα μειονοτικά σχολεία είναι οι ακόλουθες:

1. Η ελληνική δεν είναι μητρική γλώσσα των μουσουλμανοπαίδων.
2. Πριν από το σχολείο οι μαθητές έχουν ελάχιστη ή ανύπαρκτη επαφή με την ελληνική γλώσσα.
3. Ελάχιστοι μαθητές έχουν προσχολική αγωγή.
4. Διαπιστώνεται σημαντική διαφορά στο ρυθμό και βαθμό κατάκτησης της ελληνικής μεταξύ παιδιών της πόλης και παιδιών του χωριού.
5. Στο σχολείο η ελληνική διδάσκεται χωρίς γλώσσα στήριξης.
6. Η ελληνική είναι όργανο για τη διδασκαλία άλλων μαθημάτων (Ιστορίας, Γεωγραφίας, Μελέτης Περιβάλλοντος, Κοινωνικής-Πολιτικής Αγωγής).
7. Τα περισσότερα μειονοτικά σχολεία είναι ολιγοθέσια.
8. Υπάρχει ανάγκη κατάρτισης των μαθητών ώστε να μπορούν να συνεχίσουν τις σπουδές τους στη Μέση Εκπαίδευση.
9. Οι μαθητές έχουν σεβαστή γλωσσική και πολιτισμική ιδιαιτερότητα.
10. Η ελληνική εντάσσεται σ' ένα ιδιότυπο πλέγμα κοινωνιογλωσσικών σχέσεων, μαζί με την τουρκική, την πομακική και τη ρομανί.

Από τις «προκείμενες» αυτές έπονται ορισμένα «πορίσματα» ή «αιτήματα» στα οποία ανταποκρίνεται το εκπαιδευτικό υλικό, επιβάλλεται δηλαδή συγκεκριμένος γλωσσικός και εκπαιδευτικός *προγραμματισμός*:

1. Από το γεγονός ότι η ελληνική δεν είναι μητρική γλώσσα έπεται ότι η σειρά βιβλίων «Η γλώσσα μου» δεν ανταποκρίνεται στις ανάγκες διδασκαλίας της ελληνικής ως ξένης γλώσσας και, άρα, υπάρχει ανάγκη α) νέων βιβλίων και β) επιμόρφωσης των δασκάλων σε μια πολύ διαφορετική διδακτική μεθοδολογία.
2. Δεδομένου ότι η επαφή των παιδιών με την ελληνική είναι, πριν από το σχολείο, περιορισμένη, το σχολείο πρέπει ν' αποτελέσει το βασικό πεδίο χρήσης της ελληνικής. Σκοπός είναι να εισαχθεί διγλωσσία στο πρότυπο της «διμορφίας» (diglossia) των μειονοτικών σχολείων (διαφορετικές γλώσσες για διαφορετικά μαθήματα).
3. Ιδιαίτερα τα βιβλία των μικρών τάξεων πρέπει ν' αναπληρώνουν για την έλλειψη προσχολικής αγωγής. Τα βιβλία πρέπει να είναι φιλικά, ώστε η ελληνική να αποβάλει το στίγμα της «εχθρικής γλώσσας» που τυχόν φέρει.
4. Το εκπαιδευτικό υλικό εν μέρει απευθύνεται σε μαθητές με διαφορετικά επίπεδα γλωσσομάθειας: άρα, πρέπει να είναι αρθρωτό, προσαρμόσιμο και διαβαθμισμένο ως προς τις δυσκολίες που παρουσιάζει.
5. Εφόσον δεν χρησιμοποιείται γλώσσα στήριξης, το εκπαιδευτικό υλικό πρέπει να έχει σχετική αυτάρκεια, που εξασφαλίζεται με πλούσια εικονογράφηση, αξιοποίηση κοινών λέξεων μεταξύ ελληνικής και τουρκικής, αναλυτικές οδηγίες για το δάσκαλο, ιεράρχηση των γραμματικών φαινομένων.
6. Για να μπορεί η ελληνική να χρησιμοποιηθεί ως μέσο για τη διδασκαλία άλλων μαθημάτων (Γεωγραφίας, Ιστορίας κλπ.) είναι απαραίτητο να στηρίζουν τα βιβλία της γλώσσας, τουλάχιστον λεξιλογικά, τα υπόλοιπα εκτός

γλώσσας βιβλία του ελληνόφωνου προγράμματος. Ταυτόχρονα πρέπει να αναπληρώνουν για τις ενδεχομένως αρνητικές συνέπειες της σχολικής διμορφίας (diglossia)· π.χ. είναι απαραίτητο να μπορούν οι μαθητές να εκφράζουν έννοιες της αριθμητικής, της φυσικής κλπ. και στα ελληνικά.

7. Για να αντιμετωπιστούν τα προβλήματα που παρουσιάζονται στα ολιγοθέσια σχολεία, είναι απαραίτητες οι «ασκήσεις εμπέδωσης» (για «σιωπηρή εργασία»).

8. Τα βιβλία των μεγαλύτερων τάξεων πρέπει να προετοιμάζουν τους μαθητές στην προοπτική συνέχισης των σπουδών τους στη Μέση Εκπαίδευση. Μεταξύ άλλων, υπάρχει ανάγκη για σταδιακή εισαγωγή της «γραμματικής μεταγλώσσας», αφού αυτή κυριαρχεί στα γλωσσικά μαθήματα του Γυμνασίου και του Λυκείου, αλλά και μη επικοινωνιακών ασκήσεων.

9. Υπάρχουν στα βιβλία αναγνωρίσιμα πολιτισμικά χαρακτηριστικά, που τα κάνουν προσιτά, χωρίς όμως να δίνεται υπερβολική έμφαση στην πολιτισμική ιδιαιτερότητα των μουσουλμανοπαίδων. Αυτονόητο είναι ότι μαζί με τη γλώσσα —ελληνικά— παρουσιάζεται και ο πολιτισμός της. Η μέριμνά μας είναι αρνητική: όχι να καλλιεργηθεί αλλά να μη θιγεί —και να γίνεται σεβαστή— η θρησκευτική και πολιτισμική ταυτότητα των μαθητών και των γονιών τους.

10. Η ελληνική είναι η «ισχυρή» γλώσσα, η γλώσσα με κρατική υπόσταση. Η τουρκική, από την άλλη, είναι η ισχυρότερη μειονοτική γλώσσα. Η έλλειψη τυποποίησης, αλλά και διαδεδομένες περί κύρους αντιλήψεις, περιθωριοποιούν σ' αυτό το παιχνίδι εξουσίας τις άλλες γλώσσες, πομακική και ρομανί.

Το εκπαιδευτικό υλικό που ανταποκρίνεται στα παραπάνω αιτήματα μπορεί να χαρακτηριστεί:

1. *Πολυδύναμο*. Οι μαθητές χρησιμοποιούν τρία με τέσσερα βιβλία ανά τάξη, βιβλία με αύξοντα βαθμό δυσκολίας. Η χρήση των βιβλίων αυτών συνοδεύεται από επικοινωνιακές δραστηριότητες, οι οποίες αφορούν σε ομάδες λεξιλογίου ή επιλεγμένα γραμματικά φαινόμενα, η κατάκτηση των οποίων προβλέπεται δύσκολη, σύμφωνα με τις υπάρχουσες αναλύσεις των λαθών του μαθητικού πληθυσμού (γέννη, κανόνες συμφωνίας κ.ά.).

2. *Αρθρωτό*. Ο δάσκαλος μπορεί εν μέρει να προσαρμόσει το υλικό αυτό στο επίπεδο γλωσσομάθειας των μαθητών του, ώστε να μην εμποδίζονται οι πιο προχωρημένοι αλλά και να μην αποκλείονται οι λιγότερο προχωρημένοι. Πολλά από τα βιβλία μπορούν να διδαχτούν σε δύο ή τρεις γειτονικές τάξεις με διαφορετικής δυσκολίας ασκήσεις. Ο αρθρωτός χαρακτήρας του εκπαιδευτικού υλικού ανταποκρίνεται επίσης στη διαπιστωμένη διαφορά στη γλωσσομάθεια μεταξύ παιδιών της πόλης και παιδιών του χωριού.

3. *Μεταβατικό*. Υπάρχουν δύο πρότυπα για τα βιβλία: των μικρών και των μεγάλων τάξεων. Στις μικρές τάξεις αναπληρώνεται η έλλειψη προσχολικής αγωγής και επιδιώκεται η ταχύρυθμη κατάκτηση βασικού λεξιλογίου. Στόχος είναι να αποβάλει η ελληνική το στίγμα της εχθρικής γλώσσας. Αντίθετα, το υλικό για τις μεγάλες τάξεις είναι προσανατολισμένο προς τις ανάγκες του

Γυμνασίου. Από την δ' τάξη τα βιβλία χωρίζονται πλέον σε θεματικές ενότητες που επικεντρώνονται σε λίγα γραμματικά φαινόμενα, συνδυάζουν πολλούς διαφορετικούς τύπους («πραγματικών») κειμένων, ερωτήσεις κατανόησης, δομικές κ.ά. ασκήσεις (διαβαθμισμένες ως προς τη δυσκολία), και επικοινωνιακές δραστηριότητες/projects. Από την γ' τάξη εισάγεται σταδιακά και η απαραίτητη γραμματική μεταγλώσσα. Κρίσιμη για τη μετάβαση από το ένα πρότυπο διδασκαλίας στο άλλο θεωρείται η γ' τάξη, οπότε και αρχίζει η διδασκαλία των υπόλοιπων μαθημάτων του ελληνόφωνου προγράμματος.

Ερευνητικές εκθέσεις στο πλαίσιο του Προγράμματος EUROTRA

Ως μέλος της ελληνικής ομάδας στο ερευνητικό πρόγραμμα EUROTRA, συμμετείχα στη συγγραφή πλήθους εκθέσεων. Το πρόγραμμα αυτό, το οποίο είχε σκοπό τη δημιουργία λογισμικού για τη μηχανική μετάφραση από και προς όλες τις γλώσσες της Ε.Ο.Κ. (εννέα, κατά την περίοδο λειτουργίας του), έφερε σε συνεργασία ομάδες και ερευνητικά κέντρα από όλες της χώρες της Κοινότητας. Ολοκληρώθηκε το 1992 – ανεπιτυχώς. Στην Ελλάδα το πρόγραμμα ανέλαβε αρχικά το Πανεπιστήμιο Κρήτης και στη συνέχεια το Ινστιτούτο Επεξεργασίας Λόγου (Ι.Ε.Λ.).

Οι περισσότερες από τις ερευνητικές εργασίες στις οποίες συμμετείχα διεκπεραιώθηκαν σε συνεργασία με άλλα μέλη της ελληνικής ερευνητικής ομάδας ή και με άλλες ερευνητικές ομάδες των χωρών της Ευρώπης. Ωστόσο, ως μέλος της ελληνικής ομάδας είχα την αποκλειστική ευθύνη για α) τη διαμόρφωση του λειτουργικού επιπέδου ανάλυσης (ERS: Eurotra Relational Structure), στο οποίο κωδικοποιούνται γραμματικές κατηγορίες όπως αυτές του «υποκειμένου», του «αντικειμένου», του «προσδιορισμού», του «συμπληρώματος» κλπ. και β) τη διατύπωση κανόνων για τη μετάφραση από τα αγγλικά στα ελληνικά καθώς και τη συνεργασία με την αγγλική ομάδα σε ζητήματα μετάφρασης και σύγκρισης των δύο γλωσσών· επίσης, σε συνεργασία με την Μ. Τζεβελέκου-Πούλου είχα την ευθύνη για τη θεωρητική περιγραφή και ανάλυση των φαινομένων που αφορούν το γραμματικό χρόνο, την όψη και το ποιόν ενεργείας.

Οι εργασίες που παρουσιάζω έχουν όλες κατατεθεί στο Ινστιτούτο Επεξεργασίας Λόγου, στην Αθήνα, και στο κέντρο τεκμηρίωσης CRETA, στο Λουξεμβούργο. Για τη διατύπωση των γραμματικών κανόνων χρησιμοποιείται ο φορμαλισμός του προγράμματος EUROTRA, διατυπωμένος σε γλώσσα Prolog. Παρακάτω, αναφέρω μερικές μόνο από τις ερευνητικές εργασίες τις οποίες έχω συντάξει ή επιμεληθεί, μόνος μου ή σε συνεργασία με άλλους:

-
150. «Report on ECS» (σε συνεργασία με: Ε. Ευθυμίου, Ε. Γαλιώτου, Γ. Μαίιστρο, Α. Ράλλη, Μ. Τζεβελέκου-Πούλου). Οκτώβριος 1986. 64 σελς.

Στην εργασία αυτή παρουσιάζονται τα αποτελέσματα μιας πρώτης προσπάθειας συντακτικής ανάλυσης της ελληνικής σε υπολογιστή. Η συντακτική ανάλυση στο επίπεδο του ECS (EUROTRA Configurational Structure) αξιοποιεί το θεωρητικό πρότυπο της Γενετικής Μετασχηματιστικής Γραμματικής. Οι κανόνες φραστικής δομής διατυπώνονται σύμφωνα με τη «θεωρία του τονούμενου X» (X-bar theory). Οι προτάσεις που αναλύονται συντακτικά ανήκουν σε συγκεκριμένο corpus, το λεγόμενο «κείμενο ESPRIT», ένα κείμενο της Κοινότητας που περιέγραφε τους στόχους του ευρωπαϊκού προγράμματος ESPRIT.

151. «Revised ERS Definition and ECS → ERS Translator» Δεκέμβριος 1986. 116 σελς.

Στην εργασία αυτή παρουσιάζονται οι κανόνες «μετάβασης» (transfer) από το συντακτικό στο λειτουργικό επίπεδο ανάλυσης με βάση τον φορμαλισμό τύπου <C,A>T που χρησιμοποιείται στο ερευνητικό πρόγραμμα EUROTRA. Στο επίπεδο αυτό κωδικοποιούνται μόνον όσες συντακτικές πληροφορίες είναι απαραίτητες για τον λειτουργικό-θεματικό ορισμό των προτάσεων, με βάση γραμματικές κατηγορίες όπως: υποκείμενο, αντικείμενο, έμμεσο αντικείμενο, εμπρόθετος προσδιορισμός, προτασιακός προσδιορισμός κλπ. (ERS: EUROTRA Relational Structure). Η εργασία αυτή αποτελεί ταυτόχρονα την πρώτη απόπειρα ανάλυσης της ελληνικής με βάση το πρότυπο της Λεξικής Λειτουργικής Γραμματικής (Lexical Functional Grammar), το οποίο αποδεικνύεται κατάλληλο για την περιγραφή γλωσσών όπως τα ελληνικά που δεν τηρούν αυστηρά τη σειρά των όρων της πρότασης (non-configurational languages). Η «μετάβαση», λοιπόν, από το συντακτικό στο λειτουργικό επίπεδο μπορεί να νοηθεί και ως μετάβαση από μια συντακτική θεωρία (της Γενετικής Μετασχηματιστικής Γραμματικής) σε μίαν άλλη (της Λεξικής Λειτουργικής Γραμματικής).

152. «Implementation Report: IS and ERS → IS» (σε συνεργασία με την Η. Τζεβελέκου). Ιανουάριος 1987. 24 σελς.

Στην εργασία αυτή παρουσιάζεται η πρώτη ανάλυση του «σημασιολογικού» επιπέδου περιγραφής της πρότασης. Στο επίπεδο αυτό οι γραμματικές πληροφορίες έχουν πλέον εντελώς γενικό χαρακτήρα και βασίζονται στο πρότυπο ανάλυσης των πτωτικών γραμματικών (case grammars). Η αφαιρετικότητα των περιγραφών επιτρέπει την ομαλή αντιστοίχισή τους σε δομές οποιασδήποτε άλλης γλώσσας έχει ακολουθήσει παρόμοια διαδικασία ανάλυσης: $ECS_1 \rightarrow ERS_1 \rightarrow IS_1 \rightarrow IS_2$ (IS: Interface structure). Στο επίπεδο αυτό ολοκληρώνεται η διαδικασία ανάλυσης μιας πρότασης. Την αντίστροφη διαδικασία παραγωγής της πρότασης, εξετάζει η επόμενη εργασία.

153. «Implementation Report: Generation, first cycle» (σε συνεργασία με: Ε. Ευθυμίου, Ε. Γαλιώτου, Α. Ράλλη, Μ. Τζεβελέκου-Πούλου, Η. Τζεβελέκου). Απρίλιος 1987. 76 σελς.

Η εργασία αυτή ακολουθεί την αντίστροφη πορεία ανάλυσης μιας πρότασης (βλ. και εργασίες 150-152, παραπάνω), από το αφαιρετικό επίπεδο IS, στο λειτουργικό επίπεδο ERS και, τέλος, στο συντακτικό επίπεδο ECS. Το input σ' αυτή τη σταδιακή διαδικασία μπορεί να είναι η πρόταση μιας άλλης γλώσσας (της λεγόμενης «γλώσσας-πηγής»), εφ' όσον έχει αναλυθεί σύμφωνα με τα αφαιρετικά πρότυπα του επιπέδου IS. Το output είναι μία ή περισσότερες προτάσεις της «γλώσσας-στόχου», δηλ. μία ή περισσότερες μεταφραστικές εκδοχές της αρχικής πρότασης: $ECS_2 \leftarrow ERS_2 \leftarrow IS_2 \leftarrow IS_1$.

154. «Final Implementation Report on Greek → English and English → Greek transfer» (σε συνεργασία με την Έφη Ανανιάδου). Ιούνιος 1987. 154 σελς.

Διατυπώνονται οι κανόνες «μετάβασης» (μετάφρασης) από τα αγγλικά στα ελληνικά και αντιστρόφως, για ένα περιορισμένο corpus των δύο γλωσσών, με άλλα λόγια η εργασία αυτή περιγράφει έναν πλήρη κύκλο από το συντακτικό επίπεδο περιγραφής της μιας γλώσσας στο συντακτικό επίπεδο περιγραφής της άλλης (βλ. παραπάνω, εργασίες 150-153). Στην έκθεση αυτή συζητούνται επίσης τα γραμματικά φαινόμενα που καθιστούν προβληματική τη μετάφραση από τη μια γλώσσα στην άλλη. Επίσης, επισημαίνονται σημαντικές ανεπάρκειες του φορμαλισμού που χρησιμοποιείται στο ερευνητικό πρόγραμμα EUROTRA.

155. «Sentential Complements. Final Report» (σε συνεργασία με: M. Español, M. Πούλου, M. Σταύρου, H. Τζεβελέκου). Απρίλιος 1989. 22 σελς.

Στην εργασία αυτή εξετάζονται τα προτασιακά συμπληρώματα της ελληνικής (δηλ. εξαρτημένες προτάσεις ειδικές και τελικές εισαγόμενες με του δείκτες *ότι/πως*, που καθώς και συμπληρώματα σε υποτακτική). Η εργασία προτείνει συντακτικές αναλύσεις αυτών των προτάσεων και σημασιολογικούς χαρακτηρισμούς που θα μπορούσαν να χρησιμοποιηθούν στο πλαίσιο ενός προγράμματος μηχανικής μετάφρασης. Πρόκειται για μία από τις πρώτες συνθετικές εργασίες των προτασιακών συμπληρωμάτων της ελληνικής, αφού δεν περιορίζεται στην εξάρτησή τους από ρήματα, αλλά επεκτείνει την ανάλυση στα γραμματικά φαινόμενα εξάρτησης από ονόματα και επίθετα. Η εργασία αυτή προτείνει επίσης μια συστηματική ταξινόμηση των μετοχών της ελληνικής.

156. «Time Experiment, I» (σε συνεργασία με τη M. Τζεβελέκου-Πούλου). Οκτώβριος 1986. 23 σελς.

Διατυπώνονται οι σημασιολογικοί κανόνες με τους οποίους υπολογίζονται οι τιμές για το γραμματικό χρόνο και την όψη στα ελληνικά. Η ανάλυση βασίζεται στο σύστημα λογικής ανάλυσης του H. Reichenbach (*Elements of Symbolic Logic*, 1947), το οποίο θεωρεί ότι η σημασιολογία των χρόνων και της όψης στις φυσικές γλώσσες προκύπτει από τη συσχέτιση τριών χρονικών σημείων: της ομιλίας, του συμβάντος και της αναφοράς του ομιλητή. Η εφαρμογή αυτού του συστήματος στο πρόγραμμα EUROTRA κρίνεται ανεπαρκής.

157. «Time Experiment, II». Ιανουάριος 1987. 42 σελς.

Συζητούνται οι ανεπάρκειες του χρησιμοποιούμενου στο πρόγραμμα EUROTRA φορμαλισμού, σύμφωνα με το λογικό σύστημα που είχε υιοθετηθεί (βλ. εργασία 156). Τα αποτελέσματα της ανάλυσης για τα ελληνικά συγκρίνονται στατιστικά με τα αντίστοιχα αποτελέσματα για όλες τις άλλες γλώσσες που περιλαμβάνονται στο πρόγραμμα EUROTRA.

158. «Tense and Aspect in French and Greek: A comparative approach» (σε συνεργασία με τη M. Τζεβελέκου-Πούλου). Ιούνιος 1982. 27 σελς.

Συγκρίνονται τα συστήματα χρόνου και όψης της ελληνικής και της γαλλικής, με σκοπό τη διατύπωση κανόνων (αντιστοιχίσεων) που να διευκολύνουν τη μηχανική μετάφραση από τη μια γλώσσα στην άλλη. Εξετάζονται οι αλληλεπιδράσεις των εξής παραγόντων: γραμματικός χρόνος-όψη, ποιόν ενεργείας, λεξικές κατηγορίες ρημάτων και χρονικά επιρρήματα.

159. «Contrastive Research on Tense and Aspect. The Notion of Futurity: 'tha' + V-Constructions and their Translation Equivalents in French» (σε συνεργασία με: M. Τζεβελέκου-Πούλου, P. Bernard, Ch. Jadelot). Φεβρουάριος 1992. 12 σελς.

Η εργασία αυτή αποτελεί συνέχεια της προηγούμενης και συγκρίνει τις χρήσεις του μέλλοντα στα ελληνικά και τα γαλλικά. Ο μέλλοντας αποδεικνύεται χρόνος ιδιαίτερα προβληματικός κατά τη μετάφραση μεταξύ των δύο γλωσσών επειδή είναι πολύσημος και η σημασία του δεν είναι αποκλειστικά «χρονική». Η σύγκριση μεταξύ των δύο γλωσσών δεν επιχειρείται συνεπώς αποκλειστικά στο επίπεδο του χρονικού συστήματος, αλλά επεκτείνεται στα επίπεδα των όψεων (aspects) και των «τροπικотήτων» (modalities) –δηλ., σε γενικές γραμμές, των «διαθέσεων»– του ρήματος.

160. «Presuppositional Adverbs in Greek, Italian, and Portuguese. Paradigms for Comparison (Contrastive Research on Tense/Aspect Adverbs. 2nd Interim Report, Part II)»
Δεκέμβριος 1991. 45 σελς.

Η εργασία αυτή συγκρίνει τη χρήση των λεγόμενων «προϋποθετικών» επιρρημάτων στα ελληνικά, τα ιταλικά και τα πορτογαλικά. «Προϋποθετικά» ονομάζονται επιρρήματα όπως τα *ήδη*, *κιόλας*, *πια*, *μόλις*, *πάλι* κ.ά. τα οποία προσδιορίζουν χρονικά μια ενέργεια σε σχέση με μια σχετική προϋπόθεση του ομιλητή· λ.χ. το *κιόλας* προϋποθέτει ότι κάτι συνέβη, παρά προσδοκίαν, νωρίτερα απ' ό,τι αναμενόταν να συμβεί, το *ήδη* εκφράζει την προϋπόθεση ότι κάτι αναμενόταν να συμβεί αργότερα από τη στιγμή που συνέβη κ.ο.κ. Η ανάλυση αυτών των επιρρημάτων θεωρείται εξαιρετικά δύσκολη, όχι μόνο επειδή αυτά εκφράζουν λεπτές αποχρώσεις που δεν μπορεί εύκολα να συλλάβει η λογική ανάλυση, αλλά επίσης επειδή η ακριβής σημασία τους εξαρτάται από πολύ διαφορετικούς συμφραστικούς παράγοντες, όπως είναι η «εμβέλεια» (scope) που έχει το επίρρημα στην όλη πρόταση, η άρνηση ή η ερώτηση, το είδος του ρήματος (αν δηλώνει κατάσταση ή δραστηριότητα), ο χρόνος και η όψη του ρήματος κ.ά. Με βάση τους παράγοντες αυτούς προτείνεται ένα τεχνητό corpus προτάσεων, που καταγράφει την αλληλεπίδραση όλων των σχετικών σημασιολογικών παραμέτρων και στη βάση του οποίου είναι πλέον δυνατές οι συγκρίσεις μεταξύ των τριών γλωσσών.

-
161. «Tense and Aspect. Contrastive Research: EL-IT-PT Cluster. 2nd Interim Report» (σε συνεργασία με: A. Branco, P. Marrafa, Ch. Mota, R. Benamor, R. Rosini, M. Τζεβελέκου-Πούλου). Φεβρουάριος 1992. 70 σελς.

Προτείνεται ένα γενικό σύστημα ταξινόμησης όλων των επιρρημάτων που δηλώνουν χρόνο, όψη ή προϋπόθεση στις τρεις γλώσσες, ελληνικά, ιταλικά, πορτογαλικά (βλ. και την προηγούμενη εργασία). Με βάση το ταξινομικό αυτό σύστημα επιχειρούνται συγκρίσεις μεταξύ των τριών γλωσσών και διατυπώνονται οι σημασιολογικοί περιορισμοί που πρέπει να λαμβάνονται υπόψη κατά τη μετάφραση από τη μια γλώσσα στην άλλη.

Ετεροαναφορές

Google Scholar

Q SIGN IN

Spiros Moschonas

National and Kapodistrian University of Athens
Verified email at media.uoa.gr - Homepage

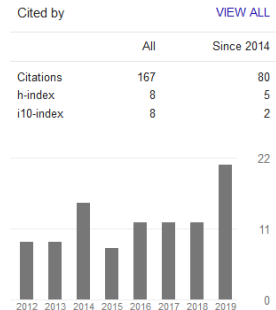
language ideology language standardization language change linguistic relativity

FOLLOW

GET MY OWN PROFILE

TITLE	CITED BY	YEAR
Relativism in language ideology: Greece's latest language issue SA Moschonas Journal of Modern Greek Studies 22 (2), 173-206	39	2004
Prescriptivism in and about the media: A comparative analysis of corrective practices in Greece and Germany S Moschonas, J Spitzmüller Language ideologies and media discourse: Texts, practices, politics 17	21	2010
Le purisme de la langue et la langue du purisme R Delveroudi, S Moschonas Philologie im Netz 24, 1-26	15	2003
Η γλωσσική διμορφία στην Κύπρο S Moschonas Ο Πολίτης, 42-45	14	1996
Language Issues' after the 'Language Question': On the Modern Standards of Standard Modern Greek S Moschonas Standard Languages and Language Standards: Greek, Past and Present, 293-320	11	2009
Vers une théorie performative du purisme S Moschonas FRANÇAIS MODERNE 76 (1), 38	11	2008
Κοινή γλώσσα και διάλεκτος: Το ζήτημα της «γλωσσικής διμορφίας» στην Κύπρο S Moschonas Νέα Εστία 151 (1745), 898-928	10	2002
Οι διορθωτικές στήλες στον ελληνικό τύπο S Moschonas Έφαρμοσμένη γλωσσολογία 17, 49	10	2001
The media on media-induced language change S Moschonas Mediatization and sociolinguistic change, 395-426	6	2014
Metalinguistic discourse in and about the media. On some recent trends of Greek and German prescriptivism S Moschonas, J Spitzmüller 2nd Language in the Media Conference: Language ideologies and media ...	6	2007
Ideology and language SA Moschonas Athens: Patakis [in Greek]	6	2005
Koini glossa kai dialektos: To zitima tis glossikis dimorfias stin Kipro (Common language and dialect: The issue of the linguistic diglossia in Cyprus) S Moschonas Nea Estia 151 (1745), 898-928	6	2002
Δημοσιεύματα του Τύπου για τη γλώσσα SA Moschonas Publications about language in the Greek press], in P. Boukalas and SA ...	5	2000
Αφηγηματικά σχήματα στο έργο του Μανόλη Τριανταφυλλίδη S Moschonas Narrative Schemes in the Work of Manolis Triantafyllidis]. Μελέτες για την ...	4	2010
Όψεις της γλώσσας στον τύπο SA Moschonas Γλώσσα 59	2	2004
The discovery of Modern Greek as a second language SA Moschonas Selected papers on theoretical and applied linguistics 22, 27-50	1	2017
From language standards to a Standard Language: The case of Modern Greek SA Moschonas Diacronia 2019 (10), A142-A142		2019
De la norme lingvistice la o Limbă Standard: Cazul limbii grecești moderne SA Moschonas Diacronia 2019 (10), A142-A142		2019
Vally Lytra, <i>Play Frames and Social Identities: Contact Encounters in a Greek Primary School</i>. Amsterdam/Philadelphia, PA: John Benjamins, 2007. Pp. xii + 300. SA Moschonas Byzantine and Modern Greek Studies 33 (1), 112-113		2009
Towards a performative theory of purism S Moschonas FRANÇAIS MODERNE 76 (1), 38-50		2008

Articles 1–20 SHOW MORE

ACADEMIA

PREMIUM

187 papers mention Spiros Moschonas

2 highly cited papers mention your name

- ▲ Don't miss a single Mention
- 📈 Track your growing reputation
- 💬 See what academics are saying about you

Upgrade to view your Mentions ▶

🔍 We search for "Spiros Moschonas", "Moschonas, Spiros", and 17 other variants of your name in 24 million papers, books, drafts, theses, and syllabi on Academia, and around the web.
[Are there other ways we can search for your name?](#)

Μέχρι το 2010, οπότε παρακολουθούσα κάπως πιο συστηματικά τις ετεροαναφορές στο έργο μου, είχα μετρήσει 194 αναφορές, οι περισσότερες στην ελληνική βιβλιογραφία, την οποία, ως γνωστόν, το Google Scholar δεν λαμβάνει υπόψη. Στο βιβλίο μου *Ιδεολογία και γλώσσα* (2005) γίνονταν 9 αναφορές· 10 αναφορές στο άρθρο «Δημοσιεύματα του Τύπου για τη γλώσσα» (2001)· 9 αναφορές στο άρθρο «Τα ενεστώτα, Α΄» (1991) κλπ.

Παραθέτω ενδεικτικά τον κατάλογο αναφορών (μέχρι το 2011) στις εργασίες μου για τη διμορφία στην Κύπρο:

- Κοινή γλώσσα και διάλεκτος: Το ζήτημα της “γλωσσικής διμορφίας” στην Κύπρο». *Νέα Εστία* 1745 (Μάιος 2002), σσ. 898-928· επίσης στο *Διαλέξεις Λαϊκού Πανεπιστημίου 1997*, τ. 16, Λευκωσία: Έκδοση Δήμου Λευκωσίας, 2004, σσ. 89-115:
1. V. Georgiou, «Intended and Unintended Effects of Language Planning: Insights from an Orthography Debate in Cyprus». *Language Policy* 10 (2011).
 2. M. Christodoulidou, «Prefaced *sigá* in Cypriot Greek conversations». *Μελέτες για την ελληνική γλώσσα* 28(Πρακτικά της 28^{ης} Ετήσιας Συνάντησης του Τομέα Γλωσσολογίας της Φιλοσοφικής Σχολής του Α.Π.Θ.), 2008.
 3. M. Terkourafi, «Identity and semantic change: Aspects of T/V usage in Cyprus». *Journal of Historical Pragmatics* 6.2 (2005).
 4. M. Terkourafi, «Perceptions of difference in the Greek sphere: The case of Cyprus». *Journal of Greek Linguistics* 8 (2008).
 5. M. Terkourafi, «Understanding the present through the past: Processes of koineisation in Cyprus». *Diachronica* 22.2 (2005).
 6. Μ. Καρυολαίμου, «Περιγραφική γλωσσολογία και γλωσσική πραγματικότητα: Η περιγραφή διαλεκτικών κοινοτήτων». Στο *Ελληνική Γλωσσολογία 97: Πρακτικά του Γ΄ Διεθνούς Γλωσσολογικού Συνεδρίου για την Ελληνική Γλώσσα*, επιμ. Α. Μόζερ. Αθήνα: Ελληνικά Γράμματα, 1999.
- «Η γλωσσική διμορφία στην Κύπρο». Στο «*Ισχυρές*»-«*ασθενείς*» γλώσσες στην *Ευρωπαϊκή Ένωση: Όψεις του γλωσσικού ηγεμονισμού*, Πρακτικά ημερίδας (25 Απριλίου 1996). Θεσσαλονίκη: Κέντρο Ελληνικής Γλώσσας, 1996, σσ. 121-128:

7. V. Georgiou, «Intended and Unintended Effects of Language Planning: Insights from an Orthography Debate in Cyprus». *Language Policy* 10 (2011).
8. Arvaniti, «Erasure as a means of maintaining diglossia in Cyprus». *San Diego Linguistic Papers* 2 (2006).
9. Arvaniti, «Linguistic practices in Cyprus and the emergence of Cypriot Standard Greek». *San Diego Linguistic Papers* 2 (2006).
10. Malikouti-Drachman, «Contraction des systèmes dialectiques». Στο *La langue grecque et ses dialectes*, Αθήνα: ΥΠΕΠΘ / Κέντρο Ελληνικής Γλώσσας, 2000 (δίγλωσση έκδοση).
11. N. Papapavlou και P. Pavlou, «[A review of the sociolinguistic aspects of the Greek Cypriot dialect](#)». *Journal of multilingual and multicultural development* 19.3 (1998).
12. N. Papapavlou, «Linguistic imperialism? The status of English in Cyprus». *Language Problems and Language Planning* 25 (2001).
13. N. Papapavlou, επιμ., *Contemporary Sociolinguistic Issues in Cyprus*. Thessaloniki: University Studio Press, 2005, σσ. 50, 179, 235, 259, passim.
14. Yiakoumetti, «A bidialectal programme for the learning of Standard Modern Greek in Cyprus». *Applied Linguistics* 27.2 (2006).
15. Yiakoumetti, «Choice of classroom language in bidialectal communities: To include or to exclude the dialect?». *Cambridge Journal of Education* 37.1 (2007).
16. Yiakoumetti, M. Evans και E. Esch, «Language awareness in a bidialectal setting: The oral performance and language attitudes of urban and rural students in Cyprus». *Language Awareness* 14.4 (2005).
17. D. Goutsos και M. Karyolemou «Introduction». *International Journal of the Sociology of Language* 168 (2004).
18. L. J. McEntee-Atalianis και S. Pouloukas «[Issues of identity and power in a Greek-Cypriot community](#)». *Journal of multilingual and multicultural development* 22.1 (2001).
19. L. J. McEntee-Atalianis «[The impact of English in postcolonial, postmodern Cyprus](#)». *International journal of the sociology of language* 168 (2004).
20. M. Karyolemou, «From linguistic liberalism to legal regulation». *Language Problems και Language Planning* 25.1 (2001).
21. M. Terkourafi, «Perceptions of difference in the Greek sphere: The case of Cyprus». *Journal of Greek Linguistics* 8 (2008).
22. P. Gardner-Chloros και L. J. McEntee-Atalianis «[Language attitudes and use in a transplanted setting: Greek Cypriots in London](#)». *International Journal of Multilingualism* 2.1 (2005).
23. Α. Αρχάκης και Μ. Κονδύλη, *Εισαγωγή σε ζητήματα κοινωνιογλωσσολογίας*. Αθήνα: Νήσος, 2004, σσ. 182, 213-214.
24. Ευ. Κουρδής, «Αξιολογικές αντιδράσεις στη χρήση τοπικών διαλέκτων: Η περίπτωση του θεσσαλικού ιδιώματος». Στο *Πρακτικά 4^{ου} Διεθνούς Συνεδρίου Ελληνικής Γλωσσολογίας* (Λευκωσία, Σεπτέμβριος 1999), επιμ. Γ. Αγγουράκη κ.ά. Θεσσαλονίκη: University Studio Press, 2001.
25. Μ. Καρυολαίμου, «Γλωσσικός σχεδιασμός και γλωσσική πολιτική: Η περίπτωση της Κύπρου». Στο *Πρακτικά 4^{ου} Διεθνούς Συνεδρίου Ελληνικής Γλωσσολογίας* (Λευκωσία, Σεπτέμβριος 1999), επιμ. Γ. Αγγουράκη κ.ά. Θεσσαλονίκη: University Studio Press, 2001.
26. Μ. Καρυολαίμου, «Δυναμική των γλωσσών και λιγότερο ομιλούμενες γλώσσες στην Ευρωπαϊκή Ένωση: Όψεις του γλωσσικού ηγεμονισμού, επιμ. Α.-Φ. Χριστίδης, τ. Α΄. Θεσσαλονίκη: Κέντρο Ελληνικής Γλώσσας, 1999.
27. Μ. Καρυολαίμου, «Η ελληνική γλώσσα στην Κύπρο». Στο *Εγκυκλοπαιδικός Οδηγός για τη γλώσσα*, επιμ. Α.-Φ. Χριστίδης. Θεσσαλονίκη: Κέντρο Ελληνικής Γλώσσας, 2001.
28. Ν. Κωστούλα-Μακράκη, *Γλώσσα και κοινωνία: Βασικές έννοιες*. Αθήνα: Μεταίχμιο, 2001, σσ. 66, 201.

